

ԱՐԱՐԱՏ

1907

ԲՄԱՆԳԻՐ

ԻՅԾԶ

Տարի Խ.

ՓԵՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

Համար Բ.

ՎԱՀԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1907 Թ.

1. Կոնդակ Վեհափառ Հայրապետի	99
2. Հայոց եկեղեցական տարրական դպրոցների ժամանակա- կառուր կանոնները	100
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ	
3. Քաղուածք է կոնդակաց Վեհ. Հայրապետի	106
4. Քաղուածք Սինոդի օրագրութիւններէց	108
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
5. Սրտի սրբութիւնը Գ. Վ. Յովսէփեան	111
6. Պիղատոսը լիոխադր. Ե. Վ.	115
ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ	
7. Ռուսաց եկեղեցի	118
8. Կաթոլիկ եկեղեցի	122
9. Բողոքական եկեղեցի	124
10. Անգղիա	127
ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ	
11. Դպրոցը եկեղեցու նախագուլթիւն է Գ. Վ. Յ.	129
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ	
12. Կովկասի Տ. Փոխարքայի նամակը Վեհ. Հայրապետին.	137
13. † Մամբրէ Եպիսկոպոս Մարկոսեան	138
ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ	
14. Հայկական համերգ Պարիզում Ս. Յարութիւնեան	142
ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ	
15. Կառլ Մենդելսոնի Բարթոլդու պամտ. Յունանտանի, Թարգմ. Ս. Կանայեանց Գ. Վ. Յ.	147
16. Պատասխան Յուսիկ արքեպիսկոպոս	150
17. Մէր Վերջին խօսքը Երուանդ Վ.	154
18. Բաբգէն Վ-ի յայտարարութիւնը ճեմարանի յուզման առթիւ	157
ԳՐԱԿԱՆ	
19. Քրիստոսի հեաքով. Թարգ. Մամբրէ Վարդապետ	169
ԳԻՏԱԿԱՆ	
20. Այսպէս կոչուած պարսկց ժողովը Երուանդ Վ.	179
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	197
	196

Ա. Բ Ա. Բ Ա. Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ

1907—ՌՅԾԶ

Տարի Խ.

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Համար Բ.

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

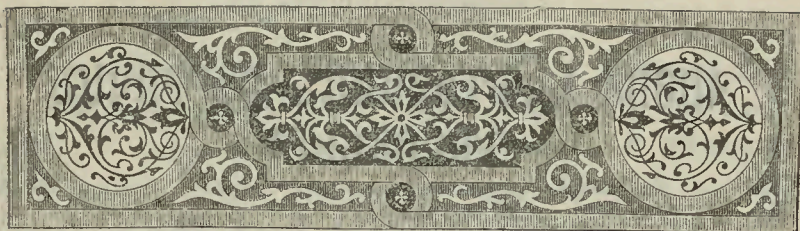
Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

Հրամանաւ

Տ. Տ. ՄՐԿՏԶԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ՝ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՎԵՆԱՅՆ ՀԱՅՁԵՐ

Պ Ա Տ Ճ Է Ն

ՄԿԻՏԻՉ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ

Առաջնորդ. Տիխեաց.

Այսու հայրապետական կոնդակաւ Մերով առաքեմք
«Ժամանակաւոր կանոնս Հայոց տարրական եկեղեցական
դպրոցաց» մշակեալ ի համագումարին Ուսուցչական ի Ժա-
մանակաւոր գործադրութեան ցգումարումն Բ. Կետրոնա-
կան ժողովոյ կամ Ուսուցչական համագումարի տալով
գիտել ամենեցուն, եթէ չիք որեւէ ցանկութիւն սահմա-
նափակել ազատ զարգացումն դպրոցաց մերոց, այլ հանա-
պազ գուն գործեսցուք ըստ պահանջման ժամանակի և
կարեաց նորա ի շրջանակի ողջամտութեան:

Թ. 234 Առաջն. Բեսսարաբիոյ.

Թ. 233 » Շամախուոյ.

Թ. 232 » Ղարաբաղի.

Թ. 231 » Երևանայ.

Թ. 235 Կոնստ. Աստրախանի:

ՄԿԻՏԻՉ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց

յ 9-ն Փետր. 1907 ամի

Ի Ս. Էջմիածին

Թ. 330.

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԻՈՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

Յօդ. 1. Տարրական դպրոց կոչւում են երկամեայ, չորսամեայ և վեցամեայ դասընթացք ունեցող ուսումնարանները:

Ծանօթ. Ամեն մի դպրոց կամ եկեղեցի կարող է առանձին մանկապարտեզ ունենալ:

Յօդ. 2. Տարրական դպրոցի նպատակն է տալ երկու սեռի սաներին տարրական ընդհանուր ուսում և կրթութիւն՝ համապատասխան աստիճանի դպրոցի համար սահմանուած ծրագրի ծաւալով:

Յօդ. 3. Տարրական բոլոր դպրոցները կարող են լինել խառն, այսինքն երկու սեռի սաների համար:

Յօդ. 4. Դպրոցական կառավարութեան ասպարէզում ընտրել ընտրուելու, այլ և պաշտօն վարելու իրաւունք ունեն Հայոց եկեղեցու բոլոր իրաւասու անդամները, առանց հոգևորականի ու ժողովրդականի և սեռի խտրութեան, բացի այս կանոնադրութեան մէջ յատկապէս յիշուած դէպքերից:

II. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՆՄԻՋՍԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 5. Իւրաքանչիւր տարրական դպրոցի ընթացիկ դործերի անմիջական վարիչներն են նոյն դպրոցի ա) Հոգաբարձութիւնը, բ) Մանկավարժական խորհուրդը, գ) Խառն ժողովը և զ) Տեսուչը:

Ա) Հոգաբարձութիւն:

Յօդ. 6. Հոգաբարձութիւնը կազմուած է երէցփոխից և 2—4 հոգաբարձուներից, որոնց ընտրուած է ծխական ժողովը 3 տարի ժամանակով և հաստատուած Թեմական առաջնորդից, Բացի հոգաբարձուներից ծխական ժողովը ընտրուած է նոյն թւով անձնափոխանորդներ: Հոգաբարձուներն իրենց միջից մէկին ընտրուած են նախագահ:

Յօդ. 7. Դպրոցի ամբողջ տնտեսական մատակարարութիւնը հոգաբարձութեան գործն է. նա կազմուած է դպրոցի նախահաշիւը և իւրաքանչիւր տարուայ վերջը ներկայացնում է տնտեսական մասի տեղեկագիր Թեմական առաջնորդին և ծխական ժողովին: Հոգաբարձուները իրաւունք ունեն ներկայ լինելու դասերին, քննութիւններին և մանկավարժական խորհրդի նիստերին առանց ձայնի իրաւունքի, այլ և իրաւունք ունեն հարցապնդումներ անելու Մանկավարժական խորհրդին՝ ուսումնական հարցերի վերաբերմամբ:

Բ) Մանկավարժական խորհուրդ.

Յօդ. 8. Մանկավարժական խորհուրդը կազմուած է դպրոցի բոլոր ուսուցիչներից տեսչի նախագահութեամբ:

Ման. Թ. Այս կանոնադրութեան մէջ «ուսուցիչ» բառը գործ է ածուած անխտիր բոլոր դասատուների համար:

Յօդ. 9. Մանկավարժական խորհուրդը տնօրինում է դպրոցի ուսումնական վիճակը, հսկում է ուսումնական ծրագրի, կանոնադրութեան ուսումնական մասի և իր որոշումների ճիշտ գործադրութեանը, քննում է ուսումնական տեղեկագրի նախագիծը և վերջնականապէս խմբագրելով ուղարկում է մի-մի օրինակ Հոգաբարձութեան և Թեմական Առաջնորդին:

Գ) Խառն ժողով.

Յօդ. 10. Խառն ժողովը կազմուած է բոլոր հոգաբարձուներից և ուսուցիչներից՝ տեսչի նախագահութեամբ:

Տեսչի բացակայութեան, այլ և նրան վերաբերեալ գործերի քննութեան դէպքում՝ խառն ժողովն իր միջից ընտրում է մի այլ ժամանակաւոր նախագահ:

Յօդ. 11. Խառն ժողովի իրաւասութեանն են պատկանում:—

ա) թէ՛ ուսումնական և թէ՛ տնտեսական բնաւորութիւն ունեցող խնդիրները:

բ) ուսումնական հարցերի առթիւ Հոգաբարձութեան և Մանկավարժական խորհրդի միջև ծագած թիւրիմացութիւնները:

գ) դպրոցի պաշտօնեաների դէմ յարուցած բողոքները:

դ) տեսչի և ուսուցչի ընտրութիւնն և պաշտօնից արձակելը:

Ծանօթ. Նոր դպրոց բացուելու ժամանակ կամ ամբողջ ուսուցչական կազմի լուծուելու դէպքում՝ տեսչի ընտրութիւնը կատարում է Հոգաբարձութիւնը:

ե) Կազմել տարեկան ակտեր, որոնց ժամանակ կարդացուում են դպրոցի տնտեսական և ուսումնական տեղեկագիրները:

Դ) Տեսուչ.

Յօդ. 12. Տեսչին ընտրում է խառն ժողովը և առաջարկում է առաջնորդին ի հաստատութիւն: Եթէ երեք շաբաթուայ ընթացքում մերժում չստացւի, ընտրութիւնը համարում է վաւերական:

Ծանօթ. 1. Տեսչի ընտրութիւնը սովորաբար կատարւում է ուսումնական տարուայ վերջին (մայիս-յունիս):

2. Թեմական Առաջնորդի մերժումը պիտի պատճառաբանուած լինի:

3. Եթէ խառն ժողովը համակերպւում է մերժման պատճառաբանութեանը՝ անմիջապէս ձեռնարկում է նոր ընտրութեան:

4. Թեմական Առաջնորդի մերժման դէմ խառն ժողովը

կարող է բողոքել Կենտրոնական Ուսումնարանական Խորհրդին օգոստոսի 1-ից ոչ ուշ:

5. Բողոքելու դէպքում՝ մինչև Կենտր. Ուս. Խորհրդից պատասխան ստանալը Խառն ժողովը ժամանակաւոր տեսչի պաշտօնակատար է ընտրում Մանկավարժական Խորհրդի անդամներից մէկին, բայց ոչ տեսչացու ընտրուածին:

Յօդ. 13. Տեսչի պաշտօնից արձակելու առաջարկը կարող է անել Խառն ժողովի իւրաքանչիւր անդամը և թեմական տեսուչը: Առաջարկը պիտի լինի գրաւոր և պատճառաբանուած: Խառն ժողովը քննում է առաջարկը, գաղտնի քուէարկութեամբ որոշում է անում, և եթէ որոշում է արձակել, այս որոշումը պատճառաբանուած ուղարկում է թեմական առաջնորդին ի հաստատութիւն:

Ծանօթ. Այսպիսի որոշման համար պահանջւում է Խառն ժողովի ամբողջ կազմի (հաշուելով նաև նիստից բացականերին) ձայների $\frac{2}{3}$ մասը: Այս վճիռը ի կատար է ածւում առաջնորդի հրամանով, իրաւունք վերապահելով փոքրամասնութեան բողոքելու և արդարութիւն ու ամբողջ տարուայ ռոճիկ պահանջելու:

Յօդ. 14. Տեսուչը նախագահում է Մանկավարժական Խորհրդին, վերահասու է լինում կանոնադրութեան ուսումնական մասի, ծրագրի և Մանկավարժական Խորհրդի որոշումների ճիշտ գործադրութեանը և իր տեսածի մասին զեկուցանում Մանկավարժական Խորհրդին. հսկում է դպրոցի կարգապահութեանը, կազմում է տարեկան ուսումնական տեղեկագրի նախագիծը և ներկայացնում Մանկավարժական Խորհրդին:

Տեսուչը պարտաւոր է դպրոցում դասեր ունենալ՝ ըստ կարելւոյն սահմանափակ թուով, և դպրոցական պարապմունքի ժամանակ դպրոցում գտնուել: Բացառիկ և ծայրայեղ դէպքերում տեսուչն իրաւունք ունի ուսուցիչներին ժամանակաւորապէս հեռացնել պաշտօնավարութիւնից՝ մինչև Խառն ժողովին զեկուցանելը, որը պէտք է անմիջապէս հրաւիրուի կարգադրելու:

Ե) Ուսուցիչներ.

Յօդ. 15. Ուսուցիչներին ընտրում է Խառն ժողովը տեսչի առաջարկութեամբ և առաջարկում է Թեմական առաջնորդին ի հաստատութիւն:

16) Ուսուցիչ և տեսուչ կարող են լինել այն անձինք, որոնք աւարտել են, 1) Համալսարան, 2) Ճեմարանի լսարաններ, 3) Հայոց Թեմական դպրանոցներ, 4) Պետական միջնակարգ դպրոցներ*, 5) պետական ուսուցչական սեմինարիա, 6) որոնք ունին ուսուցչութիւն անելու պետական իրաւունք, 7) որոնց թոյլ կտայ կետրոնական Ուսումնարանական խորհուրդը իբրև բացառութիւն:

Յօդ. 17. Ուսուցիչները արձակուում են նոյն կարգով, ինչպէս տեսուչները (Յօդւած 13): Գրաւոր ու պատճառաբանուած առաջարկը պէտք է տրուի տեսչին՝ իբրև Խառն ժողովի նախագահին:

Յօդ. 18. Քառամեայ և վեցամեայ Խառն դպրոցները պիտի ունենան առնուադր մի ուսուցչուհի, իսկ երկամեայ խառն դպրոցները, եթէ տղամարդ ուսուցչի են յանձնուած, պէտք է ունենան մի վերահսկող կին:

*) Ծանօթ. Պետական դպրոցներ աւարտածները հայերէն աւանդել կարող են, երբ Զ-րդի ծրագրով լրացուցիչ քննութիւն տալուց յետոյ, կներկայացնեն Թեմական դպրոցների վարչութիւններէից վկայական:

ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ ԴԱՍԱՑՈՒՑԱԿ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ Ա. ԿԵՏՐՈՆԱ-
ԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՑ

Ա ռ ա թ Կ ա ն Ե Ր	I	II	III	IV	V	VI	Շաբա- թական
1. Կրօնագիտութիւն	2	2	2	2	2	2	12
2. Պատմութիւն	—	—	2	2	4	4	12
3. Քաղաքացիակ. ուսմունք	—	—	—	—	—	1	1
4. Աշխարհագրութիւն	—	—	2	2	2	2	8
5. Իրազննութիւն	2	2	—	—	—	—	4
6. Բնական գիտութիւններ	—	—	3	3	3	3	12
7. Առողջապահութիւն	—	—	—	—	—	2	2
8. Հայոց լեզու	6	6	5	5	5	4	31
9. Ռուսաց լեզու	—	—	5	5	5	4	19
10. Թուաբանութիւն	5	5	4	3	3	3	23
11. Երկրաչափական } ձևագիտութիւն }	—	—	1	1	1	1	4
12. Նկարչութիւն	2	2	1	2	1	1	9
13. Վայելագորութիւն	—	1	1	1	—	—	3
14. Երգեցողութիւն	2	2	2	2	2	1	11
15. Զեռագործ } Զեռարուեստ }	2	2	2	2	2	2	12
16. Մարմնամարզութիւն	Մարմնամարզարան ունեցող դըպ- րոցներում իւրաքանչիւր դասարանում 2 ժ. իսկ չունեցողներում՝ օրական 25 ր.						
Ընդամենը	21	22	30	30	30	30	163

Մնացած ժամերը մինչև 36 ժամ յատկացւում են տե-
ղական նշանակութիւն ունեցող գործնական պարապմունքներին,
որոնց ընտրութիւնը վերապահւում է տեղական դպրոցական
վարչութիւններին:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

**

Ա.

ՔԱՂՈՒԱԾՔ Ի ԿՈՆԴԱԿԱՅ ՎԵՆ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Հայրապետական տնօրինութիւնք.

Կոնդակ յանուն փոխ թեմակալին Հայոց Երեւնայ՝ առնել ընտրութիւն նորոյ փոխանորդի վիճակին Ալէքսանդրապոլայ: Թ. 124.

— Յանուն Տ. Միքայէլ վարդապետի Անուոյ, որով կարգի վանահայր վանօրէիցն Անուոյ: Թ. 128.

— Յանուն Ղևոնդ եպիսկոպոսի ի ձեռնադրել զՆահապետ Սարգսեան ի քահանայ Ն. Խաթունարի գեղջ: Թ. 171.

— Յանուն առաջնորդացն Տփլիսաց, Շամախուոյ, Բեսարաբիոյ, Ղարաբաղի, Երեւնայ և Կոնստանդնուպոլսի Աստրախանայ ի տալ զտեղեկութիւն զթուոյ ձխական ուսումնարանաց, հոգաբարձուաց, ուսուցչաց և վարժուհեաց: Թ. 184.

— Յանուն հոգ. կառ. Ալէքսանդրապոլայ ի տալ զարդիւնս մոմավաճառութեան շրջանին Մեծ Ղարաբիլիսայ գեղջ դպրոցի տեղւոյն: Թ. 212.

— Շրջաբերական առաջնորդացն Ռուսահայոց և Կոնստանդնուպոլսի Աստրախանի, ընդ որում յղեցան ժամանակաւոր կանոնք եկեղեց. ձխակ. դպրոցաց: Թ. Թ. 230, 231, 232, 233, 234, 235.

— Յանուն Ամենապատիւ պատրիարքացն Երուսաղիմայ և Կ. Պոլսոյ յառաքել զընծայացուս ի ձեռնադրութիւն յեպիսկոպոսութիւն: Թ. 246.

— Շրջաբերական յանուն առաջնորդացն Ռուսա-
հայոց և Կոնստնտ. Աստրախանի ընդ որում յղեցան օրի-
նակը Հայաստանեայց առաքելական ս. եկեղեցւոյ ծխա-
կան կանոնադրութեան ի կիրառութիւն: Թ. 247, 248,
249, 250, 251, 252.

— Յանուն առաջնորդին Վրաստանի ի խնդրել զՏ.
Փոխարքայն տալ փութացուցանել զառաքումն կանոնաց
դպրոցաց թեմիցն Բեսարաբիոյ և Աստրախանի և գրա-
ւեալ դրամոց վանօրէիցն: Թ. 268.

— Յանուն հոգ. կառավարութեան Տաթևու, որով
արձակեալ համարի աւագ ուսուցիչն Գորիս գեղջ: Թ. 269.

— Յանուն Սինոդին, որով պատուիրեցաւ փոխադրել
զհոգևոր կառավարութիւնն ի Տաթևէ ի Գորիս: Թ. 289.

Բ.

Հայրապետական զոհունակութիւնք եւ օրհնութիւնք.

Կոնդակ յանուն երեցփոխին ս. Նշան եկեղեցւոյ
Կարուց Մկրտչի Կոստանեան վասն անձնուէր ծառայու-
թեան: Թ. 95.

— Յանուն Յակոբայ Ասատուրեան ի Գահիրէ վասն
10 եգիպտական ոսկւոյ ի նպաստ արկածելոց: Թ. 96.

— Յանուն հոգաբարձուաց ազգային հիւանդանոցին
Կ. Պոլսոյ վասն յղեալ օրացուցաց: Թ. 104.

— Մագթաղինեայ Աթարեանց վասն 130 հազար
րուբ. նուիրաբերութեան յայլ և այլ բարեգործական
նպատակս: Թ. 157.

Գ.

Հայրապետական պարգեւք.

Կոնդակ Յանուն Տ. Միքայէլ վարդապետի Անուոյ,
որով շնորհի նմա լանջախաչ: Թ. 126.

— Յանուսն վանահօրն Հառիճոյ Տ. Արիստակէս վարդապետի ի նոյն միտս: Թ. 159.

— Յանուսն Տ. Յակովբ քահանայի Դեօրիս գեղջ, որով շնորհի նմա լանջախաչ քահանայական: Թ. 280.

— Յանուսն Տ. Յարութիւն քահանայի Յակոբեան ի նոյն միտս: Թ. 283.

— Յանուսն Տ. Աւետիս քահանայի Շողոյեան, որով շնորհի պատիւ աւագ քահանայութեան, Թ. 290.

Մ ա կ ա գ Ր Ո Ւ Յ Ի Ն

Ի գրութեան Կոնսիստորիային Տփիսեաց—«Պատուիրեմք Տ. Եղիշէ վարդապետի Մուրադեանց դարձուցանել անդրէն զ100 ըուրլիս»: Թ. 155.

Ք Ա Վ Ո Ւ Ք Ն Ք Ս Ի Ն Ո Ւ Ի Օ Ր Ա Կ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ի Յ

Յունուարի 19-ին Սինոդը հրամայեց Մ. Աթոռի ճեմարանի վարչութեան և բոլոր դպրանոցների հոգաբարձութեան տալ տեղեկութիւն անցեալ 1906 տարուայ համար:

Նոյն թուին Սինոդը հրամայեց կազմել մատեան մէն մի վանքապատկան գիւղերի, արձանագրելու կալուածները մանրամասնօրէն:

Յուն. 22-ին Սինոդը հրամայեց ուղարկել Ժապաւինեալ մատեաններ Կոնսիստորիաները օտարաց և վիճակային դրամները արձանագրելու.

Յուն. 24-ին Սինոդը հրամայեց ուղարկել պատճէնը Քիշինևի նահանգական դատախազին, Կարապետ Օհանջանեանին՝ Բես. Կոնսիստորիայի ատենադպրին՝ քրէական պատասխանատուութեան ենթարկելու զօջաքաղութեան և զրպարտութեան համար:

Նոյն թուին Սինոդը հրամայեց տալ հրաման Երևանայ Կոնսիստորիային՝ Կարապետ Բեկնազարեանին քահանայ ձեռնադրել Ալեքսու գիւղի՝ Արշակ Պօղոսեանին՝ Մուղանջուղ՝ և Խաչատուր Տ. Յակոբեանին՝ Այլանլու գիւղի համար:

Յուն. 29-ին Սինոդը որոշեց Երևանայ Կոնսիստորիայի պահանջը Տ. Արտակ վարդապետից թողնել առանց հետեւանաց. իսկ Տ. Արտակ վարդապետի ներկայացրած աթոռահաս արդեանց 1903 մատեանները պահանջել Կոնսիստորիայից:

Նոյն թուին Սինոդը որոշեց Վեհափառի հաճութիւնը հայցել Նահապետ Սարգսեանին քահանայ ձեռնադրելու Խաթունարխ գիւղի համար:

Նոյն թուին Սինոդը որոշեց, Մաստարայից Խաչիկ վարդապետի առած 50 ըուբլին պահանջել:

Նոյն թուին Սինոդը Մկրտիչ քահանայ Արշակունու բողոքը ուղարկելով Վրաստանի Կոնսիստորիան՝ պատուիրեց շուտով քննութիւն կատարել վատահելի անձի ձեռքով և հետևանքը յայտնել Սինոդին:

Նոյն թուին Սինոդը Վեհափառ Կաթողիկոսի հրամանի համաձայն Տ. Եղիա վարդապետին վանահայր նշանակեց Միրանաւորի վանքում՝ Տփլիս:

Նոյն թուին Սինոդը որոշեց Ղարաբաղի հոգաբարձութեան յանձնել կալուածների շահագործութիւնը 3 տարի ժամանակով:

Փետրուարի 7-ին. Տփլիսի Նպաստամատոյց Յանձնաժողովը քանիցս դիմել է Թովմա վարդապետին և իւր ուղարկած կանխիկ 21,000 ռ. և ալիւրի, կահկարասիքի, հանդերձեղէնի, երկրագործական գործիքների՝ արժողութեամբ 10,000 ըուբլու՝ հաշիւները խնդրել: Թովմա վարդապետը միայն մի անգամ, 1905-ի օգոստ. հաշիւն է ներկայացրել: 1906-ին՝ տեղափոխուում է Ղզլար և նորա յաջորդ Լևոն վարդապետը ստանում է միայն 1,000 ըուբլի:

առանց որ և է հաշուեմատեանի: Թէ Լեոն վարդապետը և թէ մասնաւոր անձինք հաստատում են դրամական զեղծումներ, որի մասին թէ Լեոն վարդապետը և թէ Աւետիս Յովհաննիսեանց զեկուցագրերով իմաց են տուել Տփլիս՝ Նպաստամատոյց Յանձնաժողովին: Թովմա վարդապետ Բաղդասարեանը արհամարհել է Տփլիսի Նպաստամատոյց Յանձնաժողովի պահանջը լրագրութեան գիմելսըց յետոյ էլ. ուստի գիմել է Սինոդին և խնդրել, որ այդ վարդապետին ստիպեն հաշիւ տալ: Սինոդը իւր փետրուարի 7-ի նստին լսելով յիշեալ Յանձնաժողովի բողոքը, հրամայել է պահանջել Թովմա վ. Բաղդասարեանից մանրամասն հաշիւ՝ տալով նրան մի ամիս ժամանակ:

7-ին Սինոդը լսելով տպարանի վարչութեան դանդաղութեան մասին՝ Երեւանայ Կոնսիստորիայի դանդաղութեան հրամայեց նկատողութիւն անել տպարանի վարչութեանը դանդաղութեան և անհոգութեան համար:

Նոյն թուին Սինոդը հրամայեց Երեւանայ Կոնսիստորիային՝ հրաւիրել Մեսրոբ վարդ. Մաքսուտեանին Հ. Նախիջևան, հոգեւոր կառավարութեան մէջ ռուսահպատակութեան երդումն ստանալու համար:

Ամուսնալուծութիւն

Յունուարի 24-ին Սինոդը մերժեց Սանդուխտ Մարտոսեանի խնդիրը՝ չգտնելով լուծման համար հիմք:

Նոյն թուին Սինոդը լուծեց Մկրտչեան ամուսինների պսակը և երկսին էլ թոյլ տուեց ուրիշների հետ ամուսնանալ:

Յուն. 26-ին Սինոդը լուծեց Բայանդուրեանց ամուսինների պսակը և միայն կնոջը իրաւունք տուեց ամուսնանալու:

Յուն. 29-ին Սինոդը լուծեց Քամալեան ամուսինների պսակը և միայն կնոջը իրաւունք տուեց ամուսնանալու:

Յուն. 31-ին Սինոդը լուծեց Դիւլնաղարեան ամուսինների պսակը և միայն մարդուն իրաւունք տուեց պսակուել:

Նոյն թուին Սինոդը լուծեց Բուրդոտեան ամուսինների պսակը և միայն կնոջը իրաւունք տուեց պսակուել:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՐՏԻ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ

Երանի այնոցիկ, որ սուրբ են սրտիւք
ղի նոքա զԱստուած տեսցեն:

Մասք. Ե. Տ.

Ա.

Սիրտը մարդկային մարմնի առաջին գործարանն է. ամենից առաջ սիրտն է ստեղծում մօր արգանդում և ամենից երկար սիրտն ապրում մարդու բոլոր գործարաններից: Մեռաւ սիրտը, մեռնում է մարդը, ամբողջ մարմինը: Բայց Տիրոջ խօսքը այս մսի կտորի մասին չէ, այլ այն հոգեւոր գործարանի, որ բարոյական կեանքի համար նոյնչափ նշանակութիւն ունի, որչափ սիրտը մարմնաւոր կեանքի համար: Սիրտ ասելով՝ Քրիստոս մեր ներքին աշխարհը, եսը, անձնաւորութիւնն է հասկանում իւր ամբողջութեամբ, մեր հոգեկան երեք կարողութիւնների՝ մտքի, զգացման և կամքի՝ յարաբերականը, որ գունաւորում և ձևակերպութիւն է տալիս մեր անձնաւորութեան:

Սակայն սիրտ գաղափարը, ինչպէս հնում, այնպէս և այժմ, մի տեսակ հոմանիշ է զգացմունքի և ամենեւին պատահական չէ, որ մեր Տէրը այսքան կարեւոր նշանակութիւն է տալիս նորա սրբութեան՝ երանելիութեան և Աստուծոյ տեսութեան պայման համարելով նորա մաքրութիւնը: Մեր հոգեկան կարողութիւններից ոչ մէկը այնքան մեծ դեր չէ կատարում կրօնական-բարոյական խնդիրներում, ինչպէս սիրտը կամ զգացմունքը: Բանականութիւնը մեզ տալիս է սկզբունքներ, որոշում է լաւը վատից, բայց այսչափը դեռ բաւական չէ, որ մենք գործ

ու կեանք դարձնենք նորա թելադրութիւնները: Հրահանգուած կամքը նոյնպէս մի նեցուկ է մեզ համար, բայց նա զօրաւոր է և արդիւնաւոր, երբ բովանդակութիւն և մղումն է ստանում մեր ներքին զգացմունքից ու ոգեւորութիւնից: Զգացմունքն է, որ մարդուն գէպի անձնուիրութիւն ու բարոյական հերոսութիւն է մղում, և ոչ սառը բանականութիւնը: Պատերազմի մէջ այն զինուորն է հերոս, որ իւր անձը նուիրում է հայրենիքի փրկութեան սիրոյ զգացմունքից դրդուած, առանց լսելու մաքի և բանականութեան դատողութիւնները: Յարգանքի արժանի բոլոր սխրագործութիւնները պատմութեան և կեանքի մէջ անարատ սիրոյ և զգացմունքի շարժառիթներով են բացատրւում: Ի՞նչ տեսակ առաքինութիւններ էլ վերլուծելու լինենք, քաջութիւն, հայրենասիրութիւն, ծնողասիրութիւն, եղբայրսիրութիւն... բոլորի աղբիւրը նոյնն է՝ մաքուր սիրտը կամ զգացմունքը:

Բայց զգացմունքն է նոյնպէս մարդկանց գէպի անդունդ գլորողը, եթէ նորա աղբիւրը պղտոր է, եսական: Շահասիրութիւն, նախանձ, ատելութիւն, փառասիրութիւն և ամեն տեսակ զգուելի մոլութիւնների ծագում են նոյն աղբիւրից, ինչպէս և առաքինութիւնները: Մարդկային հոգու յատկութիւնն է, որ չարն ու բարին, ագնին ու վատթարը, ստոր կրքերն ու կոպիտ եսականութիւնը նոյնպէս տեղ ունին մեր սրտում, ինչպէս անձնուիրութիւնն ու վսեմ ձգտումները: Երբեմն մէկն է իշխում մեր հոգու մէջ, երբեմն միւսը: Եւ ահա Յիսուս, իբրեւ ճշմարիտ և սրտացաւ բժիշկ, կամենում է չարիքը արմատից կտրել, մատնացոյց անելով բարոյական հիւանդութիւնների խտրական սլաճառի վերայ: Մեր ամբողջ նիստ ու կացով, խօսքով, ձգտումներով ու գործերով միայն ներքին շարժման արտայայտութիւնն ենք, նորա գործիքը: Մաքուր են մեր ներքին շարժումներն ու զգացումները, անպայման մաքուր կլինին և նոցա համապատասխան գործերը: Մաքուր է աղբիւրի աղը, մաքուր կլինի և այստեղից բղխած ջուրը:

Բ.

Սոփորաբար մարդիկ դատում են արտաքին երեղթներով, բայց արտաքին երեղթն ինքնընտանեկան բառական չէ որոշելու դործի բարոյական որակը, սրովհետև արտաքուստ աղնիւ և բարի երևացող մի գործ կարող է բղխել ներքին ետական և կեղտոտ շարժառիթներից, Բարեգործութիւնը յաճախ կարող է ի ջոյնս մարդկան կատարուել աւելի մեծ շահերի, փառասիրութեան և ուրիշ շատ ծածկուած ետական նպատակների համար։ Ամենայն գործ պիտի գնահատուի բարոյապէս ներքին շարժառիթների տեսակէտով, ապա թէ ոչ փարիսեցիներն ու կեղծաւորները, ճարպիկ խաբեբաները մարդկութեան զարդերը պիտի կազմէին։ Յիսուս, որ եկել էր հոգեւոր մի նոր կեանք, փրկութեան մի նոր ճանապարհ քարոզելու հին աղկերի ծիսակատարութիւններով և արտաքին օրէնքներով խճողւած կրօնների փոխարէն, միշտ ներքին մաքրութիւնն է շեշտում։ Նորա աչքում հրէաներից անհագում և մեղաւոր համարուած մաքրաւորի ազօթքն աւելի գնահատելի է, քան արտաքուստ արգար և օրինապաշ փարիսեցունք, այլի կնոջ սրտից բղխած լուման աւելի թանգ, քան մեծատունների տուած առատ նուէրները։ Ոչ ծէս, ոչ լուսացումներ, ոչ ծովապահութիւններ, որոնք միանգամայն աւելորդ են, եթէ համապատասխան ներքին զգացումները պակասում են, այլ սրտի սրբութիւն, անարատ զգացումներ ու կեանք դարձած բարեպաշտութիւնն է նորա աւետարանի բովանդակութիւնը։ Անշուշտ վատթարագոյն փարիսեցիութիւն է նոյնպէս հերքել ծէսերն ու խորհուրդները յանուն ներքին սրբութեան, որ գոյութիւն չունի մեր սրտում։

Նորա բերած կրօնը ներքին զգացումների համապատասխան մի կեանք էր, բարձրագոյն և սրբազան մի դեղարուեցող, որ թանձրանում է ոչ մարմարիոնի կտորի մէջ կամ կտաւի վերայ, այլ կենդանի, բանական, մտածող և զգացող արարածի մէջ, եթէ աստուածային կայծն ըն-

կել է նորա սիրտը: Կեանքի բոլոր երևոյթներէց նրբագոյնը կրօնականն է, որ կեղծիք տանել չէ կարող, ինչպէս մաքուր, սպիտակ զգեստը սև բծեր, այդ պատճառով էլ կրօնի անունով եղած կեղծիքը ամենից զգուելին է: Սրտի մաքրութիւնը ճշմարտութեան գերիշխանութիւնն է մեր խղճի և հոգու մէջ, որ ազնուացնում է մեր զգացումները և ջերմացնում մեր հոգին բարոյ, գեղեցկի և ճշմարտութեան դադափարների համար: Հոգու այսպիսի վիճակն է, որ Յիսուս երանելի է համարում և Աստուծոյ տեսութեան պայման:

Դ.

Քրիստոնէական կրօնի մէջ Աստուած մի անտեսանելի և անըմբռնելի էակ է: Հասկանալի է, որ այստեղ ևս խօսքը նիւթական տեսութեան մասին չէ: Աստուծոյ գոյութիւնն զգալի է և տեսանելի միայն մաքուր հոգիների համար: Ինչպէս ցօղի բիւրեղանման փոքրիկ կաթիլի մէջ անդրադառնում է արեգակի պատկերը, այնպէս էլ անարատ և մաքուր սրտի մէջ Աստուծոյ պատկերը, որ նորան կեանք ու անանց երջանկութիւն է տալիս:

Դ. Վ. Յովսէփեան

ՊԻՂԱՏՈՍԸ

Եւ տեսեալ Պիղատոսի թէ ոչինչ օգնէ, այլ առաւել խռովութիւն լինի, առեալ ջուր՝ լուաց զձեռս առաջի ժողովրդեանն և ասէ. քաւեալ ևս ևս յարենէ արդարոյդ այդորիկ:

Մատթ. ԻԵ. 24.

Լուսն, լուսն. լուսն ձեռներդ, լողացիր Յորդանանում, ձգիր քեզ ծովը, որ ալիքների հեղեղը վրայիցդ անցնի. ի դժուր է բոլորը: Ո՛չ մի ջուր չի կարող քո խիղճը մաքրել: Եթէ մինչև անգամ բոլոր սրբերի կողմից օրհնած ջուրը եղունգներիցդ կաթէ, դու էլի միշտ նոյն Պիղատոսը կմնաս: Դու կամենում ես պատասխանատուութիւնը լուանալ վրայիցդ, բայց չես կարող:

Հռովմում էր, որ դու վիճում էիր երիտասարդ բարեկամներիդ հետ. բոլորդ ուզում էիք առանց տանջանքի ճշմարտութիւնը գտնել. այնպէս էիք խաղ անում զանազան փիլիսոփայութիւնների հետ, կարծես նրանք զառեք լինէին արծաթեայ բաժակների մէջ: Դուք վիճում էիք՝ արդեօք մարդը ազատ կամք ունի, թէ ոչ: Եւ դու այն ժամանակ կարծում էիր, որ լաւ է այդ խնդիրը անվճիռ թողնել: Առանց իմանալու՝ կամք ունիս թէ ոչ, կեանք մտար: Օրեր եկան, որ դու հռովմէական սուրդ շրխկացնելով՝ ոտդ բարբարոսների հողի վրայ էիր դնում և նրանց հանդէպ իբրև մի ամբողջական մարդ ու հռովմայեցի ասում. «Ես կամենում եմ»: Բայց եկան նաև այնպիսի ժամանակներ, երբ ծովափում արևի տակ նըստած խաղ էիր անում կանանց հետ, ամբողջովին բոպէին նուիրուած և ուրախ էիր, որ կարող էիր պնդել թէ՝ «կամք չկայ»: Դու հոսանքի մէջ ընկար և այդ էր լաւը քեզ համար, որովհետև հոսանքը տարաւ քեզ դէպի վեր. օրին մէկը տէր դարձար ամբողջ Հրէաստանին. մի պաշտօն՝ կէս հետաքրքրական, կէս սրտնեղիչ հռովմայեցու:

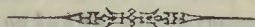
համար: Բայց ինչ կայ որ. կարելի է դիրք տալ իրեն, հրապարակով խիստ լուրջ կերպարանք ցոյց տալ, իսկ ծածուկ ծիծաղել բոլոր քահանաների, սագուկեցիների ու փարիսեցիների վրայ, ինչ կարիք կայ ամեն բանի վրայ լուրջ աչքով նայելու: Հռովմայեցին էլ տխմարի մէկն է, բոլորս տխմար ենք, ոչ ոք չի իմանում, թէ ո՞րն է ճշմարտութիւնը. կեանքը մի թատրոնական խաղ է, կուգես ողբերգութիւն, կուգես կատակերգութիւն . . . :

Քեզ էր վիճակուած լինել այն մարդը, որի մօտ ապաստան պիտի որոնէր արիւննոտ ճշմարտութիւնը: Քեզ մօտ եկաւ Յիսուսը դատաստան խնդրելու. ողորմութիւն չեմ ուզում, այլ արդարութիւն: Մի դժուար հարց: Ծերակոյտը արժանի էր մի հարուած. ստանալու՝ անմտութիւնն ու նախանձն է, որ նրանց ստիպում է խեղճ մարդուն մինչև ի մահ տանջել: Բայց քահանաների հետ այսպէս կոչուած հաւատոյ խնդիրներում վէճի մտնելը առհասարակ դժուար բան է. չի կարելի իմանալ, թէ ինչ խորամանկութիւն կայ մէջ տեղը. և վերջապէս չարժէ, որ դու քեզ որ և է միտա հասցնես մի գալիլիացու պատճառով: Ուզում ես նրա երեսը տեսնել, զինուորները բերում են սիրթնած, տանջուած Գալիլիացուն: Դու հարցնում ես. արդեօք նա թագաւոր է և անապատելի պատասխան ես ստանում. կարծես յաւիտենականութիւնն է խօսում նրա մէջ. այնպէս է հնչում նրա ձայնը: Այդպիսի հրէայ, կարելի է ասել, ընդհանրապէս այդպիսի մարդ չես տեսել մինչև այդ օրը: Այստեղ աւելի մեծ ուժն է կանգնած քո առաջ, քան թէ Հռովմի դպրոցներում, աւելի անհատականութիւն: Որ այդ մարդը օրէնքով դատելով, յանցաւոր չէ, պարզ է. դու նրան ազատ պիտի թողնէիր. որովհետեւ մեղք չգտար նրա վրայ: Բայց այդպիսի բան անելու համար պէտք է մարդ կամք ունենայ, որ դու չունիս. կամք ունենալու համար պէտք է պատասխանատւութեան զգացումն ունենալ, որ պակասում է քեզ: Հռովմայեցի փելիսոփաները քո առանց այն էլ շատ բարոյականութիւն չարարունակող գլխից բոլորովին հանել

են ամեն բարոյականութիւն, նոքա բնաւորութիւնից զուրկ են դարձրել քեզ. այդ պատճառով էլ այժմ դու ողբերգութիւն կամ կատակերգութիւն ես ներկայացնում: Յիսուսին ու Բարաբբասին կանգնեցնում ես կողք կողքի և թոյլ ես տալիս այն ամբսխին, որին դու արհամարհում ես, խնդրելու քեզինից ազատ արձակելու Բարաբբասին, գանահարում ես Յիսուսին, զարդարում փշեայ պսակով և խուժանին արիւն ցոյց տալուց յետոյ, նրա գլխարտութեանն ապաւինում. յետոյ էլ ջուր ես բերել տալիս ու ձեռներդ ես լուանում՝ բոլոր ամբոխի առաջ, դնւ, Պիղատոսդ:

Հօւս, լուս, լուս ձեռներդ. ի զուր է ամենը: Քո ձեռները արիւնոտ կ'մնան, քանի կայ ժարդկային ազգի պատմութիւնը: Բոլոր յետագայ սերունդները տեսնում են քեզ ձեռներդ լուանալիս, բայց նրանք բոլորը ծաղրում են ջուրն ու Պիղատոսին:

Փոխադրեց Ֆ. Նաումանից՝ Ե. Վ.

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՌՈՒՍԸ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՊԵՏՈՒՅԻՆՆԵՐ ԷՆ ԱՐԱՌՈՍՒԼԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.

Ս. Սենոզի գլխավոր դատախազը նախարարներին խորհրդին ներկայացրեց իւր ենթադրութիւնները այն խնդրի առթիւ, թէ ինչ դերք պիտի բռնէ պետութիւնը պրաւոսլաւ եկեղեցու նկատմամբ, որ հետեւեալ հիմնական կէտերն է պարունակում:

1) Կրօնի և խղճի ազատութեան սկզբունքի ամրապնդելու համար բարձրագոյն շնորհուած օրէնքները անշեղ գործադրելով կեանքի մէջ՝ կառավարութիւնը պարտաւոր է հիմնական օրէնքների պահանջմամբ աշալուրջ հսկել պրաւոսլաւ, պետութեան մէջ տիրող, եկեղեցու իրաւունքների և արտօնութիւնների վերայ:

2) Եկեղեցու պետական իրաւարարութեան սահմանում պաշտպանելով պրաւոսլաւութեան շահերը՝ պետութիւնը ընդունում է ռուս պրաւոս. եկեղեցու կատարեալ ազատութիւնը կարգաւորելու իւր ներքին գործերը ժողովական կանոնների, իւր սեփական որոշումների և օրէնքների հիմքերով, հսկելով միայն, որ եկեղ. կարգադրութիւնները համապատասխան լինին պետութեան ընդհանուր օրէնքների հետ:

3) Ընդունելով ընդարձակ վերանորոգութեանց անհրաժեշտութիւնը ռուս. պրաւոսլաւ եկեղեցու մասերում՝ պետութիւնը այս մեծ և սուրբ գործը ամբողջովին վերապահում է նոյն եկեղեցու տեսչութեան ի դէմս ընդհանուր համայն ռուսական եկեղեցական ժողովի: Գործակցել ժողովի յաջող իրագործման և գործադրել նորա ապագայ կանոնները կեանքի մէջ ըստ պահանջման պետական օգնութեան՝ Կառավարութիւնը իւր պարտքն է համարում:

4) Կառավարութիւնը՝ աչքի առաջ ունենալով պրաւոսլաւ ծխերի բարոյական շինութեան յատուկ անհրաժեշտութիւնը՝ ինչ չափով որ վերաբերում է պետութեան մասնակցութեան՝ իւր պարտքն է համարում ընդ առաջ դնալ եկեղեցու կարիքներին, կատարեալ աջակցութիւն ցոյց տալ եկեղեց-

ցական նախագծերին, որ պահանջում են պետական իշխանութեան օրինաց սրբագործումը:

5) Այլ և կառավարութիւնը իւր պարաքն է համարում ոչ միայն տիրապետող եկեղեցու, այլ նոյն իսկ ժողովրդի և պետութեան առաջ մշտապէս հոգ տանել պրաւոսլաւ ծխական հոգևորականութեան պաշտաճաւոր ապահովութեան վերայ՝ պետական գանձարանից գումար յատկացնելով:

6) Պրաւոսլաւ եկեղեցականների օրդոց, իբրև քահանայացուների, դպրոցական կրթութիւնը նոյն եկեղեցու տեսչութեան և հայեցողութեան գործն է. ուստի կառավարութիւնը իւր կողմից արգար և օգտակար պիտի համարի իրաւունք տալ հոգևոր դպրոցների սաներին անարգել տեղափոխուել աշխարհիկ կրթական հաստատութիւնները, պահանջելով՝ որ հոգևոր և աշխարհիկ դպրոցների ուսման չափը հաւասար լինի:

7) Ժողովրդի կրթութեան գործը ոչ միայն եկեղեցու անկապաւել իրաւունքը, այլ նոյն իսկ նորա սրբադան պարաքը համարելով, կառավարութիւնը՝ թէ գոյութիւն ունեցող եկեղեցական դպրոցները և թէ նոր բացուելիքները՝ ուրիշ վարչութեանց դպրոցներին համահաւասար մի առանձին մեծութիւն պիտի ընդունի միւս ժողովրդական կրթական անդաստանի մէջ, որով պետութիւնը պարտաւարում է բաւարարութիւն տալ Ռուսաստանում ընդհանուր ժողովրդի կրթութեան հասունացած կարիքին:

Քրիստոնեական դիւանագիտութիւնը. Այս յօդուածը, որի քաղուածքը տալիս ենք «Русь» 86-երորդ համարից, պատկանում է Պետերբուրգի հոգևոր ճեմարանի ուսուցչապետ հ. Միխայէլ վարդապետին, որ անսպասելի կերպով զրկուեցաւ ուսուցչական ամբիւնից և աքսորուեցաւ задохскіѣ կոչումով մանքը: Յօդուածը մի պատասխան է այն հարցին, թէ կարելի՞ է արդեօք պետական դիւանագիտութիւնը ճշմարիտ բարոյական սկզբունքների վերայ հիմնել:

Քրիստոնէական դիւանագիտութիւնը, որտի դիւանագիտութիւն է. և մի քահանայ դժուար թէ կարող կլինի զուտ դիւանագէտ դառնալ: Եւ ընտրել եմ ազգային համայնակաւորութիւնը, որի համար էլ աքսորում են, և որը առաջին տեղն է դնում անձնաւորութեան պաշտամունքը. զի մարդիկ հոգի են. սակայն այսչափ, և ոչ աւելի: Եւ ես կմնամ քրիստոնէայ և մեր քրիստոնէական համայնակաւորութիւնը նման չէ քաղաքացու կամ հակա-

հրէական համայնականութեան: Քրիստոնէական զիւանագիտութեան խնդիրն է մարմնացնել կեանքում այն միտքը, թէ Քրիստոս Գողգոթայից աղքատութեան բոլոր տեսակները, անհաւատարմութիւնը, ստրկութիւնը, բանտի ամէն մի լուսամուտը, վաշխառութեան իւրաքանչիւր գործ, աղատ հոգու ամէն մի բռնութիւն մի բիծ է առանց բացառութեան իւրաքանչիւր քրիստոնէի խղճի վերայ, նորա ամօթն ու խայտառակութիւնն է: Այս տեսակէտով հարկաւ քրիստոնէութիւնը նայեցնում եմ այն վարդապետութեան հետ, թէ «զրամագլխի աճեցումը» վաշխառութիւնն է, թէ աշխատաւորինն է գործի ամբողջ արդիւնքը, որ չէ կարելի բեռնաւորել հողին և մարմինը ու ժից վեր աշխատանքով ևլն:

Սակայն անհաւատարմութեան, աղքատութեան և բռնութեան մահով չի վերջանում իմ ձգտումը: Ես աւելին եմ մտածում, այժմեան մարդու մահուան և հոգով ու մարմնով օժեղ մարդու ծննդեան մասին. որ կսաեղծի «երկինք նոր և երկիր նոր»: Ես տենչում եմ, որ ծնուի ամենապարզ մի յարգանք զէպի մարդու աստուածութիւնը և նորա ամենակարողութիւնը. իսկ այս հնարաւոր կլինի, երբ մարդու՝ աշխատանքի և աղատութեան իրաւանց հետ կերպուի և «Մարդ Աստուծոյ մասին»՝ Քրիստոսի, որ թափեց իւր արիւնք սրբելու երկրի երեսից աղքատութիւնը, անբաւարարութեան և ստրկութեան խայտառակութիւնը և ցանելու նոր մարդու սերմը:

Ես խորին կերպով համոզուած եմ, որ քրիստոնէութեան երեք քառորդ մասը ինձ համամիտ են, միայն սովորութեամբ կուրացած քահանաները պաշտպանում են մի քանի հին տարօնակ գաւառանքներ. բայց իսկապէս հասարակաց լշտով նորա էլ ամենջուր են, շատ լաւ հոսկանում են աւետարանի. ճշմարտութիւնը և ուստի բոլորն էլ ինձ հետ են: Եւ կգայ ժամը, երբ նորա պարլամենտական պետութեան մէջ կսփռուեն աւետարանական աղատութեան և հաւատարմութեան ճշմարտութեամբը:

Հոգեւորականութիւնը եւ բնութիւններ. Պետերբուրգի Ս. Սիւրբ մի շրջաբերականով դիմում է թեմական առաջնորդներին ն և հետեւեալ հրահանգները առաջարկում.

- 1) Հրաւիրել բոլոր քահանաներին անպատճառ մասնակցել պետական դումայի ընտրութիւններին:
- 2) Չանալ ըստ կարելւոյն շատ հոգեւորականներ ընտրուեն

պետ. Դում. անդամ: որովհետև հոգևորականութեան աւելի են ծանօթ երկրի կարիքները:

3) Ընտրութիւնները սկսել մաղթանքներով և բացատրել ընտրութիւնից ապասելիք վնասն ու օգուտը, նայելով ընտրեալներին ձգտմանց:

4) Զերմաջերմ համադել, որ լիով կամ գինով չծախեն ընտրողները իրենց ձայնը, չհաւատան սուտ խոստմանց, չքաշուեն հալածանքից և ծաղրից, այլ առարեալներին և մարտիրոսներին քաջութեամբ կանգնեն Գրիգորոսի հաւատի համար:

5) Պետական խորհրդի անդամ ընտրելուց առաջ՝ կատարել մաղթանք և առաջնորդը կամ ժողովրդի յարգելի մի քահանայ քարոզ խօսի:

6) Օրհնել ընտրողներին և ապա ընտրեալին խաչ ու աւետարանով և յորդորել, որ կանգնէ պինդ հայրենիքի, հաւատի և թաղաւորի համար, և խոստումն առնել ընտրուող անդամին հէնց եկեղեցում:

7) Յանձնարարուում է թեմական առաջնորդներին, եթէ հնարաւոր և օգտակար համարեն, տալ որոշ հրահանգներ՝ նայած տեղական պայմաններին, իրենց ոտորագրեալ հոգևորականութեան առանձին շրջաբերականներով:

Մինակի եպիսկոպոս Սրբազան Միխայէլը մի շրջաբերականով դիմում է իւր թեմի քահանաներին և բացատրելով ընտրութեանց ունենալիք հեռանկար եկեղեցու և պետութեան համար՝ մանրամասն հրահանգ է տալիս, որով նոքա գործունեայ մասնակցութիւն պիտի ունենան և աշխատեն յօգուտ այն կուսակցութեան, որ «խիակաւն ռուս մարդկանց» կուսակցութիւն է կոչուում, որին և ինքը վաղուց յարել է:

Նիկիտայ Սրնատսկի քահանան համարձակուել է իւր ժողովրդին բացատրելու մահուան պատժի հակառակուածային լինելը թէ «Մի սպաներ»: Իսկ գիւղացիք մասնել են, թէ հակաառաւորաշական քարոզութեամբ է պարսպում և զրդուում է ժողովրդեան օրինաւոր իշխանութեան դէմ: Թեմական առաջնորդը զրկել է նորան քահանայագործութիւնից և տքսորել վանք ապաշխարելու:

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ֆրանսիական պետութիւնը բաժանուեցաւ եկեղեցուց։ Հռովմայ Պիոս X պապը զիմում է նոր շրջաբերականով՝ Ֆրանսիական եպիսկոպոսներին, եկեղեցականներին և ժողովրդին, որով միութարում է Ֆրանսիական եկեղեցին իւր առաքելական լսօքով։ Ուրախութեամբ ողջունում է հոգևորականութեան և ժողովրդի ուէրը և անձնուիրութիւնը զէպի եկեղեցին և այդ բանում տեսնում է ապագայ յաղթանակի գրաւահանը։ Նա ջրում է իւր վերայ բարգաժ մեղադրանքը և բամբասանքը, իբր թէ իրօնական պատերազմ է ցանկանում. հերքում է և հակառակորդներին զրպարտութիւնը, իբր թէ եկեղեցին ինքը հրաժարուել է իւր գոյքից։ Այն ինչ խել էն այն գոյքը բռնի։ Պետութիւնը պապին երկու չարիքների առաջ էր կանգնեցրել. կամ զրկուել եկեղեցու գոյքից, կամ կորցնել եկեղեցու անկախութիւնը։ Ինքը ընտրել է փոքրագոյն չարիքը։ Յունուարի 2-ի օրէնքը նա անուանում է յաւիշտակութեան օրէնք, որով լրացուում է եկեղեցու գրաւումը։

Պաշտաման գալով՝ Պապի կարծեքով օրէնքը մտցնում է անիշխանութիւն, անորոշութիւն և կամայականութիւն, թողնելով անյայտ, արդեօք տաճարները պիտի թողնուի՞ն հաւատացեալներին և որքա՞ն ժամանակ։ Ի դուր հակառակորդները այս բոլորի պատասխանատուութիւնը Պապի վերայ են բարգում։

Այսպէս դատապարտելով «նոր օրէնքը»՝ պապը ցոյց չի տալիս գործնական ցուցումներ, թէ ի՞նչպէ՞ս այսուհետեւ պիտի կազմակերպեն եկեղեցին ներկայ ծանր պայմաններում։ Այս ծանր խնդիրը նա թողնում է Ֆրանսիական եպիսկոպոսներին։

Յունուար 15—19 La Mutte գղեակում տեղի ունեցաւ եպիսկոպոսական ժողովը՝ խիստ դադանի։

Ակզբում կազմել են մի շնորհակալական ուղերձ Պապին այն շրջաբերականի համար, որով իրենց հայեցողութեան է թողնում Ֆրանս. եկեղեցու կազմակերպութիւնը։ Յետոյ յայտնում իրենց կատարեալ անձնուիրութիւնը առաքելական աթոռին։ Նոյնպիսի ուղերձներ կազմել են և այն օտար եկեղեցիներին եպիսկոպոսներին, որոնք առանձին թղթերով իրենց վիշտն ու քաջալերութիւնն են ցոյց տուել Ֆրանսիական եկեղեցու պետերին։

Ապագայ կազմակերպութեան համար ընտրել են չորս մասնաժողովներ, որ պիտի մշակեն ծրագիրներ հետեւեալ կետերի համար. 1) Ինչպէ՞ս կազմակերպել հրապարակային պաշտամունքը.

2) Կազմակերպել տնտեսական միջոցներ հայթայթելու եղանակը: 3) Հոգևոր դպրանոցներ բանալ: 4) Այլ և այլ հարցեր: Եկեղեցական երգեցողութիւն, հոգևորականութեան բնակարան և շին:

Փրանսիական եկեղեցական ընդհարումները արձագանք են գտել Իտալիայում, ուր կազմակերպել են հակապապական ցոյցեր և շնորհաւորական հեռագիրներ Կլեմանտին՝ «ազատութեան ջատագովին»: Կատարել են և համակրական ցոյցեր Ֆրանսիական դեսպանատան առաջ ձուռնում, Միլանում և այլուր:

Ռուսաց լեզուն կաթոլիկ եկեղեցում. Նոյեմբերի 29-ին հրատարակուեցաւ ըարձրագոյն հրաման հաղորդելու կաթոլիկ հոգևորականներին Պապի ատենադպրի շրջաբերական թուղթը, որով վերացւում է այն արգելքը, որ Պիոս IX-ը պապը դրել էր ռուս լեզուն վերայ 1877 թուին, կաթոլիկ եկեղեցում: Պաշտօնական հաղորդագրութիւնը աւելացնում է, որ այն արգելքի վերացումը Ռուսաց կառավարութեան պահանջի հետեանք է և այդ արգելքը դաւանական բնավորութիւն չունէր: Որովհետեւ «լրացուցիչ աստուածապաշտութեան» մէջ բոլոր ուրիշ լեզուները, բացի ռուսերէնից, ընդունուած էին Վատիկանի կողմից: Յետոյ հաղորդագրութեան մէջ խօսուում է, որ այս նոր կարգադրութիւնը պիտի գոհացնէ բելոռուս և մալոռուս կաթոլիկ ժողովրդին, որոնք ցարդ զրկուած էին մայրենի լեզուով ժամատացութիւնից և որ առանձին նշանակութիւն է ստանում ինկատի առած այն ունիտտների խմբերով կաթոլիկութիւն ընդունելը. որովհետեւ վերջինների համար ռուսաց լեզուն ոչ միայն մայրենի, այլ և միակ հասկանալի լեզուն է:

Կաթոլիկ եկեղեցին Գերմանիայում. Կաթոլիկ կանայք Գերմանիայում մի մեծ կազմակերպութիւն ունին «Կաթոլիկ կանայց միութիւն» անունով: Նոյեմբերի սկզբներին այդ միութիւնը իւր երկրորդ ընդհանուր ժողովն է գումարել Միւնխենում: Կազմակերպութիւնը 30 ճիւղ ունի 11962 անդամով, որի հետ միութեան կապեր ունին 141 ընկերութիւն: Կազմակերպութեան բերան թերթը հրատարակւում է 11000 օրինակ: Տարեկան էլ ու մուտքը 18178 մարկ է:

Կաթոլիկ եկեղեցիքն Ամերիկայում. Կաթոլիկ եկեղեցին Ամերիկայում ամենամեծ և հարուստ եկեղեցիներից մէկն է: Նամեծ կալուածներ ունի յատկապէս բաղամարդ քաղաքներում և աշխատում է իւր հաւատացեալներին զեռեզել նոյն կալուածներէ վերայ և եկեղեցու շուրջը, որպէս զի ամբողջ թաղամասներ կազմէ նրանցից և ընտրութիւնների ժամանակ իւր ներկայացուցիչներն ունենաց կամ կաթոլիկ պաշտօնեաներ նշանակել տայ այդ մասերի կառավարութեան համար: Օրաթերթերի մեծագոյն մասը նոյնպէս կաթոլիկների ձեռքն է և եպիսկոպոսների կամ միւս պաշտօնեաների գործառնութեան և շարժումների մասին մանրամասն լուրեր են տալիս: Կաթոլիկութիւնը Ամերիկայում աճում է յատկապէս Եւրոպայի կաթոլիկ տարրերի՝ լեհացիներ, իտալացիների, իրլանդացիների՝ դաղթականութեամբ: Կաթոլիկ եկեղեցու հարստութեան մասին գաղափար տալու համար բաւական է յիշել, որ Նիւեորքում 160 միլիոն մարդի կարողութիւն ունի և միայն 24 միլիոն պարտք: Հոգևորականութիւնը մեծ ջանք է գործ դնում եկեղեցու հարստութիւնը մեծացնելու, նոյն իսկ միջոցների մէջ խտրութիւն չգնելով: Պապականութեան ազդեցութիւնը Ամերիկայի կաթոլիկութեան վերայ համեմատաբար թոյլ է, և ժողովրդի մասնակցութիւնը եկեղեցական գործերի մէջ աւելի մեծ, քան Եւրոպայի կաթոլիկ երկրներում:

ԲՈՂԱՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գերմանիայի Հաննովեր նահանգի մի խումբ պատարներ միացել են և մի ընկերութիւն կազմել «Աւետարանական աղատութիւն» անունով: Ընկերութեան ծագման պատճառը ներկայ ժամանակի արտաքոյ կարգի լուրջ և մի և նոյն ժամանակ յուսալից պահանջներն են: Ժամանակի լրջութիւնը ծագում է աստուածաբանական գիտութեան և եկեղեցու հակադիր զարգացումից, որ նկատելի է վերջին տասնամեակում ոչ միայն Հաննովերի, այլ և Գերմանիայի միւս վոքեր պետութիւնների եկեղեցիներում: Հաննովերը, թէև քաղաքանապէս Պրուսիայի մի նահանգն է այժմ, բայց եկեղեցու ներքին անկախութիւնը մնացել է թափառողութեան անկումից յետոյ ևս: Մինչդեռ նորագոյն աստուածաբանութիւնը պատմական-քննական եղբակացութիւնները կամենում է քրիստոնէական կրօնի հասկացողութեան և հաւատի հիմք դարձնել՝ եկեղեցական վարչու-

թիւնը, որ մեծ մասամբ պահպանողական պատաստներէ ձեռքն է, ամեն միջոց դործ է դնում խաւանել այն և ձնշել նորագոյն ուղղութիւնը: Բայց չնայելով սորան՝ օր ըստ օրէ աճում է եկեղեցու գիտնական աստուածաբանութեան և աւետարանական ազատութեան կողմնակիցներէ թիւը: Արդէն Հոննոյները նահանգի այլ և այլ կողմերում կային փոքրիկ ընկերութիւններ, որոնց նպատակն էր պաշտպանել և տարածել աւետարանական ազատութեան պաշտօնը, բայց անցեալ դիւր. 5-ին Հաննովեր քաղաքում հիմնուել է մի ընդհանուր կաղմակերպութիւն, որի նպատակն է միացնել բոլոր ազատամիտ պատաստներին և աստուածաբաններին միացեալ ուժերով իրենց գաղափարները կեանքի մէջ իրականացնելու համար: Անշուշտ պահպանողական կուսակցութիւնը վաղուց կաղմակերպուած էր և եկեղեցական վարչութեան մէջ իշխող լինելով, աւելի նպատատուր պայմաններէ մէջ է դնում, «նորագոյն քրիստոնէութեան» ներկայացուցիչները դեռ նոր պիտի կաղմակերպուեն և կարգաւորեալ դործունէութիւն սկսեն: Արանց ոգեւորում է այն գաղափարը, թէ կառւած ունին եկեղեցին աւելի կենդանացնելու և քրիստոնէութիւնը ժողովրդական կեանքի համբ դարձնելու, ջերմացնելով հետզհետէ դուսնաբանական տեսական խնդիրներով սուսած սրտերը: Ահլ ենք բերում նորակաղմ միութեան կանոնադրութեան հաւան կէտերը մեր ընթերցողներին որոշ գաղափար տալու համար:

Աիտութեան ընդհանուր նպատակն է կրօնական և եկեղեցական կեանքը ձեռնարկել աւետարանական ազատութեան հոգւով. եկեղեցական աւանդական վարդապետութեան և նորագոյն աշխարհայեցողութեան մէջ եղած հակադրութիւնը կարելի է վերացնել միայն քրիստոնէական ճանաչողութեան և եկեղեցու կաղմակերպութեան ներկայ կեանքին համապատասխան զարդացմամբ: Աիտութեան դործնական նպատակը տեղի պարզում է հետեւեալ մանրամասնութիւններով:

Ա. Զարթեցնել, պաշտպանել և խորացնել կրօնական և եկեղեցական կեանքը կենդանի և ազատ բարեպաշտութեամբ:

Բ. Անկախ դործակցութեան հրաւիրել համայնքի շտիտհաս բոլոր քրիստոնէաներին:

Գ. Աջակցել եկեղեցու բարեդործութեան և արտաքին առարելութեան, ինչպէս և այն բոլոր ձեռնարկութիւններին, որոնք նպատում են ժողովրդի բարոյական և հոգեւոր յառաջադիմութեան:

Դ. Աւետարանի ազդեցութեամբ յառաջ եկած բոլոր ուղ-

դու թիւնների հաւասարութիւն:

Ե. Կոնֆերմացիային (պատանինների կրօնական քննութիւնը, որից յետոյ համայնքի մէջ են ընդունւում, կաթողիկոսների մէջ դրոշմը, հին եկեղեցու «երեխանների» ընդունելութիւնը համայնքի մէջ) զուտ կրօնական ձեւակերպութիւն տալ, առանց ուխտի կամ երգման պարտաւորութեան:

Զ. Մխական վարչութեան և ժողովների կարգաւորութեան մէջ բարեփոխութիւն մտցնել աշխարհական տարրը զօրացնելու ուղղութեամբ:

Է. Համայնքների ներկայացուցչութեան մէջ զօրացնել ազատ ուղղութեան տարրերը:

Ը. Համայնքների և գաւառական ժողովների ինքնակառավարութեան և դործունէութեան իրաւունքն ընդարձակել:

Թ. Համայնքի կամ ծուխի մէջ ընդարձակել կանանց իրաւունքները:

Ժ. Պաշտպանութիւն ցոյց տալ աղաք, գիտնական քննադատութեան և կրօնական համոզումների արտայայտութեան համայնքի ընդ որ անդամների, ինչպէս և պատտօրների և ուսուցիչների համար:

ԺԱ. Զեւնադրութիւնը կարգաւորել զուտ կրօնական տեսակէտով:

ԺԲ. Կրօնի ուսուցման ժամանակակից բարեփոխութիւն եկեղեցու և դպրոցի մէջ:

Միութիւնը իւր նպատակին հասնելու համար հետեւեալ միջոցներն է գործադրում:

Ա. Ընկերութիւնների և նրանց անդամների կենդանի յարաբերութիւն մեմեանց մէջ:

Բ. Կազմակերպում է դասախօսութիւններ և հակաճառութիւններ:

Գ. Տարածում է թռուցիկ թերթեր:

Դ. Հրապարակային ցոյցեր է կազմակերպում:

Ե. Նպաստում է բարեկամ և գաղափարակից մամուլին:

Զ. Հիմնում է դրամարկղ օգնութեան և արտաքոյ կարգի կարիքների համար:

Է. Միութիւնն ունի իւր յատուկ թերթը:

Chr. d. Chr. W.

Լուսերական եկեղեցին հիւսիսային Ամերիկայում.—Լութե-
րական եկեղեցին հիւսիսային Ամերիկայում 67 ժողով ունի

7703 պատարով և 133,827 համայնք: Հաղորդողներ թիւը 1905 թուին եղել է 1,842,339 հոգի: Պետութիւնից բոլորովին անկախ ծխական դպրոցների թիւը 4399 է, ուսուցիչների թիւը 2668, իսկ աշակերտներին՝ 245,524 հոգի: Կիրականօրեայ դպրոցների թիւը 6667 է, որոնց պաշտօնեաների և ուսուցիչներին՝ 67,233, իսկ աշակերտներին՝ 664,693: Եկեղեցական վարչութիւնները առաքելութեան և ուրիշ նպատակների համար նուէր են հաւաքել 1,622,105 դոլլար: Նոքա 24 աստուածաբանական սեմինար ունին, 41 կոլլէջ, 38 ձեմարան, աղջկանց բարձր դպրոց՝ 10, հիւանդանոց՝ 25, որբանոցներ՝ 48, ծերունիների ապաստարաններ և ապահովատներ՝ 20, հիւանդապահութեան դպրոցներ կամ սարկաւազանոցներ՝ 8: Շրջիկ և ծովային առաքելութիւններ թիւը 13, իսկ հեթանոսների մէջ աւետարան քարոզողներին՝ 10, լուսեւրական լրագիրների թիւը 70, չհաշուելով կիրակնօրեայ դպրոցների 26 թերթերը: Բարեգործական և կրթական դործի համար ծախսուում է 12,184,166 դոլլար: Մատենադարաններ ունին, որոնց մէջ հաւաքուած են 424,926 հատոր գիրք: Բարձր դպոցների ուսուցչապետների թիւը 945 է, ուսանողներին՝ 12970, որոնցից 1624 հոգի արդէն քարոզչութեան պաշտօնի համար են պատրաստուում: Սորա վերայ պիտի աւելացնել 1903 ուսանողուհիներ: Բարեբարուած են հաստատութիւններից 31,691 հոգի:

Ահա թուեր, որոնք ցոյց են տալիս, թէ լո՛ւսայիտի մեծ և կենդանի ոյժ է լուսեւրականութիւնը հիւսիսային Գերմանիայում, մանաւանդ որ այս դաւանութեան պատկանողներից շատերը ցրուած են այստեղ և այնտեղ և համայնք չեն կազմում: Այս տեղեկութիւնները հանուած են Chronik der Christ. Welt թերթից:

Ա Ն Գ Ղ Ի Ա

Անգղիայում վերջին տարիները լուրջ կերպով աշխատում են, որ կիւրակէն սուրբ պահեն: Այս հարցում միացել են քրիստոնէական եկեղեցու բոլոր պետերը, թէ անգղիական, թէ չռոմէական և թէ ազատ աւետարանական. այս մի նշանաւոր երևոյթ է: Յունուարի մէկին յիշեալ եկեղեցիների արքեպիսկոպոսները (Կենտրոնների, անգղ. Կաթոլիկ.) և ազատ աւետարանական ազգային եկեղեցու նախագահը դիմել են անգղիացւոց հետեւեալ հաւաքական թղթով:

«Խնչպէս քրիստոնէական համայնքի ներկայացուցիչներ՝ ցանկանում ենք ձեր ուշադրութիւնը դարձնել այն միացեալ ջանքի վերայ, որ անհրաժեշտ է հաստատելու համար կիւրակէ օրը սուրբ պահելու սկզբունքը:

Մենք ժողովրդի բարեկեցութեան համար օրանից մեծ սկզբունք չենք դնում: Եթէ օրերից հանգստեան մի օրը մեծապէս նպաստում է մարմնայ և հոգու կազդուրման և արդիւնաւոր լինելուն և դարձնում է ընտանեկան կեանքը աւելի բաղդը:

Այս օրը Աստուած է սրբադործել, որ ամէն ոք միջոց ունենայ ծառայել Նորան, ազատուել օրուայ հոգեւորից և զբաղուել ազնիւ մտքերով և ցանկութիւններով: Մենք համոզուած ենք, որ կիւրակէի սուրբ պահելը անդղիական կեանքին աւելի խորութիւն, սրբութիւն և բարոյականութիւն կազդէ:

Աւելորդ չի լինել յիշել, որ ոչ մի երկիր, ոչ մի ազգ. ներկայումս այնպէս սուրբ չի պահում կիւրակէն, ինչպէս Սնդղիան: Վեց ու կէս միլիոն ընտիկ ռուսացի Լոնդոնը, ուր լուր օրերին երթեւեկութիւնը մի վարար գետի հոսանք է ներկայացնում, կիւրակէ օրը ասեմ մեռնում է. փողոցները դատարկում, կրպակները մեծ ու փոքր փակուում, կեանքը բաւիս լուն նշանակութեամբ փողոցներում զաղարում: Բայց ինչպէս տեսնում ենք, այդ դեռ անընարար են համարում եկեղեցու պետերը, գեռ սրոշում մեծ պասից էլ մի շարտի (մարտի 10—17 ը) նուիրել աղօթքի և պահքի. և անդղիական ժողովուրդը սկսած լսողեցից մինչև վերջին բանաւորը լսում և գիտակցօրէն կատարում է: Որքան յետամնաց է անդղիական ազգը հայ ազգից և որքան խաւարամիտ անգլիական եկեղեցին, ինչո՞ւ չեկան մի քանի դասեր լսելու մեր 1906 թ. օգոս. աղ. դային Կեօր. ժողովի ճառախօսներէց. սիրո՞ւմ, ... :

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿՊՐՈՑԸ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԱԽԱԿԱԻԻԹՆ Է

Ա.

Դպրոցը եկեղեցու նախագաւիթն է։ Այս գաղափարը հիմնուած է քրիստոնէութեան երկհազարամեայ պատմութեան և փորձառութեան վերայ։ Քրիստոնէութիւնը որպէս քաղաքակրթական բարձր կրօն առանձին նշանակութիւն է տուել ուսուցման և ընդհանրապէս դպրոցական գործին։ Փոփոխուել են դպրոցի մասին եղած հասկացողութիւններն ու ուսուցման եղանակները, բայց եկեղեցուց անբաժան է մնացել այս հաստատութեան գաղափարը։ Եւ հասկանալի է այդ. դպրոցը եկեղեցու կենդանութեան գլխաւոր երակներից մէկն է, առանց որին չատ կդժուարանայ իւր բարոյական և քաղաքակրթական բարձր առաքելութեան հասնել։ Այդ պատճառով էլ ամենավաղ ժամանակից սկսած մեծ ուշադրութիւն է դարձրել դպրոցների և հոգևոր գիտութիւնների ծաղկման վերայ։

Հայոց եկեղեցին ևս իւր հաստատութեան հէնց առաջին օրերից իւրացրել է այս ուղղութիւնը. Լուսաւորչի, Ներսէս մեծի, թարգմանիչների գործունէութիւնը այս ինդքի համար, յայտնի է ամենքին։ Հայոց եկեղեցին ինքը մշտական կապ է պահել քաղաքակրթութեան աւելի բարձր աստիճանի վերայ եղած եկեղեցիների հետ և իւր սպասաւորների ձեռքով աշխատել պատուաստել դուրսը ծաղկած ուսումնի ու գիտութիւնը մեր մէջ։ Վարդապետարանները, որ ժամանակի դպրոցներն էին և հաստատուած վանքերում, միշտ աշխատել են ժամանակի բերմունքների համեմատ գիտութեան և լուսոյ կանթեղն անշէջ պահել։ Այն հոգևոր բարիքը, որ ժառանգութիւն է մնացել

մեզ, ըստ մեծի մասին պարտական ենք վանական դպրոցներին, վարդապետարաններին և վարդապետներին:

Նոր ժամանակը բերեց իւր հետ կեանքի նոր պայմաններ: Բնականաբար այս նոր պայմանների համեմատ էլ պէտք է կազմակերպութիւն ստանային եկեղեցու հովանու տակ հաստատուած դպրոցները: Նախկին վարդապետարանների տեղ բռնել են այժմ Մ. Աթոռի հոգևոր ճեմարանն ու թեմական դպրանոցները, քահանաների ձեռքով աւանդուած ուսուցման փոխարէն՝ գիւղական և քաղաքային ծխական դպրոցները: Փոխուել է դպրոցի արտաքին կազմը, փոխուել է ուսուցման եղանակը, ընդարձակուել են աւանդուելիք առարկաների և գիտութիւնների չափն ու սրակը, բայց էական դադափարը պէտք է անփոփոխ մնայ—կրօնական—բարոյական դաստիարակութիւն տալ մատաղ սերնդին:

Բ.

Արևելեան փոքր եկեղեցիների մէջ մեր եկեղեցին է միայն, որ կենսունակութեան նշաններ է ցոյց տալիս. դարաւոր հալածանքն ու բռնութիւնը, պատերազմները, աւերումները չլստել են նորա ոյժերը, արիւնաքամ արել, բայց անյուսալի չէ, թէ նա կարող է վերածնուել նոր հոգևով և մեր ժողովրդի հոգևոր կեանքի և ապագայի համար առաջնակարգ, փայլուն դեր կատարել: Չպէտք է աչքից թողնենք արևելեան միւս հարևան եկեղեցիների տխուր վիճակը. նոքա ևս երկար դարերի ընթացքում նոյն ապաքաղ վիճակի մէջ, ինչպէս մերն էր, բայց կորցրել են արդէն վերածնութեան ունակութիւնը. նիրհում են խոր քնով, երբեմն այնքան ծաղկած և արևելքի քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ կարևոր տեղ բռնող Նեստորական և Յակոբիկ եկեղեցիները: Թոյլ տանք, որ մեր եկեղեցին էլ նոյն վիճակին հասնէ: Թոյլ տանք և անտարբերութեամբ ակամատես լինինք, որ շարունակուի անարգելք մեր ազգային դարաւոր մայր եկեղեցու քայքայման գործողութիւնը: Եթէ ոչ, ապա ուրեմն եկեղե-

ցական դպրոցները պէտք է այնպիսի վիճակի մէջ դրուին, որ նոքա իրենց իսկական կոչման ծառայել կարողանան. որովհետեւ դպրոցները ոչ միայն նպաստում են կրօնական-բարոյական գաղափարները ժողովրդի մէջ տարածելու, այլ և աղբիւր են եկեղեցու յարաճուն զարգացման և կենդանութեան համար: Այդ դպրոցներից պէտք է մեր եկեղեցին քահանայութիւն և նուիրապետութեան պաշտօնեաներ ստանայ, այդ պրոցները պէտք է հող պատրաստեն աղգային-եկեղեցական գիտութիւնները զարգացնելու, քրիստոնէական բարձր ճանաչողութիւնը ուսումնասիրելու և իւրացնելու: Մի անգամ ընդ միշտ պէտք է մեր նուիրապետութեան բարձրաստիճան ներկայացուցիչների և բանիմաց հասարակութեան համար պարզ լինի, որ այլ ևս պատահական, անպատրաստ մարդկանց վերարկու հագցնելով՝ կամ գլխին վեղար դնելով, եկեղեցի պահել չենք կարող, իսկ մեր դպրոցներից, յատկապէս թեմական դպրոցների և Մ. Աթոռի ձեմարանի վիճակից է կախուած մեր եկեղեցու վերակենդանութիւնն ու անկումը: Այսպիսի առաջնակարգ նշանակութիւն ունեցող խնդրի համար անտարբեր լինել չենք կարող և չպէտք է լինենք, որովհետեւ եկեղեցու և ժողովրդի շահերի համար այդ դաւաճանութիւն կլինէր: Ում կամար թանգ է մեր հոգևոր, սրբազան հայրենիքի՝ Հայաստանեայց եկեղեցու վերածնութեան և յարատեւութեան գաղափարը, պէտք է բարձրացնէ իւր ձայնը իրերի այս տխուր ընթացքի դէմ, դպրոցների այս խառնակ, անկերպարան վիճակի դէմ:

Դ.

Իսկ ի՞նչ է մեր դպրոցների վիճակը:

Բաբելոնեան խառնակութիւն, կամայականութեան տիրապետութիւն, կրքոտ և աններելի՝ կուսակցական պայքարների ասպարէզ, հոգևոր իշխանութեան հսկողութեան և ստորադրեալ մարմինների ճշգրտահունիքեան բացակայութիւն, աշակերտական սանձարձակութիւն, ահա մի քանի խօսքով այդ վիճակը: Փաստէր կկամենաք. հէնց

այս ուսումնական տարին մեր դպրոցների պատմութեան մէջ այդպիսի փաստերի երկար շարք է ներկայացնում։ Ուսումնական տարուայ առաջին օրերը Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի գայթակղելի կուսակցական պայքարով սկսուեցաւ. շաբաթներով դպրոցը չէր բացուում, որովհետեւ դաշնակցական Հոգաբարձութիւնը չէր կամենում օրինաւոր ընտրուած և Ս. Հայրապետի կողմից հաստատուած հակադաշնակցարան տեսչին ընդունել։ Շուշուայ թեմական հոգեւոր դպրանոցի բարձր դասարանները չարս ամսից ի վեր փակուած են ըստ երևոյթին շատ չնչին պատճառներով, բայց կրքերի բորբոքումը դարձեալ կուսակցական պայքարների արդիւնք է, լրագիրների մէջ թեր և գէմ՝ գրուած յօդուածներին նայելով։ Ն. Նախիջևանի թեմական հոգեւոր դպրանոցի բարձր դասարանները դարձեալ մի քանի ամիս փակ էին, հասարակութիւնը, լրագրութիւնը աղմկուած էր. որովհետեւ դաշնակցական մի քանի թեթևամիտներ խեղճ աշակերտների ձեռքով կամեցել են իրենց կուսակցութեան համար չափանակ հանել կրակից։ Ծեմարանում աշակերտութիւնը բաժանուած էր երկու կուսակցութեան, որ գունաւորութիւն էր ստացել որոշ ներշնչումներով վերջին ժամանակներս և այդ բաժանման զոհ եղան բարձր դասարանների և լսարանների 24 ուսանող։ Լսարաններից գոնէ երկուսը փակման վտանգի են ենթարկուած միւս տարի։

Հոգաբարձութիւնները, ուսուցչական մարմինները կամ վարչութիւնները մոռացել են իրենց ստորագրելութեան պարտականութիւնները։ Կամայական կերպով փոփոխութիւններ են մտցնում ծրագիրների մէջ, կրճատում են կրօնական առարկաները թեմական դպրոցներում, ձեմարանում։ Յայտնի է, թէ ներսիսեան դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը ուսումնական տարուայ սկզբին ինչպիսի փոփոխութիւններ մտցրեց ծրագրի մէջ, նոր առարկաներ աւելացնելով կամ կրօնականները յապաւելով. նա հրաւիրեց տեսուչ, ուսուցիչներ, որոնք ամիսներով պաշտօնէին կատարում և հոգեւոր բարձր իշխանութիւնը պաշտօն

նական տեղեկութիւններ չունէր այդ մասին: Հոգեւոր ձեմարանի մասնագիտական բաժնում այս տարի աստուածաբանական ոչ մի գիտութիւն չի աւանդուում, բարձր դասարաններում էլ կրօնական ուսմունք չկայ շատ չնչին, ծիծաղելի պատճառներով: Աշակերտները ինքնաբերաբար դադարել են նոյն իսկ տօն և կիւրակի օրերը եկեղեցի դալ, եկեղեցում երգել, դադարել են առաւօտեան և երեկոյեան հասարակաց աղօթք ասելուց ձեմարանի մէջ: Ըրագիրներում յստորտում են, թէ ինչ կամենան, կանեն և թէ իրենք են իրենց ընկերներին դուրս արել և գուցէ այդ իրողութիւն է ըստ էութեան: Եւ չկայ մէկը, որ այդ անտեղութեան առաջն առնէ: Յուսահատական է այս մեղեւութեան նմանող անտարբերութիւնը: Ախալցխայի կամ՝ Ալէքսանդրապոլի ուսուցչական խմբերը չեն հպատակում հայրապետական կօնդակների կամ՝ առաջնորդների կարգադրութեան, իսկ վերջիններիս կարգադրութիւնները իրաւացի կամ անիրաւ տեղը հակասում են հայրապետական կարգադրութեան: Յիշէ՛ք արդեօք Ախալցխայի, Նուխու, Գեորգիսի, Ջալալ-օղլու—խլրտումները: Այս ակնարկները բաւական են մեր դպրոցների վերին աստիճանի ցաւալի դրութիւնը ցոյց տալու համար:

Դ.

Ա՛րդ, ի՞նչն է պատճառը:

Մեր կարծիքով երեք են այդ պատճառները, առաջին ուսական յեղափոխութեան ազդեցութեան տակ յառաջ եկած մտքերի շփոթութիւնը, երկրորդ՝ մեր կուսակցութիւնների անմիտ պայքարը և քարոզչութիւնը դժպրօցական հողի վերայ, և երրորդ՝ հոգեւոր վարչութեան թոյլ հսկողութիւնն ու պահանջները: Յեղափոխական շըրջանին յատուկ երևոյթ է, որ լաւագոյն, օգտակար ձեռնարկներին ընթացակից են լինում յաճախ վնասակար և չափազանց ծայրայեղ անմտութիւններ: Այդ տեսակ անմտութիւններից մէկն է մատաղ, անչափահաս և տհաս սերնդի մասնակցութիւնը քաղաքական խնդիրների լուծ-

ման մէջ: Կրթութեան և դաստիարակութեան գործը իւր օրէնքներն ու կանոններն ունի, որ հիմնուած է հոգեբանութեան վերայ. մարդկային հոգու զարգացումն ընթանում է աստիճանաբար, հասակի և հոգեւոր ունակութիւնների կարողութեան համեմատ. ոչ մի տեղ ուստիւններն այնքան վստասկար և ցաւալի հետեանքներ չեն ունենում, ինչպէս դաստիարակութեան և հոգեկան զարգացման խընդիրների մէջ: Ժամանակից առաջ հասունացած երեխաները ոչ միայն դառնում են անգործնական, խօսքի մարդ միայն, այլ և կատարեալ հասունութեան հասնել չեն կարողանում, կորցնում են ստեղծագործելու ընդունակութիւնը և ծերանում են հոգեով և մարմնով իրենց տարիքից շատ առաջ: Բայց այս դեռ բաւական չէ, անչափահաս երեխաների և պատանիների մէջ զարգանում է այնպիսի նեղ, կուսակցական ոգի, որ կորցնում է այլ ևս ուրիշին հասկանալու և դնահատելու կարողութիւնը: Նոքա դառնում են յանդուգն, անպատկառ և բարոյական սկզբունքներից զուրկ մարդիկ: Ով դիտել է դպրոցական կեանքի վերջին երկու տարիների երեւոյթները Ռուսաստանում, նորա համար պարզ են մեր ակնարկները, շանտաժների, աւազակութիւնների և ամեն տեսակ անկարգութիւնների մէջ պակաս մասնակցութիւն չէ ցոյց տալիս և աշակերտական մատաղ սերունդը: Տեղի սղութիւնը թոյլ չէ տալիս մեզ աւելի մանրամասն կանգ առնել այս խնդրի վերայ, բայց կարծում ենք այս ցուցումներն էլ բաւական են պարզելու մեր ասելիքը:

Մասնաւորելով խօսքը մեր դպրոցների վերաբերութեամբ, պէտք է հոգու բոլոր զօրութեանմբ բողոքենք այն իրողութեան դէմ, որ քաղաքական և դեռ նոյն իսկ յեղափոխական բնաւորութիւն կրող կուսակցութիւններ աշխատում են եկամուտներ վաստակել բոլորովին անչափահաս, սովորող սերնդի մէջ: Տարաբաղտաբար իրողութիւն է այս, որ հաստատուում է մի շարք փաստերով: Նոյն իսկ կուսակցութեան ներկայացուցիչներից ոմանք չեն քաշում պաշտպանել, թէ կարելի է կուսակցական քարոզչութիւն

անել դպրոցների մէջ: Լրագրութեան որոշ մասը թե է տալիս աշակերտութեան նաև անիրաւ, անարդար ըմբոստութեան դիմելու, «պէտք է ըմբոստացնել» առաջնորդող սկզբունք է որոշ մարդկանց համար: Այսպէս էր Ն. Նախիջևանի թեմական դպրոցում: Հասարակութեան ներկայացուցիչների ժողովը հաստատեց Հոգաբարձութեան և ուսուցչական ժողովի որոշումները, անարդար և դատապարտելի համարեց աշակերտութեան արարմունքը, որ զոհ էր դարձել դաշնակցական մի խմբակի ձեռքում: Բայց չնայելով այս ակնյայտի իրողութեան, ամեն տեղից հեռագիրներով և գրութիւններով «գարշանք և նողկանք» էին յայտնում Հոգաբարձութեան և ուսուցչական մարմնի, յատկապէս սրանց նախագահների դէմ: Նոյն իսկ ծխական ժողովներ՝ հարիւրաւոր վերստեղծութեան ճանապարհը բռնեցին: Այդ «նողկանքներն ու գարշանքները» լրագրական էջերում՝ արդէն չափից դուրս անխորհուրդ և զզուելի են դարձել: Պէտք է վերջապէս սթափուել, և հասկանալ, թէ ո՞ր է տանում այս անմտութիւնը:

Անշուշտ պակասութիւններից դերծ չեն մեր դպրոցները կառավարութեան և ծրագրի կողմից. այդ արդէն հոգևոր իշխանութեան գործն է. սրտացաւ վերաբերմունք ցոյց տալ, կարգաւորել, թերութիւններն ուղղել օրինաւորութեան և պատմական կեանքի աւանդած պարտաւորութեան սահմանների մէջ Անհրաժեշտ է դպրոցական գործում ժողովրդի գործակցութիւնը, բայց ոչ երբէք ծայրայեղ կուսակցութիւնների և կրքերի իշխանութիւնը: Հոգևոր իշխանութեան պարտքն է արթուն աչքով հսկել, հարկաւոր ժամանակ եռանդուն միջամտութիւն ցոյց տալ, որպէս զի ամեն ինչ տալիս ու վրայէն ողջ հեղեղը չողողէ մեր հոգևոր անդամատանները և չոչնչացնէ նորա մատաղ տունները: Կգայ ժամանակ, երբ կզգանք մեր սխալները, բայց ուշ կլինի այդ: Զպէտք է երբէք՝ մոռանանք, որ դպրոցը եկեղեցու նախագաւթն է:

Դ. Վ. Յովսէփեան

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Անցեալ Յունուար ամսի վերջերին Մայր Աթոռի ձեմարանում տեղի ունեցան շատ ցաւալի դէպքեր: Մանկավարժական ժողովը կարևոր էր համարել ա. լսարանի երկու ուսանողի արձակել, պատճառ բերելով թէ նրանք փոքրերին ըմբոստութիւն են քարոզում ձեմարանի կարգերի դէմ և վիրաւորական ձեով քննադատութեան են նիւթարկել ձեմարանի ուսուցիչներին մի քանիսի դասուանդութիւնը:

Արձակուածներին ընկերներից ուրիշ 24 հոգի էլ բարձրագոյն դասարաններից և լսարաններից միացան այդ երկուսին և յայտնեցին, որ իրենք ևս միանգամայն համաձայն են երկու արձակուածների հետ ձեմարանի այս տարուայ ուսումնական և վարչական մասի ակումբի դրութեան նկատմամբ և ուրեմն եթէ դորա մասին բողոք յայտնելու համար արձակուած են նոքա, իրենք էլ իբրեւ համամիտ, պարտք կ'համարեն դուրս գնալ նոցա հետ ձեմարանից: Աշակերտների մի այլ խումբ, 20—25 հոգի, խնդրում էր անաչառ քննութիւն նշանակել ամբողջ գործի համար:

Սակայն այս խնդիրն ու բողոքները մնացին անհետեւանք. հարկաւոր միջոցները չգործադրուեցան տաքզլուի երիտասարդներին յետ պահելու իրենց մտադրութիւնից, և յուզուած աշակերտներին հանդարտեցնելու Քոան և չորս հոգին թողին կամաւոր կերպով ձեմարանը և գնացին: Նրանց հեռանալով դատարկուեցան ձեմարանի երկու լսարանները և այդ պատճառով վտանգ կայ, որ միւս տարի փակուին:

Արարատի այս համարը տպում ենք սովորականից կէս մամուլով աւելի. բայց դարձեալ հնարաւորութիւն չունեցանք բանասիրական և հրապարակախօսական կարևոր պատրաստ յօդուածները տպել: Յոյս ունինք, որ Մարտից տպարանական Վարչութիւնը կարող կլինի մեզ դիւրութիւններ տալ մի մամուլով մեծացնելու թերթիս ծաւալը:

Հետեւեալ համարից կպենք Գերապատիւ Տ. Սուքիաս արքեպիսկոպոսի յիշողութիւնները դպրոցների փակման առթիւ իւր դէպի Պետերբուրգ 1884) § Թ. կատարած ճանապարհորդութեան մասին և Տ. Երուանդ վարդապետի գերմաներէնից փոխադրած՝ պրոփ. Տրեոլչի, «Կրօնի և կրօնի գիտութեան հոլթիւնը» շատ շահեկան յօդուածը:

ԿՈՎԿԱՍԻ Տ. ՓՈԽԱՐԲԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Վեհափառ հայրապետը Փոխարքայի այցելութեան ժամանակ շնորհեց կոմսին և կոմսուհուն ս. Յակոբ Մժքնայ հայրապետի մատուցներէց մի կտոր՝ ամփոփած ձեռակերտ խաչի մէջ. յետոյ՝ այդ մատուցները իրանց մօտ պահելու համար շնորհեց կոնդակ օրհնութեամբ հանդերձ, որի պատասխան կոմսը շտապեց շնորհակալական հետեւեալ նամակը ուղարկել:

Ձ Ե՛Ր Դ Ս Ր Բ ՈՒ Թ Ի Ի Ն,

Իմ և կնոջս անունից մատուցանում եմ մեր ի սրտէ շնորհակալութիւնը մեզ և մեր ընտանիքին ուղարկուած օրհնութեան համար:

Ս. Էջմիածին այցելելը մեզ մեծ բաւականութիւն պատճառեց և ես բախտաւոր եմ, որ չուտով կկարողանամ նորին Կայսերական Մեծութեան զեկուցանել Ձեզ հաւատացած հօտի Ձեր Սրբութեան կողմից վկայուած հաւատարիմ հպատակութեան մասին:

Ս. Յակոբայ Մժքնայ հայրապետի նշխարների մասը կպահենք և յոյս ունիմ, որ այս օրհնութիւնը իմ ամբողջ ընտանիքիս բախտաւորութիւն կբերէ և մեզ կարողութիւն կտայ մեր պարտքը կատարելու Ս. Գրքի պատուէրների համաձայն: Կոնդակի համար կըկին շնորհակալութիւն յայտնելով՝ յանձնում եմ ինձ և ընտանիքս Ձեր սուրբ աղօթքին:

Ձեր խոնարհ ծառայ

ԳՐ. ՎՈՐՈՆՅՈՎ-ԳՆՅՈՎ

ՄԸՄԲՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

Յունուարի 20-ին հանդեաւ ի Տէր Երուսաղէմի հիմաւորց միաբաններէց մէկը՝ Տ. Մամբրէ եպիսկոպոս Մարկոսեան 72 տարեկան հասակում։ Պոլսոյ հայ թերթերն անխտիր յարգանքով են խօսում նորա մասին, մանաւանդ յայտնի գրագէտ Մըմըրեան էֆէնդին մի ընդարձակ կենսագրական է նուիրել «Մանղումէի էֆեբեար» թերթի մէջ, որից և քաղում ենք այս տեղեկութիւնները։

Նա ծնուել է Արաբկիրի գիւղերէց մէկում 1835 թ., պատանեկութեան հասակում գնացել է Պոլիս և մտել է 1852 թ. Ետիգուլէի ս. Փրկչի դպրոցը. այնտեղ հմտանալով Ս. Գրոց և հայկաբանութեան, անցել է Երուսաղէմ և ուսուցչութեան պաշտօն է կատարել Ժառանգաւորաց դպրոցում Եսայի պատրիարքի օրով։ 1871 թ. վարդապետ է ձեռնադրուել և վանական այլ և այլ պաշտօններ կատարել։ 1885 թ. պատուիրակութեան պաշտօն է ստանձնել իւր միաբանակից Տ. Սահակ վարդապետ Խապայեանի հետ (Սոյ ներկայ Ս. կաթողիկոսը) Ռուսահայոց մէջ և իւր սրտաբուլի քարոզներով ու մաքրակրօն բարքով գեղեցիկ տպաւորութիւն թողել ամեն տեղ։ 1885 թ. Տ. Սահակ Ս. կաթողիկոսի հետ եպիսկոպոս է ձեռնադրուել Մակար կաթողիկոսի ձեռքով։

Հանգուցեալ սրբազանը գրել է մի զբօյլ վարդգէս ծածկանունով «Յառաջագիմութեան մասին», Մոսկուա, 1882։ Բայց նա աւելի նշանաւոր էր իբրեւ եկեղեցական նկարիչ և բաղմամբիւ նկարներ ունի ս. Յակոբայ տաճարի և ուրիշ եկեղեցիների մէջ։ Իւր աւանդապահ, համեստ և սրբակենցաղ վարքով օրինակելի է հանդիսացել Երուսաղէմի միաբանութեան մէջ։ Թող օրհնութեամբ յիշուի նորա յիշատակը։

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Փ

1000 Ոսկիի նուիրացուութիւն մը Ազգ. Հիւանդանոցին. Կեդր. Կրօն. Ժողովոյ ատենապետ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկ. Սուրբատան, մէկ քանի օր առաջ Տ. Գէորգ Եպո. Երէցեանը իր մօտ կանչելով յայտնեց թէ իր մահէն յետոյ Ազգ. Հիւանդանոցին կը նուիրէր իր անձնականին համար յատկապէս պատրաստել տուած և 509 ոսկիէ աւելի արժէք ունեցող ձեռք մը պատարագի զգեստը, այսինքն չաթալ(թագ մը՝ ամբողջ ոսկեհոռ և մարգարտազարդ, եմլիորոն, վախտ ու շուրջառ, որոնց ամէնն ալ թանկագին քարերով, մարգարիտներով, զմբուխներով ու կիտուածանկարներով շինուած են: Նոյնպէս պղինձի վրայ փորագրուած թանկարժէք Տիրամօր պատկեր մը, հին արուեստի հիւանալի նմոյշ մը, որուն ասկէ առաջ Եւրոպացի հնագէտներ մինչև 4—500 ոսկի դին դրած ու գնել ուռաւած են, բայց Ն. Սրբազնութիւն չէ ծախած: Նոյնպէս գեղակերտ արծաթէ կիտուածեայ խաչ մը Կենաց Փայտով. Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսի այս բոլոր նուէրները կը յանգին 1000 ոսկիէ աւելի դումարի մը: Տ. Գէորգ Սրբաջան Տ. Մեսրոպ Սրբազանի լիաւիագին համոձայն պատրաստեց հարկ եղած զերեւոյ: Նուիրատու Սրբազանը զանազան թանկարժէք նուիրատուութիւններ ընելու մտադիր է նաև իր ծննդավայրին՝ Էտիրնէի եկեղեցիին և մայրաքաղաքի մէկ քանի եկեղեցիներուն, ինչպէս Սամաթիոյ Ա. Գէորգ, Ղալաթիոյ Ա. Լուսաւորիչ և այլ եկեղեցիներուն:

— 700 ոսկիի նուիրացուութիւն մը. Վսեմ. Մաթուս էֆ. Ունճեան, այս անգամ ևս լիաւիագելով կարևոր նուիրատուութիւնով մը օժտել իւր բնակավայրերին՝ Գառքիւղի Ա. Թագաւոր եկեղեցին, տեղւոյն Թագ. Խորհուրդին յայտնած է թէ կտակաւ նոյն եկեղեցիին կը թողու 700 ոսկի: Ըստ այսմ ամէն տարի Ա. Կարապետի տօնին օրը Ա. Թագաւոր եկեղեցիին մէջ Պատարագ պիտի մատուցուի քարոզիչին կողմէ և Հոգեհանգըստեան պաշտօն պիտի կատարուի ողբացեալ Աբիկ էֆ. Ունճեանի և համօրէն Ունճեան գերդաստանին ննջեցելոց հոգւոյն համար:

— Պատրիարքարանի որոշման համաձայն ասկէ վերջ մայրա-

քաղաքին այն ամէն եկեղեցիները, որոնք պէտք ունին քահանայի, իրենց ընտրելին դնէ վեց ամիս առաջ պէտք է ներկայացնեն Կրօն. ժողովին որպէս ղեկ թէ քահանայացուն չէ պատրաստուած և չունի եկեղ. դիտելիքներու հմտութիւն Դպրեմանք կամ այլուր ղրկուել և յետոյ ձեռնադրուել:

— Սամաքիոյ աղքատախնամը Կաղանդի և Ծնունդի առթիւ 10,000 օխա ածուխ բաշխեց երեք թաղերու աղքատներուն, որուն 2000 օխան բարեօժիտ անձի մը կողմը նուիրուած էր:

Ազգ. Հիւանդանոցի մէկ կարևոր պէտքն ալ պիտի լրանայ, ինչպէս առջի օր Ս. Պատրիարք Հայրը յայտնեց իր Ս. Ծննդեան առթիւ խօսած ճառին մէջ. այսինքն թէ Ռէնթիկինեան ճառագայթներու գործիք մը՝ որ կարժէ մօտաւորապէս 3-400 ոսկի, բարեօժիտ մը խոստացած է նուիրել նոյն հաստատութեան կը լսենք թէ՛ այդ բարեօժիտ է Հոգաբարձութեան ժրջան անդամներէն Յարութիւն էֆ. Ասլանեան: Ինչպէս յայտնի է, Մանգուլիէ ժամանակին շեշտեց պէտքը Ռէնթիկինեան մեքենայի մը, և այժմ ուրախ ենք որ այս մասին գրածը լուսագոյն արձագանգ մը գտած է:

Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ ինչպէս սովորութիւն է կեդր. բանտի հայ բանտարկեալներուն տյուր Պատրիարքարանէ դրամական նուէր ղրկուեցաւ կեդր. բանտի հոգևոր հովիւ Տ. Եղիաք.-ի միջոցաւ:

Իզմիրի Հոգ. Որբախնամը անցեալ շաբթու նիստ դումարելով Առաջնորդ Սրբազանին նախագահութեան ներքեւ, որոշած է Որբանոցը վեց տարի ևս շարունակել, որպէս ղեկ նոյն ժամանակամիջոցին մէջ որբուհիները հետեւելով Ս. Հռիփսիմեանց վարժարանի դասընթացներուն, նախնական բարձրագոյն դաստիարակութիւն մը ստանան և ի վիճակի ըլլան ապագային դիւրութեամբ ու է մասնաճիւղի հետեւելու: Արդէն իսկ Որբախնամը որոշած է շրջանաւարտ որբուհիներէն երկուքը յառաջիկայ տարի Պոլիս ղրկել Բերայի Ս. Երրորդութիւն Հիւղեցւոյ դասերուն հետեւելու և մասամբ մըն ալ լեցնելու այն պահապը՝ որ շատ զգալի է եղեր տեղւոյն Հայ համայնքին և իր Ս. Լուսաւորչեան Հիւանդանոցին համար: Որբանոցի ծախքերուն պիտի յատկացուի տարեկան 50 ոսկիին դումար մը, իր ունեցած պատրաստ դրամէն, իսկ բացը գոցելու համար՝ պիտի դիմէ բարեօժիտ ազգայիններու, որոնք արդէն միշտ օժանդակած են վերոյիշեալ հաստատութեան: Տիկին Ս. Պալեօղ որ

ներկայ դռնուած է այս նստին, խնդրած է Ս. Առաջնորդին որ երկուսեւ որբանոցները միացնելու և անոնց գոյութեան միջոցները ապահովելու համար քարեհաճի իր ազդեցութիւնը ի գործ դնել: Այս առթիւ ազնիւ Տիկինը խոստացած է ինչպէս միշտ ասկէց վերջն ալ շարունակել իր նիւթական ու քարոյական ձեռնառութիւնը յիշեալ որբանոցներուն մասին:

— Տիկին Ս. Պարեօզ 20 հատ գորգ նուիրած է տեղւոյն որբանոցին:

— Անցեալ շաբթու Իգմիւրի մէջ մեռած է Տիար Սարգիս Տէր Գասպարեան որ տեղւոյն եկեղեցիին կտակած էր 5 տունները, երեքը Իգմիւրի մէջ և երկուքը՝ Ազեքսանդրիա:

Մարտի Գաւառ. Ժողովը Նոյ. 12ին կիրակի օր նիստ գումարած է 17 անդամոց ներկայութեան, իսկ երեք անգամները կը բացակայէին քաղաքէն ու մէկն ալ մեռած էր: Երկար խորհրդակցութիւններէ վերջ Ժողովը նկատելով որ Կաթող. փոխանորդ Տ. Փառէն վրդ. ընտրելութենէն կը հրաժարի, միւս երկու ընտրելիներէն Տ. Կորիւն վրդ. Եսայեանի և Տ. Եզնիկ Պապայանի մասին քուէարկութիւն կատարած և Մարաշի վիճակին առաջնորդ ընտրած է Տ. Կորիւն վրդ-ը: Սոոյ Սրբազան Կաթողիկոսը ըստ ամենայնի համաձայն գտնելով օրինաց, ընտրութիւնը հաստատած է և զայն ծանուցած է Մարաշի Գաւառ. Վարչութեան: Նոյնը հաղորդած է նաև Պատրիարքարանի:

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Հ Ա Յ Ք

Հայկական Բ. Ը. Միութիւն. Եղեպտաքնակ հայ պարոն մը, (Ա.), իր խոստման համեմատ, զոր ասկէ առաջ ծանուցած էինք, Հայկական Բ. Ը. Միութեան խրկած է 300 Եգ. ոսկի իբր մուտքի նուէր, և 32 Եգ. ոսկի իբրև առաջին տարուան բաժանորդագրութիւնը:

— Միութեան համար գնուած է 22,000 մարկի գերմանական փոխառութեան արժէթուղթ, 3 առ 100:

Կ Ա Թ Ո Լ Ի Կ Հ Ա Յ Ք

— Վերջերս Պօլիս գացող Մաճառ պատուիրակութեան յը անդամը Տ. Ֆրանքոյ եպիսկոպոս՝ ընկերակցութեամբ Յովհ. Ծ. Վ. Թումայեանի՝ այցելութիւն տուած է Կաթողիկ հայոց Պատրիարք Սապպաղեան Սրբազանին: Այս տեսակցութեան միջոցին Պատրիարքը փափաք յայտնած է որ Հունգարիա գտնուող

40 հազարի մօտ Հայ-Հռոմէականներուն համար իրենց մայրենի լեզուն և եկեղեցական ինքնուրոյն ծէսերուն ծանօթ Հայ-Կաթողիկ եկեղեցականներ պաշտօնի կոչուին: Տ. Ֆրանքոյ եպիսկոպոս հաւատարմ է, թէ Մաճառ կառավարութիւնը արդէն շատ թոյլատու ընթացք մը կը բռնէ այդ կարգի խնդիրներու մասին, և խոստացած է իր վերագարձին անոր բաղձանքները կատարել: Հունգարիոյ Հայ-Կաթողիկներու հովիւ Նշանակուած է Թորպաճեան վարդապետ:

—Անտիոքի շրջականները Ղընիէ անուն գիւղին մէջ 30 տարէ առաջ Լատին կրօնաւորներ մուտ գտնելով կը յաջողին գիւղին 126 տուն հայերը լատինացնել, Հինգ տուն ստիպոյն հաւատարիմ կը մնան իրենց եկեղեցիին տարիներէ ի վեր յամառօրէն կը պաշտպանեն իրենցն սեփականութիւնը Լատիններու կողմէ անիրաւաբար գրաւումի ինքնաբերական գէմ: Վերջերս Հալէպի մէջ այդ սեփականութեան դատը տեսնուելով՝ ի նպաստ հայերուն վճիռ տրուած է:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԳ ՓԱՐԻԶՈՒՄ

Ս. Էջմիածնի միաբան հ. Կոմիտաս վարդապետը Փարիզի «Salle. des Agriculteurs» ում և «l'Ecol d'Art» ում տուել է Հայկական համերգ, մի քանի սիրողների մասնակցութեամբ: Գաղղիական՝ յատկապէս մասնագիտական երաժշտական երկչաբութեթերը «Le Courrier Musical» № 24, «Le Mercure Musical» № 23—24, «Le Monde Musical» № 23 և «L' Auror» օրաթերթը իրենց գեկ. 21-ի համարում հիացմամբ են խօսում այն համերգների մասին: Խօսք չեն գտնում գովելու Հայոց պատարագի արարողութեան եղանակների քաղցրութիւնը, վեհութիւնը և ներդաշնակութիւնը: Մենք թարգմանաբար գնում ենք ներքևում թերթերից այն հատուածները, որ յիշեալ համերգներին են վերաբերում: Բացի Կոմիտաս վարդապետից մասնակցութիւն են ունեցել օրիորդ Շուշիկ և Մարգարիտ Բաբայեանները և պ. պ. Մուղունեան, Շահ—

Մուրագեան երգել և նուագել են. իսկ պ. Չոբանեան մի գեղեցիկ դասախօսութեամբ ծանօթացրել է ժողովականներին Հայոց բանահիւսութեան հետ: Բոլոր մասնակցողները իրենց շնորհալի երգերով և նուագով հիացրել են հանդիսականներին և իրենց մայրենի երկրի հանճարը փայլեցրել: Դնենք այստեղ բանիմաց և երաժշտական արուեստին տեղեակ անձանց կարծիքը:

Le Monde Musical Հայկական երաժշտութիւն—Ահա մի նորութիւն, մի յայտնութիւն, որ մեզ տանում է հեռու և ապրել է տալիս մի մոռացուած ժողովրդի կեանքով: Հարկաւոր կլինէր Բուրգուտ Դիւզուդրէի լեզուն, որ հնարաւոր լինէր տալ մի գաղափար այն ժողովրդեան և եկեղեցու երգերի մասին, որ հ. Կոմիտասը բերել է մեզ Հայաստանից: Եւ միթէ դեռ չի տեսնում մարդ այն երկար սեւ ուրուականի կիսագէմքը, որի բարձր վեղարը աւելի երկարացնում էր նորա ստուերը, դեռ չէն զգում այն երգերի խորհրդաւորութիւնը, այն քաղցր մեղամաղձութիւնը, այն հնչիւն ճիւղութիւնը, որ մազթում են Ամենակարողին կամ գովում բնութեան գեղեցկութիւնը, սիրելի «հովը», «դրան խնկի ծառը», «բարերար անձրեւը», «սիրելի եղը», «իմ եղբայր»ը կամ այն պարերի անդիմադրելի ոյժը . . . :

Le Corrier Musical Հայկական Համերգ—Պաղցրութիւնը որքան ուժգին էր, նոյնչափ էլ առանձնայատուկ այն ժողովրդական երաժշտութեան, որ մեր առաջ բաց արաւ «Salle Agriculteurs»ում բազմաթիւ և ընտիր հատուածներով: Այս համերգը տեղի ունեցաւ Գեր. հ. Կոմիտասի շնորհիւ և աշխատութեամբ, կիրթ երաժշտագէտ և եռանդուն քարոզիչ իւր աղգի բնական արուեստի:

Պ. Չոբանեան մի հետաքրքիր բանախօսութեամբ ըստ պատշաճի գովեց Հայոց բանաստեղծութիւնը և երաժշտութիւնը ինչպէս և հ. Կոմիտասի անդուլ եռանդը, Յետոյ լսեցինք փոփոխակի սիրոյ, աշխատանքի, պանդխտութեան և կրօնական երգեր խմբով կամ մենաձայն, անչափ գրա-

ւիշ, որոնցից մեծ մասը կրկնուեցան... Հ. Կոմիտասը, իւր այս երաժշտական երեկոյթի հոգին, աննման էր պատարագի արարողութեան երգերում:

Le Mercure Musical Հայկական երաժշտութիւն— Ժողովրդական և կրօնական Հայկական համերգ և երաժշտութիւն Արժ. Հ. Կոմիտասի ղեկավարութեամբ ի 1-ն դեկտեմբերի 1906 թ. Երկրագործական ընկերութեան դահլիճում:

Այն մեղեդին, որ մեր նախորդ տետրակում հրատարակել էինք և պ. Չոբանեանի պերճախօս ատենաբանութիւնը բարձր գովեստի արժանի են կացուցանում Հայկական երաժշտութիւնը, և ինձ չափազանցութեան մէջ ընկած չեն համարիլ, եթէ ասեմ, որ այս համերգը մի յայտնութիւն, մի սքանչանք էր: Եւ կարծում եմ, մեղանից ոչ ոք չի կասկածում այն արուեստի գեղեցկութեան վերայ, որ իսկապէս ոչ ևրօպական է և ոչ արևելեան, բայց եզակի բնաւորութիւն ունի իւր շնորհալի քաղցրութեամբ թափանցող և յուզիչ ազնիւ քնքշութեամբ:

Այս մեղեդիները քնքոյշ ել և էջներով և ընտիր, ճկուն ու կենդանի ութմով՝ մի երաժշտութիւն են, որ բոլորովն է ամբողջովին սրտից և հոսում ինչպէս մի թարմ ջուր, վճիտ և լուսաւոր: Այս երգերը արեգակ ունին. ոչ կիզիչ արեւը Արաբիայի կամ Պարսկաստանի անապատների, այլ ոսկեզօծ պարզութեամբ, ամբողջովին երկնային, որի ջերմութիւնը մի գգուանք է ձիւնապատ լեռանց գագաթների, սաղարթադեղ անտառի և խոխոչացող վտակաց փայլով, թերևս սխալ չլինէր ոմանց կարծելը, թէ երկրաւոր գրախորդ Հայաստանում՝ Արարատ լեռան ստորոտին էր. որովհետեւ այն աշխարհը, որի պատմութիւնը այնքան չարաբաստիկ եղաւ, իրօք ընտրեալ երկիր է, ուր արդաւանդ և բարեբեր բնութիւնը բաշխում է մարդուն ումէն տեսակ բարիք:

Մի տեական հովերգութիւն անգորր և քաղցր, ժպտուն, այդ պիտի լինէր և այդ եղաւ յիրաւի Հայաս-

տանի հովիտների կեանքը՝ չնայած այն բոլոր չարեաց, որ ակօսեցին այդ աշխարհը:

Մարգկանց հոգին էլ արժանի մնաց այդ բաղդաւոր երկրին: Նա պահել է իւր խորքում բնական պարզութիւնը, բարութիւնը, վստահութիւնը և կեանքի ու լուսոյ սէրը: Եւ այս առաքինութեանց թանկագին գանձը, որ ոչ թիւրքը, ոչ քուրդը և ոչ Ռուսը չկարողացան ոչ թաղել, ոչ էլ խելել, այսօր մեզ հաղորդուեցաւ սիրոյ երգերի մի չքնաղ շարքով, վառ, անուշաբոյր ծաղիկներ: Այս սիրոյ երգերն են մելամաղձիկ և խանդակաթ ինչպէս և ամբողջ աշխարհում, բայց մի առանձին նուրբ երանգով, քնքոյշ յոյժերով:

Աշխատանքի երգերը երկարագոյ մի ազադակ են, հարուստ գեղգեղանքով, որ արձագանք է տալիս մի լեռնից միւսը և ի գործ շարժում «աղբէր ջան եղին», երկրագործ հայի մտերիմ խորհրդակցին:

Դարձեալ ողբը, ոտով ղեղում, թափում է ազատօրէն անտիրութեան և պանդխտի ամբողջ թախիժը. բայց խառը չէ ոչ դանդատ և ոչ ըմբոստութիւն:

Պաշտամանց (պատարագի) երգերը նոյնպէս բոլորովին ազգային ժողովրդական, չունին ամենեւին այն երկչոտ յարգանքը, որ կասեցնում են նոյն խակ յուսոյ և վստահութեան ժամերին: Սոքա հոգու ղեղմունքներ են, որ բաց են անում ամբողջովին իւր Աստուծոյ առաջ և Նորան մատուցանում սիրոյ ամբողջ թափով իւր բոլոր խորհուրդները և իւր կեանքը բոլորանուէր: Մարգ զգում է ջերմ խորհրդաւոր հաւատի թրթռալը, որ առանց ջանքի հիացմանց կատարներն է հասնում:

Վերջապէս պարերի եղանակը չունին մերսնց արտօրանքը, ոչ էլ մեր չափի կոշտութիւնը, երբեմն վեհ և կրօնական, երբեմն մեղմ, ինչպէս սիրոյ երգ, երբեմն թեթեւ և անմեղ ուրախութեամբ, բայց խորապէս հմայիչ... գեղեցիկ մարմինների ճշմարիտ երաժշտութիւն, ներդաշնակ և ազատ:

Համերգում այս պարի երգերը միայն լսեցինք, պա-

րերը չտեսանք. սակայն օր. Շուշիկ Բաբայեանը կարողացաւ դաշնակով մեզ պատկերացնել ազգային նուագարանների սուր կամ անորոշ ձայներն և անապատ պահել յուզիչ շեշտերի շնորհալիութիւնը. զգացուում էր, որ նուագողի հոգու առաջ ոչ թէ երաժշտական խաղերն են անցնում, այլ թէ նա հետեւում էր պարին, մենք էլ նորա հետ: Մենք տեսնում էինք երկար շարքի տարուբերուիլը, անվերջ շրջապարի նախերգանքը, ուր միացած երիտասարդ և ծեր, ամբողջ մի ժողովուրդ, երիտասարդների և օրիորդների ժպտուն երևակայութիւնը, թեթև ոտիւնները, պտոյտը, դիւրաշարժ բազուկներ, որ բարձրանում և ծփում, նման զեփիւռից շոյունող սաղարթի... Սքանչելի երկիր, ուր պարը իւր բնական լեզուն ունի, ուր ամէն ոք անձնատուր է լինում՝ գեղեցիկ երեկոյի ներշնչման և փոխարկուում է կամ ցնծութեան, կամ վշտի, կամ փափազի...:

Օր. Մարգարիտ Բաբայեանի և պ. պ. Մուղունեանի և Շամուրադեանի մասին խօսելուց յետոյ՝ անցնում է հ. Կոմիտասին:

Հ. Կոմիտասը, որ չէր վախեցել գալ և ղեկավարել խումբը և երգել պաշտամանց մեղեդիներ, մեր «Stabat Mater»-ի համապատասխան կտորի մէջ հասաւ մի այնպիսի յուզմունքի ուժգնութեան, որ համարեա արտասուեցինք, և արժ. հ. Կոմիտասը արժանացաւ ուխտիայի:

Ոչինչ աւելի ազդու չեն, քան իւր մեծ սև վեղարով քաղցրութեամբ և արժանաւորութեամբ խոնարհուիլը և կրկին երգեհոնի առաջ նստելը և վերջին տողի վերսկսելը, որը երգեց համարեա անձայն, ուր լսուում էր մեծ վշտի գաղտնիքը, մի երկրատարած սրգահատանքի շեշտով, ամփոփուած վեհութեամբ, որ Աստուածային ներկայութիւն է ազդում հոգուն:

Քիչ անգամ մարդ տեսած կլինի մի դահլիճ այդպէս լեցուն (շատերը տեղ չլինելու պատճառով մերժումն ստացան) և այսպէս ոգևորուած: Արժանապատիւ հ. Կոմիտասը, որին պատկանում է այս եղանակների հաւա-

քելու և առաջին անգամ նրանց գեղեցկութիւնը ճանաչելու պատիւը, մի հանճարեղ, շնորհալի երաժշտագէտ է. որովհետեւ այդ երգերից շատերը յարմարացրել է երգեհոնի կամ խմբերգի, ուր ցոյց է տալիս շատ ճիշտ և նուրբ ըմբռնումն՝ պահելով ազգային առանձնայատկութիւնը և երանգը:

Ս. Յարութիւնեան.

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Կառլ Մենդելսոնն Բարթոլդու Պատմութիւն Յուստտանի Ալի փաշա և Հետերիա. Թարգմ. Ստեփան Կանայեանց, Վաղարշապատ, 1906 թ., գինն է 75 կ.:

Պարոն Կանայեանցը ճաշակ և ընտրութեան շնորհք է ցոյց տուել այսպիսի մի գեղեցիկ և մեր կեանքին համապատասխան բովանդակութիւն ունեցող երկի թարգմանութեամբ. ցաւել կարող ենք միայն, որ գրքի ամբողջական թարգմանութիւնը չունինք մեր առաջ, այլ Ս. հատորի (ամբողջը բաղկացած է երկու հատորից) երկրորդ գիրքը միայն. յուսանք, թէ թարգմանիչը կաշխատէ ըստ կարելոյն շուտ նոյն աշխատութեան մնացած գրքերն էլ հրատարակել, որով հայ ընթերցող և յատկապէս երիտասարդ հասարակութեան գնահատելի ծառայութիւն արած կլինի:

Այս գիրքը նկարագրում է միայն յունաց ապստամբութեան մի շրջանը՝ այն է Ալի փաշայի և Հետերիայի (ընկերութիւն) հանդէս գալը և այդ երկու երևոյթների

նշանակութիւնը յունական ազատութեան պատմութեան համար: Բայց հէնց այսքանն էլ շատ խրատական նիւթեր է տալիս այն ազգերի համար, որոնք տոգորուած են նման գաղափարներով: Պատմութիւնը կեանքի ուսուցիչն է, կուրութիւն կլինէր մեզ համար չօգտուել այն ազգերի վերածնութեան պատմութիւնից, որոնք հեծել են դարերով նոյն տէրութեան լուծի տակ, ինչպէս և մեր ժողովուրդը: Հեղինակը իւր այս գրքի մէջ այն միտքն է անցկացնում կարմիր թելի նման, թէ յոյները որքան և քաջ, անձնուէր, բայց իրենք իրենց անկարող էին թոթափել տաճկաց ծանր լուծը, եթէ չլինէին արտակարգ և յաջող հանգամանքներ. այդ հանգամանքներն էին Տաճկաց տէրութեան թուլութիւնը և մտքերի շփոթութիւնը եւրոպական քաղաքակրթութեան արտաքին ազդեցութեամբ, Ալի փաշայի հանդէս գալը, զօրանալը և ի վերջոյ թշնամութիւնը Տաճկաց հետ, օտար պետութիւնների բռնած դիրքը դէպի Տաճկաստանն ու յոյները, բալկանեան միւս ցեղերի մէջ յառաջ եկած շարժումները և վերջապէս յոյն ժողովրդի իքնապահպանութեան զգացումը:

ԺՁ. դարի կէսերից արդէն սկսում է ընկնել, քայքայուել Տաճկաց ահեղ պետութիւնը. կատաղի և զինուորական թուրքերը մեղկանում են հետզհետէ, սուլթաններն անձնատուր են լինում կանանոցի հաճոյքներին, պաշտօնները վաճառում են, կալուածները կապալով տրւում: Եւրոպայում՝ գլխաւորապէս Աւստրիայում Վալլենշտայնի օրով՝ ծագում է թուրքերին եւրոպայից դուրս քշելու գաղափարը, որի հասունութեան մեծ դարկ է տալիս Եւգեն դուքսի երեք կարեւոր յաղթութիւնները տաճկաց դէմ: Բայց աւելի տաք կերպով այս գաղափարին կպել էին Ռուսները. Պետրոս մեծ յարաբերութիւններ էր սկսել յոյների հետ նրանց համակրութիւնը վաստակելու համար. նորա նպատակն էր գրաւել Պոլիսը: Եկատերինայի ժամանակ աւելի գործնական կերպարանք է ստանում այս ձգտումը, և նա Աւստրիայի Յովսէփի կայսեր հետ լուրջ կերպով մտածում էր տիրել Բալկանեան թերակղզուն և

բաժանել երկու պետութեան մէջ։ Մինչ այն յոյները մէջ
ևս զարթել էր ազատութեան գաղափարը և նոքա յոյս
ունէին Ռուսաց օգնութեամբ թոթափել թշնամու լուծը։
1770 թ. Ռուսաց նաւատորմիղը երևեցաւ յունական
ջրերում և Օրլովը նոյն իսկ յոյն կամաւորներից գնդեր
կազմեց։ Սակայն կարճ ժամանակից յետոյ ջարդուեցան
նրանք և ոչնչացան։ Յոյները մեծախօս էին և պակաս չէին
բաղդախնդիր անձինք, որոնք առանց հարկաւոր պատ-
րաստութեան և նախազգուշութեան ժողովրդի կեանքը
վտանգի էին ենթարկում։ Այս շարժումը վերջացաւ
Քիւչիւկ Կայնարջիի դաշնադրութեամբ 1774 թ., որով
Ռուսները մի տեսակ հովանաւորի դեր էին ստանում
քրիստոնեաների վերաբերութեամբ։ Այս դաշնադրութեան
հետևանքն էր յունաց վաճառականութեան զարգացումը
Ռուսաց գրօշակի տակ։ Ծովային վաճառականութիւնը
նաւատորմիղ ստեղծեց, որ ապագայում դեր պիտի կա-
տարէր. իսկ նիւթական հարստութեան հետ ծաղկեց և
քաղաքակրթութիւնը։

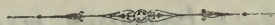
Թուրքիոյ քայքայումը շարունակուում է այնուհետև
Փրանսիական յեղափոխութեան ազդեցութեամբ և հե-
տևանքներով։ 1790 — 93 թուին Ռուսները իրական օգ-
նութիւն չկարողացան ցոյց տալ յոյներին, ուստի և վեր-
ջիններս իրենց ուշքը դարձրին Փրանսիացիների վերայ,
մանաւանդ նապոլէոնի Եգիպտոս արշաւելու ժամանակ։
Փրանսիական յեղափոխութեան և ազատութեան գաղա-
փարներն աւելի ցնցեցին յոյներին, Ռիգասի առաջնոր-
դութեամբ կազմուեցաւ Հետերիան, բայց շուտով հիմնա-
դիրը զոհ դարձաւ իւր թեթեւամտութեան։

Սակայն յոյների գործին աւելի նպաստեց Թուրքիայի
քայքայումը և փառասէր փաշաների ապստամբութիւնը
կեդրոնի դէմ, ինչպէս Վիդզինի Պասուան Օզլին, Եգիպ-
տոսի Մեհմէտ Ալին և յատկապէս Եանինայի Ալին։ Վերջինս
ապստամբութիւնը Սուլթանի դէմ և յունաց գաղտնի
Հետերիա ընկերութիւնը պատրաստեցին 1821 թ. իսկա-
կան ապստամբութիւնը, Հեղինակը բաւական մանրամասն

նկարագրում է յունական ապստամբութեան մէջ կարևոր դեր կատարած այս երկու երևոյթների ծագումն ու պատմութիւնը: Շատ հետաքրքրական է Ալի փաշայի աւագակութիւնից վառական ընդարձակ իշխանապետութեան հասնելու նկարագրութիւնը, յատկապէս նրա մղած պատերազմները ալբանական ծագում ունեցող, բայց քրիստոնեայ Սուլեցիների դէմ: Այս մի բուռն ժողովրդի հայրենասիրական առաքինութիւնն ու քաջութիւնը հին Յունաստանի և Հռովմի հերոսներն է յիշեցնում: Ալին, որ Սուլեցիների ընկճելուց յետոյ՝ յոյների դէմ է արշաւում և Թեսալիայի շարժումը ճնշում, ստիպուած էր ի վերջոյ դաշինք կապել նրանց հետ ընդդէմ Սուլթանի: Այս հանգամանքն էլ նպաստում է 1821 թուի ընդհանուր ապստամբութեան:

Գիրքը կարդացւում է մեծ հետաքրքրութեամբ, ինչպէս մի վէպ. գրուիչ են յատկապէս հերոսական գործողութիւնների սահուն նկարագրութիւնները: Թարգմանութեան լեզուն կարելի է ընտիր համարել չնչին բացառութիւններով: Խորհուրդ ենք տալիս կարդալ այս գիրքը, որ խրատական է խելահասների և ոգևորիչ մատաղ սերունդի համար:

Գ. Վ. Յովսէփեան

Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ա Ն

«Անապատականներ և վանականութիւն» աշխատասիրութեանս մատենախօսութեան առիթով, որ զրել է Հ. Երուանդ վարդապետը, հարկ եմ համարում ասել, որ այդ աշխատասիրութեան նպատակը եղել է ցոյց տալ, թէ ինչպէս սկսուեց, զարգացաւ և նսեմանում է անապատականութիւնն ու կրօնաւորութիւնը:

— Յովհաննէս Մկրտչի ծննդեան մասին խնդրեմ կարդալ Դուկասի աւետարանի առաջին գլուխները:

— Ի նկատի ունենալով «Արարատի» ընթերցողների մեծադոյն մասը, որ գիւղական քահանաներն են, խստակրօնութեան զանազան երեւոյթները պարզ կացուցանելու համար տուել եմ այդ երեւոյթների, այսպէս ասած, հերոսների համառօտ կենսադրութիւնը: Այդ բանը անելու համար, ով էլ որ լինէր, պէտք է դիմէր ամենին մատչելի աղբիւրներին, որոնք են. Վարք սրբոցները, Հարանց Վարքերը, Յայսմաւուրները ևն: Այդպէս էլ վարուել եմ ես: Դիտմամբ էլ անապատականութեան սկիզբը ես զրել եմ Եղիա մարգարէին, թէ և զիտեմ, որ հեթանոս աշխարհում — Հնդկաստանում — ևս օտար չէր միանձնութիւնը: Եւ չեմ ուզել եկեղեցական աւանդութիւնից շեղուել:

— Ինձ անհաւանական էր թւում, որ մեր Ս. Ոսկեանք և Սուքիասեանք, որպէս խոտաճարակ ճգնաւորներ, ապրած լինէին Ս. Թադէոս առաքեալի օրով, և այն ժամանակը, ինչ որ ցոյց է տալիս եկեղեցական աւանդութիւնը: Խոտաճարակներ երևան են գալիս Գ. զարի սկզբում Միջագետքում և Ասորիքում: Հնչիւնական նմանութիւն գտնելով Ոսկի և ВОСКН բառերի մէջ, կարծեցի, որ մէկը միւսի հետեւութիւն է. որովհետեւ երկուքն էլ խոտաճարակներ էին: Վստահ չը լինելով իմ ենթադրութեան, դիմեցի Հ. Երուանդ վարդապետին, որպէս մասնագէտի. բայց որոշ պատասխան չստացաւ դիմեցի պ. Մկրտիչ Ղազարեանին (այժմ քահանայ) և նրա ենթադրութիւնը մէջ եմ բերել:

— Խոստովանում եմ, որ իմ համար դեռ բոլորովին պարզուած չէ Ոսկեանց և Սուքիասեանց անձնաւորութիւնը, ժամանակը և ճգնութեան եղանակը. բայց պարզ է, որ նրանք առաջին դարում չէին կարող իբրեւ խոտաճարակ ապրած լինել: Որովհետեւ աւանդութիւնը մեր կրօնաւորութեան սկիզբը զրանց է համարում, հետաքրքիր էր զրանց, որով և հայ կրօնաւորութեան սկզբնաւորութեան, ժամանակը ստոյգ իմանալ: Հ. Երուանդը եթէ կարող է այդ մասին վճռական մի բան ասել ուրախութեամբ և շնորհակալութեամբ կ'ընդունեմ:

—Թուականների վերաբերութեամբ վերջին խօսքը դեռ ասուած չէ: Այն, ինչ որ այժմ ուղիղ է կարծուում մի նոր գիւտով կարող է սխալ դուրս գալ: Որտեղ հազար տարի կայ, տասնեակները աննշան են և իմ համար միայն փաստն է առաջնութիւն ունեցողը: Մեծ յանցանք չէ, որ «Աբարատի» և «Հանդէս ամսօրեայի» այս կամ այն թերթը վրիպել է աչքիցս: Տուէք մեզ ամբողջ զիրք, եկեղեցական պատմութիւն ճշտուած, մենք էլ կը հետեւենք:

—Մեր պատմիչները առանձին իմն եռանդով, մեր նշանաւոր մարդկանց օտար ծագումից են դուրս բերում և այդ անհերքելի է. Արծրունիք Ասորեստանից են, Մամիկոնեանք՝ ձեն կամ ձենացի, Ս. Գրիգոր լուսաւորիչը պարսկական պաշլաւ, Ս. Հռիփսիմէ և ընկերները՝ հռոմայեցի, բագրատունիք՝ հրեայ: Եւ մի՞թէ դրանք բոլորն էլ օտարազգի էին: Պէտք չէ մոռանալ առածը. «Հեռու տեղի սուրբը զօրաւոր կը լինի»:

—Եթէ եկեղեցին տօնում է Զենոբին, Անտոնին և Կրօնիգէսին, ի՞նչ մեղք կը լինէր, եթէ տօնուէին բուն հայ կրօնաւորները, որոնք ըստ Փաւստոսի, պատմական անձինք են և քրիստոնէական կրօնքը ժամանակի ոգուն համեմատ փառաւորողներ:

—Հ. Երուանդը ոչ միայն աւելորդ է համարում իմ աշխատասիրութիւնը, այլև տեղ տեղ զուարճալի է գտնում Սուկաւէտի մասին բացատրութիւնը:—Ես դարձեալ կըրկնում եմ. Քեօսա—գաղ լերկ լեռուն է նշանակում և ոչ քօշի—այծի սար՝ առընչութեամբ քօշ կոչուող Սուքիասեանց:

—Եթէ Մեծն Բարսիլը մտքեց Կապադովկիա վանական կրօնաւորութիւնը, Ս. Լուսաւորչի օրով Հայաստան եկած անապատականները կարող էին Ասորիքից և Միջագետքից լինել: Անապատականութիւնը եգիպտոսից անցաւ Պաղեստին, վանականներն ու անապատականները այդ տեղից անցան Ասորիք, Միջագետք և Հայաստան: Այդ է ուղիղ ճանապարհը:

—Մենք Ղազար Փարպեցու թղթից այն եզրակացու-

թիւնը հանեցինք, ինչ որ գրել ենք:—Նա իւր եռանդը, տաղանդը սպառել է ուրիշներին դատաւիտելով, չը հաւանելով խժրժելով:

Խնդրեմ կարդալ Ղաղարի թուղթը:

—Այժմ ևս կրկնում եմ, որ սկզբում կար եպիսկոպոս, երէց և սարկաւադ. (Պօղոս առաք. առ Տիտոս, Տիմոթէոս): Ե. դարում սկսուեց երէցների մի մասի ամուրիութիւնը, որը իւրացնելով կրօնաւորի պէմը, կոչւում է վարդապետ: Իսկական կրօնաւորը ոչ մի աստիճան չունէր և պէտք է չունենայ:

—Ամուրիութիւնը մինչև Ե. դարը պարտաւորական չէր: Թողնենք Ս. Լուսաւորչին և նրա որդիքն ու թոռները, Գրիգոր Աստուածաբանի հայրը ամուսնացած եպիսկոպոս էր:

—Ճշմարիտ է. երեք տարի առաջ նկատելով, որ Հ. Կարապետ վարդապետը եկեղեցում մի երկու տեղ այլ կերպ է կարդում, ես պնդում էի, որ ինքնակամութիւն թոյլատրելի չէ: Այժմ ևս նոյնը կասեմ: Քննել և ճշմարտութիւնը վերականգնելուն ձգտելը պարտք է. բայց քանի որ այդ կարծուած ճշմարտութիւնը բոլորից ընդունուած և որոշեալ կարգով սրբագործուած չէ, պէտք է ինքնակամօրէն չը գործադրուի. որովհետև ինքնակամութիւնը պառակտումն կարող է առաջ բերել: Ասելով թէ, եթէ վարիչ հոգեւորականութիւնը ամուսնացած լինէր եկեղեցին չէր տուժի, իսկոյն էլ չեմ գործադրել ասածս: Ուրեմն չեմ հակասել ինձ: Այս մէկ: Մէկ էլ որ ամուսնութեան վերաբերութեամբ մեր ասածը կանոնական խնդիր է, Հ. Կարապետ վարդապետի ասածը և գործադրածը հաւատի և դաւանութեան: Վերջապէս յայտնի խնդրի առիթով իմ և Կարապետ Հայր սուրբի առարկութիւնները տպուած են «Արարատում» և «Լումայում»: Իմ առարկութիւնը վարիչ հոգեւորականութեան ամուսնութեան մասին յայտնի է: Հերքեցէք ասածս և ապացուցեցէք, որ վարիչ հոգեւորականները միշտ էլ ամուրի են եղել և եկեղեցին կը տուժի, եթէ ամուսնանան:

—Հենց այժմ վանականութիւնն ու կրօնաւորութիւնը

իրանց կարգ ու կանոններով պատմական անցքերի շարքն են անցել և դադարել են գոյութիւն ունենալուց: Այդ բանին համոզուելու համար հարկաւոր է մեր վերայ և մեր շուրջը նայել: Ի՞նչ է այժմ վանականութիւնը:

— Ըստ առածին՝

«Անհոգի կեանք»

«Անփառունակ փառք»

«Անկարեկից եղբայրութիւն»:

Յուսիկ Արեւիկոպոս.

ՄԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍԲԸ

Յուսիկ սրբազանը կարևոր է համարել մեր մատենախօսական յօդուածին բաւական ընդարձակ պատասխան տալ. «Արարատի» խմբագիր Տ. Գարեգին վարդապետը ուղարկելով մեզ այդ պատասխանի սրբագրութիւնը, խնդրում է մի քանի խօսքով մեր ասելիքն ասել ու հարցը փակել:

Շատ դժուար է իսկապէս այդ «պատասխան»ի մասին խօսք ասելը. նրա մէջ շատ բաներ մեզ ամենևին չեն վերաբերում և դործի հետ էլ ոչ մի առնչութիւն չունին. օրինակ Յուսիկ սրբազանը յիշում է, որ Ոսկեանց մասին իմ կարծիքը հարցրել է, բայց որոշ պատասխան չէ ստացել. չիմացածս բանի մասին չէի կարող ի հարկէ ուրիշին հաստատուն տեղեկութիւններ տալ: Որ ամեն ոք անապատականների մասին գրելիս Յայտաւորները պիտի արտագրէ, այդ Յուսիկ եպիսկոպոսի վճիռն է, որին կարծեմ չի ենթարկուելու ոչ ոք: Բայց սոքա մանր խնդիրներ են. Յուսիկ սրբազանը այնպիսի բաների վրայ է սնդուում իւր «պատասխան»ի մէջ, որ կարգացողը զարմացած է մնում: Որ Յուսիկ սրբազանը ինչ խորհուրդ է տալիս կարգալ

Ղուկասու աւետարանի առաջին գլուխներն ու Ղազար Փարպեցու թուղթը, դրա համար կարող եմ շնորհակալ լինել միայն. բայց որ նա ինձանից ամբողջ եկեղեցական պատմութիւն է պահանջում, ցոյց է տալիս, որ նա պարզ ըմբռնումն չունի, թէ ի՞նչ է նշանակում՝ այսօր եկեղեցական պատմութիւն գրել և որպիսի՝ նախապատրաստական աշխատանքներ է պահանջում այն, ինչքան մանր ուսումնասիրութիւններ պիտի գրուին դեռ «Հանգէս Ամսօրեայի» և «Արարատ»ի նման թերթերում, որոնց մէջ եղած պատմական ուսումնասիրութիւնները աչքից բաց թողնելը Յուսիկ սրբազանը մեծ յանցանք չէ համարում, որպէսզի հնարաւոր լինի եկեղեցական պատմութիւն գրելու մասին մտածել։ Յամենայն դէպս, ով որ գրելու լինի ապագայ եկեղեցական պատմութիւնը, չէ կարող աչքաթող անել այն մանր ուսումնասիրութիւնները, որ լոյս են տեսնում մեր ամսաթերթերում։

Իւրաքանչիւր գիտութեամբ զբաղուող մարդու համար միանգամայն անհասկանալի են Յուսիկ սրբազանի առարկութիւնները իւր գործածած սխալ թուականների նկատմամբ. ցաւնեակ ցարիները նրա համար նշանակութիւն չունին, իսկ գիտնականները ամիսներն ու օրերը գտնելու համար ցաւնեակ ցարիներ գլուխ են կտրում։ Ինչ որ այժմ հաստատուն կերպով իբրեւ սխալ է ճանաչուած, պէտք է գործածութիւնից ելնէ. իսկ Յուսիկ եպիսկոպոսը իւր գրքում մի այնպիսի սխալ թուական է գործածել, որի օգտին և ոչ մի դիւտ այլ ևս խօսել չէ կարող։ Վերջապէս գիտութեամբ զբաղուողը քաջութիւն պիտի ունենայ շարունակ ուսանելու և ոչ թէ նոր գիւտերից վախենալով, հին սխալի մէջ ամրապնդուի։

Ղազար Փարպեցու մասին Յուսիկ սրբազանը կրկնում է իւր մեղադրանքը. մենք մեր տօնիքն ասել ենք և ցուումենք, որ Ղազար Փարպեցին չի կարող գերեզմանից ելնել. նա անշուշտ միակ արժանաւոր պատասխանը կտար իրեն զուր տեղը դատապարտողին։

Յուսիկ եպիսկոպոսը կրկնում է իւր սխալը նաև վար-

դապետների ու երէցների մասին: Խոհեմութիւնը պահանջում է չիմացած բանի մասին չխօսել. վարդապետները բոլորովին անկախ երէցներից գոյութիւն ունին քրիստոնէական ա. դարից սկսած և նրանց նախահայրերը հրէութեան մէջ դպիրներն են. նոցա ամուրիութեան խնդիրը բոլորովին ուրիշ խնդիր է, և այդ խնդրի, ինչպէս և վարիչ հոգեւորականների ամուսնութեան կամ ամուրիութեան ու դրա օգտակարութեան և վնասակարութեան մասին մենք ոչինչ չենք ասել, այնպէս որ այդ առթիւ իզուր է սրբազանը մեզ դիմում և իւր ասածների հերքումը պահանջում: Եթէ մենք առաջարկէինք հայոց եկեղեցուն կարևոր բարեփոխութիւնները, համոզուած ենք, որ Յուսիկ եպիսկոպոսը առաջինը կլինէր մեր «ազգակործան» նորմութիւնների դէմ ելնողը:

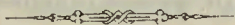
Իզուր է պնդում Յուսիկ սրբազանը նաև, թէ ինքը դէմ չէ քննելուն ու ճշմարտութիւնը պարզելուն. ամենից առաջ կասենք, որ Կ. վ.-ի Յ տարի առաջ մտցրած «բարեփոխութեան» մէջ հաւատի և դաւանութեան վերաբերեալ ոչինչ չկար. իսկ որպէս զի ամեն մէկի համար պարզ լինի, թէ սրբան կողմնակից է Յուսիկ սրբազանը քննադատութեան, մէջ տեղ կբերենք նրա հետևեալ խօսքերը. «Կարապետ հ. ս.-ը համոզմունքն ու ներքին ազատութիւնը կրօնական խնդիրներում ամենաէական պայմանները համարելով՝ նոր կտակարանի աստուածաբանութեան թէ ներածութեան մէջ այնպիսի ազատութիւն էր տուել իրան, որ 1901 թուի քննութիւնների ժամանակ արժ. Ներսէս վրդ. Մելիք-Թանգեանը աւելի քան ազատամիտ համարեց, եւ եւս յայտնեցի ում պէտք է: Ամբողջ քննութեան ժամանակ եկեղեցական հայրերից ոչ մէկի անունը չյիշուեց: Վճռական ձայնը հառնակինն էր ու Շլայերմախերինը, որոնք փոխարինել էին ս. Յովհան Ոսկեբերանին, ս. Դրիգոր աստուածաբանին, Բարսեղ Կեսարացուն ևն» (Լուծայ. 1903, № 3. էջ 218—219):

Այսպէս են խօսել Յ տարի առաջ մեր ազգամիջ համարուած հոգեւորականները:

Յուսիկ սրբազան, վերևի տողերը գրած ժամանակ դուք ոչ ճշմարտութեան բարեկամ էք եղել և ոչ քննադատութեան կողմնակից։ Բայց այն ժամանակ դուք պաշտպանում էիք Մովսէս Խորենացուն յարձակումների դէմ (տ. Լուծայ, նոյն էջ), այժմ ինքներդ յարձակում էք Ղազար Փարպեցու վրայ։ Եթէ յերաւի դուք այժմ քննադատութեան բարեկամ էք դարձել, եթէ այդպիսի մեծ փոփոխութիւն է առաջ եկել Ձեր մտքի մէջ, այն ժամանակ միայն ուրախանալ կարելի է։

Ես ինդիրը փակուած եմ համարում*։

Նրուանդ վարդապետ.

ԲԱՅԳԷՆ Վ.Ի ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԵՄԱՐԱՆԻ ՅՈՒՋՄԱՆ ԱՌԹԻԻ

Նորին Վեհափառութեան

Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց

Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ Ա.

Սինոդի անդամ Բաբգէն
Վարդապետ Աղաւելեանից

Ամենախոնարհ յայտարարութիւն.

Յունվարի 25-ին Ձերդ Վեհափառութեան հրամանով Սինոդի միւս անդամները հետ հաւաքուելով Դիւանատուն՝ լսեցինք Ճեմարանի Տեսուչ Բարձրապատիւ Տ. Մեսրոպ վարդապետ Տէր Մովսիսեանից Ճեմարանի աշակերտական ներկայ յուզումների մասին տեղեկութիւններ, թէ ինչպէս այդ յուզումներն սկիզբն են առել սոյն ուսումնա-

* Երկու կողմն էլ իրենց ասելիքը յայտնած լինելով, փա-
կում ենք այս հարցը։

կան տարուայ սկզբից, ինչպէս են զարգացել և հասել այժմեան վտանգաւոր դրութեան: Թէ ինքս և թէ միւս Դեր. անդամները նկատելով որ Մեսրոպ վարդապետը պարտաւոր է նախ գրաւոր գեկուցումն տալ Ձերդ Վեհափառութեան և ապա մենք կարողանանք և մեր կարծիքը յայտնել համաձայն Ձերդ Վեհափառութեան հրամանի, ուստի յետաձգուեց երկրորդ օրուան 26-ին՝ մտածելու թէ ինչ կարելի է անել այդ յուզումների առաջն առնելու համար: Երկրորդ օրը Ձեր պատուէրը չստացանք այդ առթիւ գումարուել Վեհարան. երրորդ օրը 27-ի առաւօտեան ինձ յայտնեցին Վեհարանում միւս անդամների ներկայութեամբ՝ որ այլ ևս հարցը փակուած է, քանի որ հայր Տեսուչը գրաւոր յայտնել է, որ երեք արձակուած ուսանողների հետ յօժարակամ հեռանում են միւս տասնեւիններ (19) հոգի ուսանողները, որոնք պաշտպանում էին արձակուածներին:

Վեհափառ Տէր, իմ կողմից ձեմարանի վտանգաւոր յուզումների հարցը փակուած չհամարելով, ընդհակառակն աւելի ինձ հետաքրքրում է այն խնդիրը՝ թէ ինչու յիշեալ 19 հոգի ուսանողներն իրենց 3 ընկեր հոգու համար թողնում ու հեռանում են ձեմարանից, ահա այս հետաքրքրութիւնից և իմ բարոյական պարտականութիւնից դուրսած՝ ամենախոնարհաբար յայտնում եմ ձեմարանի մասին հետեւեալ դիտողութիւններս:

Առաջին անգամ չէ, որ ձեմարանում տիրում է աշակերտական յուզումն, առաջին անգամ չէ, որ ալեկոծւում է աշակերտական խաղաղ կեանքը և երևան են դառնում խռովութիւններ այդ լուսոյ տաճարի յարկի տակ: Պարբերաբար և յաճախակի կրկնուել են այդ խռովութիւններն և յուզումները ձեմարանի կեանքի մէջ սկսած 1878 թ. մինչև այժմ զանազան վարչութիւնների ժամանակ, երբեմն փոքր չափով և երբեմն էլ մեծ չափով զոհեր տալով: Դժբախտաբար ամեն անգամ էլ այդ խռովութիւնների ժամանակ տուժողն և զոհ տուողն եղել է մատաղ սերունդը-աշակերտութիւնը, կամ արտաքսուելով

և կամ մնալով ու կորցնելով իրենց մատաղ կեանքի թանկ կազին ժամերը: Թէ ձեմարանում իմ ուսանողութեան օրից սկսած (1892—95 թ.) անձամբ և թէ յետոյ մինչև այժմ հեռուից դիտելով եկել եմ այն եզրակացութեան՝ որ այդ հաստատութեան մէջ անխուսափելի կերպով կը կրկնուեն խռովութիւններ ու վտանգաւոր յուզումներ, քանի որ միջոցներ ձեռք չեն առնուիլ արմատական կերպով բուժելու այն վէրքերը, որոնք գոյութիւն ունեն ձեմարանում: Ամեն անգամ երբ խռովութիւն է պատահել ձեմարանում, երբէք խորը չեն թափանցել՝ թէ որոնք են այդ խռովութիւնների պատճառները, և ինչպիսի՞ արմատական միջոցների պէտք է գիմել՝ որ վէրքը բուժուի և ոչ թէ աւելի խոր վէրք բաց անել եղած վէրքի կողքին՝ արձակելով տասնեակ աշակերտներ:

Այդ յուզումների պատճառները համարեա միշտ էլ եղել են աշակերտական այս կամ այն պահանջները, որոնք վարչութեան կողմից մեծ մասամբ մնացել են առանց ուշադրութեան: Իսկ աշակերտական պահանջները գլխաւորապէս պտտել են հետևեալ խնդիրների շուրջ. ա) ձեմարանի արտօնութեան խնդիրը, թէ ինչպիսի չնչին արտօնութիւններ են վայելում ձեմարանաւարտ սաները, բ) ձեմարանի անհաստատուն և չափազանց թերի և միայն անունով գոյութիւն ունեցող ծրագիրը, այսինքն թէ ինչպիսի աւելորդ և անօգտակար առարկաներ գոյութիւն ունեն լսարաններում և դասարաններում՝ և ընդհակառակն ինչպիսի կարևոր առարկաներ գոյութիւն չունեն. գ) Ոչ մասնագէտ և իրենց առարկան չիմացող ուսուցիչների խնդիրը, որոնք տեսչի կողմից հրաւիրուել են միայն ուսումնական տարին մի կերպ անցկացնելու և ոչ թէ աշակերտներին մի բան սովորեցնելու համար. դ) Անհմուտ տեսուչների խնդիրը, որոնք ընդունակութիւն չեն ունեցել ձեմարան կառավարելու. այլ ոմանք հացի խնդրի համար և ոմանք էլ սնափառութեան համար յանձն են առել կամ աւելի լաւ է՝ տսել յաջողքի եւ այդ պատասխանատու պաշտօնը ձեռք բերելու. ե) Մի շարք խըն-

դիրներ իրենց տնտեսական և ներքին կեանքի վերաբերեալ. դ) անընդունակ և իրենց պաշտօնին անարժան վերակացուների խնդիրը և այլն և այլն:

Ամեն անգամ երբ այդ պահանջներն երևան են եկել աշակերտութեան կողմից՝ ձեմարանի վարչութիւնը և որ գլխաւորն է Էջմիածինը չէ աշխատել բազմակողմանի կերպով խնդիրը շօշափել և արմատական միջոցների դիմել բաւարարելու սաների պահանջները. այլ որպէս զի վարչութիւնը ցոյց տայ՝ թէ յիրաւի ինքը լաւ կառավարումէ իրեն յանձնուած պատասխանատու գործը՝ աշխատել է մեռցնել այդ պահանջներն և ծածկել ձեմարանի պատերի մէջ, իսկ երբեմն՝ երբ հնար չէ եղել ծածկելու՝ աշակերտների բողոքը բռնկուել է ձեմարանի պատերից դուրս և վարչութեան կողմից այդ յուզումները վերջացնելու համար միակ միջոցն այն է եղել՝ որ արձակել են «ըմբոստ» աշակերտներին՝ կարծելով թէ դրանով խաղաղացրին ձեմարանի յուզուած կեանքը, մինչդեռ միայն ժամանակաւոր հանգցրել են կրակը, որը պարբերաբար առկայծուել է և կրկին բռնկուել, Կերկարէր իմ խօսքս, եթէ այստեղ մի առ մի առաջ բերէի, թէ ուրջան և ինչպիսի ընդունակ աշակերտներ են զոհ գնացել այդ խռովութիւններին և ինչ պատճառներից դրդուած՝ այդ բուլտրի պատմութիւնն արձանագրուած են թէ Դիւանատան և թէ ձեմարանի գործերում, Խիստ նշանակալից է այն հանգամանքը, որ երբեմն ձեմարանի դրամական հաշիւների վերաբերմամբ փորձ է եղել քննութիւն նշանակել ստուգելու հաշիւները, բայց ոչ մի անգամ քննութիւն չէ նշանակուել իմանալու այս կամ այն տարուայ ձեմարանի ուսումնական և բարոյական յառաջագիմութեան մասին, իմանալու թէ արդեօք ինչպիսի ընդունակ և համապատասխան ուսուցիչներից է կազմուած ուսուցչական խումբը, իմանալ թէ նշանակուած Տեսուչն ո՞րքան բարեխիղճ կերպով է առաջ տանում իրեն յանձնուած ծանր և պատասխանատու գործը, և թէ ո՞րքան արժանաւորութիւն ունի այդ պատասխանատու պաշտօնի մէջ թողնելու նրան, թէ

արդեօք որպիսի պատրաստութիւն ունեցող վերակացուներ դոյաութիւն ունեն ձեմարանում, որոնց վրայ ծանրացած է սաների բարոյական դաստիարակութիւնը, որովհետեւ, ձեմարանի իբրեւ գիշերօթիկ դպրոց, առաւելապէս նրանք են միշտ շփուում աշակերտների հետ, կամ թէ որպիսի դրական ուղղութեամբ աշակերտներ է պատրաստում ձեմարանը հայ կեանքի համար և եթէ գոյութիւն ունեն այդ աշակերտների մէջ բացասական կողմեր, մտածուում է արդեօք այդ բացասական կողմերի առաջն առնել և դրա դէմ վարչութիւնն ինչ միջոցներ է ձեռք առել: Ովքեր հետաքրքրուել են ձեմարանի ուսումնական մասով, անշուշտ նկատած կը լինեն, որ իւրաքանչիւր նոր նշանակուած տեսուչ համաձայն իւր հասկացողութեան և ցանկութեան վերացրել է ձեմարանից այս կամ այն առարկաներն և փոխարէն կամ ոչինչ չէ աւելացրել և կամ մտցրել է ուրիշ առարկաներ: Նոր եկած ուսուցիչն իւր առարկան աւանդել է մի դասագրքով, իսկ մի ուրիշը նոյն առարկան մի այլ դասագրքով—առանց նախօրօք հաւանութիւն գտնելու մանկավարժական ժողովի կողմից: Տարիների ընթացքում ուսուցիչն իւր հեշտութեան համար փոխանակ դասագիրք տալու աշակերտի ձեռքը, բաւականացել է իւր առարկան թելադրութեամբ աւանդել աշակերտներին՝ պատճառ լինելով թանկագին ժամերի կորստեան, տարին մի երկու տետրակ անմշակ նիւթ տրալալ:

Այստեղ էլ չեմ ասում՝ թէ ինչպիսի թերութիւններ եղել են մատենադարանի, որի անունով իւրաքանչիւր տարի նախահաշուով աչքի ընկնող գումար են ստացել, և կամ այլ ճիւղերի վերաբերեալ, որ վարչութիւնները միայն աւանդաբար յանձնել են մէկը միւսին: Վերջին տարիներում մի քանի անգամ է պատահել, որ ուսումնական տարին սկսուել է շատ ուշ և վերջացել Մարտին կամ Ապրիլի սկզբներին, որպէս զի աշակերտները ցրուեն և ուսումնական տարին վերջացրած համարեն: Իւրաքանչիւր տարի աւարտողները մի կերպ ուսանողական տարի-

ներն անցկացնելով աւարտել են և գնացել, բայց թէ որպիսի պաշար են տարել նրանք, զորպիսի պատրաստութեամբ են դուրս եկել կեանքի մէջ դործելու իբրև Հայոց քարճրագոյն դպրոցից աւարտած սաներ, այդ մասին ոչ ոք չի հետաքրքրուել՝ միայն իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ սկզբին Գէորգեան տօնին Տեսուչը կարգացել է մի քանի հանդիսականների առաջ համառօտ տեղեկութիւններ, բայց ոչ ձեմարանի ուսումնական կեանքի մասին, այլ աւարտողների ու պաշտօնեաների չոր ու ցամաք թուերը դնելով հասարակութեան առաջ։ Իւրաքանչիւր դպրոց ունի իւր հոգաբարձութիւնը, սրի վրայ իրեն ընտրող հասարակութեան կողմից բարոյական պարտականութիւն կայ դրուած բացի դպրոցի նիւթականի մասին հոգալուց՝ նաև չմոռանալ դպրոցի յառաջադիմութիւնը և այդ մասին կարևոր ուշագրութիւն դարձնել Տեսչի միջոցով։ Այս նկատմամբ կարծես թէ ձեմարանը մի կատարեալ բացառութիւն է կազմում մեր բոլոր դպրոցների մէջ, և ոչ միայն չունի հսկող հոգաբարձական մարմին, այլ սաների ծնողների հսկողութիւնից անգամ բոլորովին ազատ է, և ամեն բան թողնուած է միայն և միայն Տեսչի կամայականութեան և բարեհաճութեան։ Ճշմարիտ է ձեմարանը գտնուում է Ձերդ Վեհափառութեան անմիջական հսկողութեան ներքոյ, բայց չկայ մի հսկող մարմին, որպէս զի միշտ հսկի և կարևոր դէպքերում Ձերդ Վեհափառութեան թոյլտուութեամբ կարևոր տնօրէնութիւն անի—իբրև հոգաբարձական մարմին։ Ամեն բան թողնուած է Տեսչի կամքին—նշանակուած Տեսուչն ըստ իւր հայեցողութեան կառավարում է ձեմարանը, ինչպէս վերևում ասացի, տալիս ու վրայ անելով նախորդից մնացած կարգ ու կանոնը կամ ուսուցչական խումբը—առաջնորդուելով անձնական հաշիւներով, և կամ առարկաները փոփոխելով։ Միև կողմից Տեսուչը չէ կարողանում ուսումնական մասին բարեխղճօրէն հետեւել, որովհետև այս վերջին տարիներում նրա վրայ է ծանրացած նաև տնտեսականը, իսկ հոգաբարձական մարմին հաստատելով՝ կարելի կը լինի

Տեսչին ազատել տնտեսական մասի ծանր պարտականութիւնից: Եթէ ձեւարանի կեանքը սուս ու փուս է անցնում՝ ամեն մարդ գոհ է և՛ Տեսուչը և՛ ուրիշները. իսկ թէ ի՞նչ է աւանդւում, ի՞նչ յառաջագիւծութիւն է լինում այդ խաղաղ կեանքի մէջ՝ ոչ ոքին այդ չէ հետաքրքրում, բայց երբ ժամանակաւոր հանգած կրակը բռնկւում է և անհնարին է լինում վարչութեան կողմից այդ կրակը հանգցնել ձեւարանի պատերի մէջ, միայն այդ ժամանակին է Տեսուչը ճանաչում Վեհարան և վերջինիս օգնութիւնը խնդրում:

Ասացի որ իւրաքանչիւր տարի ձեւարանի Տեսչի շնորհիւ փոփոխուել են ձեւարանի ներքին կեանքի կանոնները. այս 1906/07 ուսումնական տարուայ մէջ այդ փոփոխութիւններն աւելի աչքի էին ընկնում, չկան կրօնի դասեր, չկան այլ կարեւոր աւարկաներ, սաների կեանքը միանգամայն ազատ է համարւում, իսկ այդ ազատութիւնը կայանում է նրանում, որ երբ էլ լինի աշակերտը կարող է գտնուել ճեւարանից դուրս, որտեղ կամենան կարող են գնալ, թէկուզ բացակային դասերից կամ չլինեն սերտուցութեան ժամանակ, կամ ամբողջ ժամանակ աղմուկ հանեն դասարաններում և սերտուցութեան ժամանակ, կամ ուսուցիչը դասի գնայ, իսկ աշակերտը 5—10 րոպէ յետոյ մտնի դասարան, ինչ տեսակ ձևի կամենան՝ կարող են հագնուել, երբ կամենան՝ կարող են դասի գնալ և այլն և այլն. խօսքս երբէք նրա մասին չէ, թէ ես հակառակ եմ որ այդպէս է, այս մասին իմ անձնական կարծիքը թողնում եմ յարմար ժամանակին, այլ թէ ո՞վ արտօնեց հայր Տեսչին այդպիսի փոփոխութիւններ մտցնել ձեւարանի կեանքի մէջ, որ մանկավարժական ժողովում քննութեան ենթարկելով այդ նորամոյժ կարգերը, գտան որ աշակերտներին կամ ուսանողներին տրուած այդ ազատութիւնը խիստ նպատակայարմար բան է, և առանձին միաս չի բերիլ սաների կրթական և բարոյական կեանքին: Հակառակ նախկին կարգերի սոյն ուսումնական տարուայ սկզբից աշակերտները չեն գնում եկեղեցի, թէ երգեցիկ խումբը

և թէ միւս աշակերտները, բացի մի քանի աշակերտներից, արդեօք որի կարգադրութեամբ հայր Տեսուչը դադարեցրել է աշակերտներին եկեղեցի ուղարկել, և դրա հետեանքն այն է՝ որ Մայր Տաճարում երգում են մի քանի գիւղական տնայեացի տիրացուներ, և քառաձայն գրաւիչ երգեցողութիւնն ընդմիշտ չքացել է Մայր Տաճարից:

Այդ բոլորից յետոյ Ձերդ Վեհափառութեան բարեհաճ ուշադրութիւնն եմ դարձնում այն վտանգաւոր յուշումների վրայ, որն այժմ գոյութիւն ունի ձեմարանում, և որով վրդովուած է ճեմարանական կեանքը, և եթէ արմատական միջոցներ ձեռք չառնուի, կարող է տխուր վախճան ունենալ: Այժմ ևս արձակւում են աշակերտներ՝ ոչ ոք չէ կարող երաշխաւորել որ այս վերջինը կը լինի և չի կրկնուիլ այս տխուր երևոյթը, որ Մայր Աթոռի-Հայ ժողովրդի հաշուով երիտասարդ ոյժեր հասնում են լսարաններն և սպասւում է, որ նրանք մի կամ երկու տարուց յետոյ կաւարտեն և հայ ժողովրդի գործիչների աղքատիկ անդամատանում կաւեւանան մի քանի ձեռնհաս ոյժեր, բայց դժբախտաբար արձակւում են և կամ ստիպուած են լինում թողնել ճեմարանն ու հեռանալ, կիսատ թողնելով իրենց ուսումն և զոհ դառնում ուրիշների կամայականութեան: Այդ է պատճառը, որ երբեմն Ձերդ դասարանից փոխադրուելով Ա. լսարան 40-45 հոգի, հետզհետէ հեռանալով՝ Գ. լսարանում միայն մնում է 5-7 հոգի, իսկ իմ ժամանակը 1894/95 թուին Գ. լսարանում կար երկու հոգի, ուրեմն այդ թուին ձեմարանը տուեց 2 ճեմարանաւարտ, որովհետեւ իմ ընկերներից 1893/94 թուին 18 հոգի Բ. լսարանից թողեցին և հեռացան այլ և այլ իրաւացի (? իմք.) պատճառներից դրդուած: Թէ անձամբ ինքս գիտակցել եմ և թէ շատ ուսանողներից լսել եմ իրաւացի տրտուեցներ, որ ձեմարանի լսարաններն իրենց անուան բարձրութեան վրայ չեն դրուած: Ամենքն էլ գիտակցում են, որ այդ երեք լսարաններում ուղղակի ժամաւաճառութիւն է լինում և աշակերտները կորցնում են իրենց թանկագին ժամերը, որովհետեւ իբրեւ

Բարձրագոյն Կուրսեր-լսարաններում չնչին բան են տալիս ուսանողներին, որի պատճառով միջոց ունեցողը հիասթափուած թողնում ու հեռանում է ձեմարանից իւր ուսումն այլ բարձրագոյն դպրոցներում՝ շարունակելով, իսկ միջոցից զուրկ խեղճ ուսանողներն երկու չարիքներից փոքրագոյնն են ընտրում և մի կերպ անցկացնում մատաղ կեանքի համար այդ երեք թանկագին տարիշրջանները։ Այս բոլորը ի նկատի առնելով տեսնում ենք՝ որ ձեմարանի համար իւրաքանչիւր տարի 50—60 հազար ռուբլի ծախսած գումարի դիմաց հայ ժողովուրդը ստանում է շատ չնչին քարոյական տոկոս։

Վերագրեալների մասին հազարդելով Ձերդ Սրբութեան, ամենախոնարհաբար խնդրում եմ շուտափոյթ կարգադրութիւն՝ քննութիւն նշանակել, թէ ի՞նչ պատճառներից դրդուած արձակուում են 3 ուսանող և ի՞նչու սրանց արձակելու պատճառով թողնում ու հեռանում են ձեմարանից 19 հոգի ուսանողներ։ Ապա ի նկատի առնելով, որ ձեմարանը ներկայանում է այժմ մի բոլորովին հիւանդոտ մարմին իւր այլ և այլ պակասութիւններով, որոնց միայն ստուերը ներկայացրի Ձերդ Սրբութեան սոյն իմ յայտարարութեան մէջ, խնդրում եմ միջոցներ ձեռք առնել կատարելապէս բուժելու այդ հիւանդոտ հաստատութիւնը։ Իսկ այդ հիւանդութիւնը բուժող կարող բժիշկներն պիտի լինեն հայ ուսումնական ասպարիզի վրայ դարձող հմուտ ձեռնհաս անձնաւորութիւնները, որոնց պէտք է հրաւիրել և նրանց ձեռքով կանոնաւորել վերևում շօշափած խնդիրները։ Շատ նպատակայարմար կը լինէր որ հրաւիրուէր Բ. Կենտրոնական ժողով, որտեղ պէտք է քննուի ոչ միայն ձեմարանի, այլ և առհասարակ մեր բոլոր Թեմական և Ծխական դպրոցների կանոնաւորութեան հարցը, բայց եթէ առ այժմ այդ դժուարին է, գոնէ կարելի է Ապրիլ ամսին Ս. Լիմիածին հրաւիրել հմուտ անձանց և նրանց ձեռքով բժշկել ձեմարանի հիւանդութիւնները, որքան շուտ՝ այնքան լաւ, որպէս զի այդ հիւանդութիւնները պատճառ չլինեն այդ

Հաստատութեան մահուան ձեւարանը միակ բարձր կրթական Հաստատութիւնն է Ռուսահայոց, Ճափահայոց և Պարսկահայոց համար, որտեղ պատրաստում են նրանց համար օգտակար գործիչներ և ուսուցիչներ, ուրեմն Ս. Էջմիածնի և հայ ժողովրդի վրայ բարոյական մեծ պարտականութիւն կայ խնամելու և իւր բարձրութեան վրայ պահելու այդ Հաստատութիւնը, Կրկին և կրկին խնդրելով Ձերդ Վեհափառութեան բարեհաճ ուշադրութիւնը Ձեր խնամքին թողնուած ձեւարանի ներկայ դրութեան վրայ՝ *

Մնում եմ ամենախոնարհ որդի և ծառայ

Բաբգէն վարդապետ Աղաւելեանց

29 Յունիարի 1907

Ս. Էջմիածին:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԵՏՔՈՎ

Գլ. 2.

Միտեր Գրէյ եռանդուն կերպով ձեռք զարկեց «Փարոսի» կազմակերպութեան Ուղիղ Անկիւնում: Մէկ խուլ փողոցի ծայրում նա գտաւ մի ընդարձակ փայտածածք պարապ շինութիւն: Այդ շինութիւնը առաջ մի

* Մենք ըստ ամենայնի համակարծիք չենք հ. Բաբգէն վարդապետին, նորա դիտողութիւններէց շատերը միակողմանի են մեր կարծիքով և ոչ լաւ ուսումնասիրուած, բայց սիրով տպում ենք այս յայտարարութիւնը իբրեւ Մ. Աթոռի միաբաններից մէկի կարծիքը:

Ծանօթ. Խմբ.

մեծ գործարանի պահեստի համար էր ծառայում։ Գործարանը մի տարի առաջ այրուել էր և այդ շինութիւնը պարապ մնացել։ Գրէյ վարձեց այդ չնչին գնով, հրամայեց ներսը մաքրել, հասարակ, սպիտակ նստարաններ շինել և հինգշաբթի օրը ամեն ինչ արդէն պատրաստ էր։

Ուրբաթ առաւօտեան Ուղիղ Անկիւնի թաղում ամեն տեղ յայտարարութիւններ էին կայցրած, որոնց վրայ մեծ տառերով գրուած էր, թէ շաբաթ երեկոյեան ժամը 6-ին այս ինչ փողոցի այս ինչ շինութեան մէջ կը լինի երեկոյեան ժամերգութիւն։ Յայտնի երգչուհի օրիորդ Վինսլօու մենակ և խմբի հետ միասին կերգէ մի քանի սաղմոսներ և հոգևոր երգեր, իսկ յայտնի քարոզիչ, պաստոր Մէկսուէլը քարոզ կը խօսի։

Յայտարարութիւնները ուշագրութիւն էին գրաւում։ Ուղիղ Անկիւնի բնակիչները խմբերով կանգ էին առնում ու կարգում։ Լուում էին հանաքներ, կոպիտ արտայայտութիւններ, խիստ նկատողութիւններ։

—Շատ շնորհակալ ենք ձեր ժողովից։ Միւս փողոցում կայ մի լաւ գինետուն, այնտեղ շատ աւելի ուրախ է,—ասում էր մի երիտասարդ գործաւոր, հարեկանի դէմքով, պատուած բլուզով։

—Այտեղ ուտելու բան չունինք, իսկ նրանք երգի են հրաւիրում,—չարացած մրմրթում էր մռայլ դէմքով մի բանուոր։—Քարոզի փոխարէն լաւ կը լինէր մեր աշխատանքի վարձատրութեան մասին մտածելին։

Բայց լսում էին նաև համակրութեան ձայներ։

—Ինչ կայ, գուցէ և մի բան դուրս գայ դրանից, Փող հօ չեն ուզում և ուժով հօ չեն ստիպում։ Ուզում ես, գնա. չես ուզում, մի գնար. ազատ կամքից է կախուած։ Օրիորդ Վինսլօուն, ինչպէս գրում են լրագրներում, մեծ վարձատրութեամբ հրաւիրում է թատրոնում երգելու, իսկ նա գալիս է մեզ մօտ ձրի երգելու։

—Ի հարկ է լաւ բան է,—հաստատում էին միւսները,—Միթէ մենք մարդիկ չենք։ Բարի խօսքը մեզ ևս հարկաւոր է։ Այտեղ, Ուղիղ Անկիւնում, ինչպէս մի

փոսի մէջ ենք նստած. լոյս էլ չենք տեսնում, գուցէ, մի բարի բան էլ մեր հոգու մէջ ընկնի:

Ընդհանրապէս տպաւորութիւնը խառնաշփոթ և անորոշ էր: Յայտարարութիւնները մի ինչ որ բոլորովին նոր, անսպասելի և անձանօթ բանի մասին էին խօսում: Նրանք այդ մասին պարզ հաշիւ չէին կարողանում տալ իրենց: Ձնայելով դրան, չաբաթ երեկոյեան Գրէյի շինութիւնը լիքն էր ժողովրդով: Ամենքը իրենց սովորական բանուորական կեցոտութեամբ հագուստներով էին, կային ոչ սակաւ լաւ լամպներ ևս. նրանք բարձրաձայն ծիծաղում էին, հեռուից հեռու իրար ձայն էին տալիս և առհասարակ աղմուկ էին բարձրացնում: Տեսարանը շատ էլ գրաւիչ չէր:

Մէկսուէլ ստատիկ անհանգիստ էր. չէր իմանում թէ ինչպէս պէտք է խօսէր այդպիսի ամբոխի առաջ: Գրէյ առաջարկեց քարոզից ու երգից առաջ հարբածներին հեռացնել: Մէկսուէլ չհամաձայնեց:

— Թողնենք այստեղ բոլորին, ինչպէս որ կան, և փորձենք նրանց խաւարի զօրութեան դէմ մեր ունեցած լուսոյ զօրութիւնը դնել: Աշխատենք ազդել նրանց վրայ բարոյապէս, գեղեցիկ երգով ու բարի խօսքով: Թող առաջ օրիսրդ Վինսլօու երգէ մի երկու սաղմոս:

Գրէյ համաձայնեց և Հռաքէլը դուրս եկաւ աղմկոյ ամբոխի առաջ: Բաց դռնի հազուստով, մեծ մաքուր մանկական աչքերով ու գեղեցիկ դէմքով Հռաքէլը, կեղտոտ ցնցոտիներով ծածկուած ամբոխի մէջ, երկնքից իջած հրեշտակի էր նմանում: Նրա հայեացքի մաքրութիւնն ու դէմքի պայծառ գեղեցկութիւնը հիացրին ամբոխին: Նրանք լռեցին: Հռաքէլը օգտուեց լռութիւնից ու սկսեց իւր երգը:

Նրա ձայնը հնչում էր արծաթի պէս: Նրա մէջ լսում էին օգնութեան աղաչանք և զղջման արտասուք: Կարծես Հռաքէլի մէջ մարմնացել էր այդ թշուառ ամբոխի հոգին և այդ հոգին այժմ աղօթում էր հեկեկանքով, լուանում արցունքով իւր բոլոր անօրէնութիւնները:

Ունկնդիրները հանդարտուեցան: Ամենքը նստած կամ կանգնած էին որպէս մոռացութեան մէջ: Գաղանը զսպուած էր: Ամբոխի սրտի մէջ սկսում էր զարթնել վաղուց մոռացուած, մի լաւ, ջերմ, սուրբ զգացում: Շատերը գլուխները խոնարհեցրել ու մտախոհ դէպի ներքեւ էին նայում: Ոմանց աչքերում՝ արցունք էր փայլում: Իսկ Հռաքելը շարունակում էր իւր երգը և նրա ձայնը հեծում էր վշտից: Աստուծուց օրհնութիւն աղերսում:

Հռաքելի երգը փչում էր որպէս գարնան քնքոյշ զեփիւռ ամբոխի վրայ և նրա ազդեցութեան ներքոյ այգետեղ ժողովուած կեղտոտ ու հարբած մարդկանց սրտերը մեղմանում էին: Կանայք լալիս էին, Բոլորի դէմքերն էլ պայծառացել էին ու կորցրել իրենց սովորական խոտու թիւնը: Հոյը պատրաստ էր:

— Օրիորդ Վինայօուն արևի մի ճառագայթ էր, որ թափանցեց Ուղիղ Անկիւնի մօտը խորքերը, — ասաց Գրէյ, նրա երգը որպէս գարնան առատաբեր անձրև եղաւ թշուառ ամբոխի վրայ և նրանց սրտերը, ինչպէս վարած արտի կակուղ հող, այժմ՝ Քրիստոսի սիրոյ ու արգարութեան սերմերի են սպասում: Սկիզբը յաջող է, պէտք է այդպէս էլ շարունակել: Գնացէք, պատուօր Մէկսուէլ, լոյս տիւնեցէք մութ հոգիների մէջ:

Մէկսուէլ չէր լսում Գրէյի խօսքերը: Նա կանգնած էր ձեռքերով երեսը ծածկած, և աղօթում էր: Նա օգնութիւն էր խնդրում Աստուծուց:

Ինչպիսի տխուր պատկեր է ներկայացնում այստեղ հաւաքուած ամբոխը, — մտածում էր Մէկսուէլ: Սրանց համարակութեան տակոնք են անուանում, և այդպէս էլ են: Բայց ինչո՞ւ են թողել որանց իշներու մինչև կեռնքի ճաճի յատակը: Ինչո՞ւ ինքը լեանքը աղմուտ ճաճի է դառնում: Այդ բանում ո՞վ է մեղաւոր:

Բայց այս հարցերը զօրեղ կերպով առաջ էին գալիս Մէկսուէլի գիտակցութեան մէջ, և տանջում նրա սիրտը:

Նրա առաջ կային հարիւրաւոր բթացած դէմքեր և կոշտացած սրտեր: Ի՞նչ էր արել նա մինչև այժմ նրանց

և նմանների համար: Ձէ՞ որ դրանք պէտք է լինէին իւր առանձին խնամքի առարկան: Ձէ՞ որ բժիշկը առողջներին չէ պէտք, այլ հիւանդներին: Իսկ նա երբէք չի մտածել դրանց մասին և այժմ՝ առաջին անգամն է տեսնում դրանց իւր առաջ:

Մէկսուէլի մէջ զարթած հովուական կենդանի զգացումը տանջում էր նրա խիղճը: Նա կը կամենար այժմ ջերմացնել այդ թշուառների սրտերը մի առանձին սիրով և նրան անհանգիստ էր անում միայն մի բան. կարո՞ղ կը լինի արդեօք անելու այն, ինչ որ հարկաւոր է, կու՞նենայ արդեօք դրա համար բաւականաչափ ոյժ: Նա ջերմ կերպով ազօթում էր:

— Օղնիր ինձ, Տէր. զօրութիւն տո՛ւր իմ թոյլ խօսքին, ծագիր Քո լոյսը իմ հոգու մէջ, վառիր Քո սիրոյ կրակը իմ սառած սրտում:

Պատուիր Մէկսուէլ, — բռնելով նրա ձեռքից ասաց, Գրէյ, — ձեր խօսելու ժամանակն է: Ամբոխը շատ լաւ տրտմադրուած է օրիորդ Վինսլուի երգեցողութեան շնորհիւ: Ձեռքից մի թողէք յաջող հանգամանքը: Այդպիսի բոպէսներ այստեղ հազուագիւտ են, պէտք է օգտուել դրանից:

— Դնում եմ, — պատասխանեց Մէկսուէլ — Ես պատրաստ եմ:

Նա ելաւ ամբիոնի փոխարէն պատրաստած բարձրութեան վրայ և դարձաւ դէպի ամբոխը:

— Սիրելի բարեկամներ, իմ թանկագին եղբայրներ ու քոյրեր: Ոմանց աչքերում ես արտասուք եմ նկատում, ամենքի դէմքերի վրայ թախիժ եմ տեսնում: Թանգ է է այդ վիշտը: Դուք ափսոսում էք, ի հարկէ, ձեր նախկին մանկական մաքրութիւնը, վաղուց կորցրած սրտի թարմութիւնն ու քնքշութիւնը: Ես ցաւում եմ ձեզ համար ամբողջ հոգով: Կեանքը ձեզ թշուառացրել է, ձեզ փշրել է: Եւ այժմ ձեր կեանքը վշտերի ու հոգսերի մի անընդհատ շարք է միայն կազմում: Բայց մենք չենք եկել ձեզ դատելու, այլ եկել ենք ձեր առաջ խոստովանելու, որ

մենք ձեզ մոռացել ենք: Մեզ համար ամօթ է, որ մեր՝ Քրիստոսի՝ նորա սիրոյ ու արդարութեան մասին խօսողներին մէջ կարող են լինել աղքատութեան, գինեւան ու կեղտոտ նկուղների զոհ դարձած հաղարաւոր մարդիկ, ներէցէք մեզ. ձեռք ձեռքի տուէք մեզ հետ Աստուծոյ դործի համար: Մտածեցէք, բարեկամներ, միթէ այդ կեանք է, որ դուք էք վարում: Միթէ նրա համար է ստեղծել ձեզ Աստուած, որ ձեր ամբողջ կեանքը անցկացնէք մի կողմից տաժանակիր աշխատանքի և միւս կողմից անասնական ստոր կրքերի սանձարձակութեան մէջ: Պէտք է դուրս գալ այդ ցեխի միջից: Պէտք է կեանքի ընթացքը փոխել: Պէտք է այնպէս անել, որ Ուղիղ Անկրկնը ընթանայ Աստուծոյ ուղիղ ճանապարհով: Այդ դժուար է, շատ մեծ միացեալ աշխատանք է պահանջում, բայց և այնպէս անհնար չէ:

Սիրելի բարեկամներ, դուք առաջին անգամն էք հաւաքուում այստեղ: Դուք լսեցիք օրիորդ Վինսլօուի երգեցողութիւնը, լսում էք և դէպի ձեզ ուղղուած իմ սիրոյ խօսքը: Եթէ այս բոլորը ձեր սրտովն է, այսուհետեւ եկէք այստեղ: Մենք կը հաւաքուենք շաբաթը երեք անգամ. չորեքշաբթի և շաբաթ օրերը՝ երեկոյեան երբ վերջանում է ձեր աշխատանքը, և կիւրակի օրերը՝ ցերեկով: Այս ժողովարանը մենք կանուանենք «Փարոս» և թող նա պայծառ լոյս տայ այստեղի խաւարի մէջ. Հաւանում էք դուք մեր ծրագիրը: Ընդունում էք մեզ սիրով, ինչպէս որ մենք սիրով գալիս ենք ձեզ մօտ: Ուզում էք որոշուած ժամերին հաւաքուել այստեղ:

—Շնորհակալ ենք . . . շնորհակալ . . . կը գանք . . . եկէք . . . լսում էին ամբոխի միջից:

—Եթէ այդպէս է, դռնութիւն Աստուծոյ, — ասաց Մէկսուէլ: — Թող Աստուած օրհնէ մեր գործի սկիզբը: Զորեքշաբթի մենք կըսպասենք ձեզ այստեղ, իսկ այժմ՝ երգենք բոլորս միասին «Հայր մերը», աղօթենք երկնաւոր Հօրը, որ Նա ընդունէ մեր՝ անարժաններին աղօթքը, որ օգնէ մեզ Իւր կամքը կատարելու և մեր կեանքի ճահիճը

Աստուծոյ Արքայութիւնը դարձնելու, որ մեր ամենօրեայ հացը տայ մեզ մեր մարմնի և հոգու համար, և որ ազատէ մեզ ինչպէս արտաքին փորձութիւններից, այնպէս և մեր մէջ եղած չարից:

Ամենքը ոտքի կանգնեցին: Հոսքէլ Վինսլօու սկսեց երգել, միւսները հետևեցին նրան: Տեսարանը յուզիչ էր: Մի քանի հարիւր թափառաշրջիկ և փողոցից հաւաքուած մարդիկ առաջին անգամ իրենց կեանքի մէջ ի միասին աղօթում էին:

Երբ երգը վերջացաւ, անհաստատ քայլերով բարձրու-
թեան վրայ ելաւ խղճալի տեքով, ուռած դէմքով մի
թափառաշրջիկ: Կմկմալով նա դիմեց պատուորին ու Հռա-
քէլին. — Ներեցէք ինձ . . . իմ անկապ խօսքերը . . . : Ես
թափառաշրջիկ եմ. ինձ կոչում են «Մխոտած» . . . : Ես
ամբողջովին մխոտուած եմ բանտերում ու գինեաներում: Ես
գողութիւն եմ անում և յետոյ կամ խմում եմ, կամ
բանտ նստում: Ուրիշ տեսակ կեանք ես չեմ յիշում.
Երեսուն ինը տարեկան եմ, քսան երկու տարին բան-
տում եմ անցկացրել: Ես կարծում էի, որ իմ մէջ այլ
ևս մարդկային ոչ մի նշոյլ չի մնացել . . . Սակայն դուրս
է գալիս, որ այդպէս չէ: Դուք բաց արեցիք իմ ներսի
կողմը և ցոյց տուեցիք, որ իմ մէջ մի ինչ որ տեղում
դեռ հոգու մի փոքրիկ կտոր կայ մնացած: Ես եկել էի
այստեղ փոքր ինչ զուարճանալու, աղմկելու ընկերներիս
հետ: Դուքս եկաւ այս երիտասարդ օրիորդը և հարկա-
դրեց ինձ լաց լինել: Ես մոռացայ, որ մի թափառաշրջիկ
եմ, յիշեցի, թէ ինչպէս փոքր ժամանակս գիւղում մօրս
մօտ էի, ինչպէս նա սիրում ու փայտայում իւր փոքրիկ
Ձօնին . . . Ես վաղուց մոռացել էի, թէ ինչ է հոգու
ջերմութիւնը. դուք այսօր ինձ ցոյց տուիք այդ: Ես յի-
շեցի նոյն իսկ, թէ ինչպէս հանգուցեալ մայրս կարգում
էր Աւետարանից Փրկչի այս խօսքերը. «այն ամենը ինչ
որ արիք իմ փոքրիկ եղբայրներից մէկի համար, ինձ հա-
մար արեցիք»: Դուք այսօր շատ բան արիք փոքր եղբօր
համար, Փրկիչը կը հատուցանէ ձեզ իմ փոխարէն: Նե-

ընցէր ինձ:

Թափառաշրջիկը վայր իջաւ և դուրս եկաւ բակից. նրան հետեւեց մնացած ամբողջը: Այնտեղ մնացին միայն Մէկսուէլ, Գրէյ, Հռաքէլն ու Զէսպեր Զէզը:

Նրանք փոխանակում էին իրանց տպաւորութիւնները:

— Ես կարծում եմ, որ այստեղ կարելի է դորձ կատարել, — առաջ Գրէյ, — Դրութիւնը այնքան էլ յուսահատական չէ, որքան կարելի էր սպասել:

— Ի հարկէ, — համաձայնեց Մէկսուէլ, — Հէնց մենակ այդ խեղճ միտածը բաւական էր, որպէս զի դորձը պահուած համարուէր, իսկ նա, անշուշտ, մի բախտաւոր բացառութիւն չէր: Հաւանօրէն ուրիշների սրտի մէջ ևս մի բան ընկած կը լինի: Ես համոզուած եմ, որ այս երեւոն մենք ի դուր չկորցրինք:

Հռաքէլը ոչինչ չէր ասում: Նա լցուած էր չտեսնուած ուրախութեամբ և վախենում էր խօսել: Նա բռնեց Զէսպեր Զէզի թևից և լուռ դէպի տուն գնաց:

Գլ. Է.

Հռաքէլը, Զէսպեր Զէզ պէտք է անցնէին կէս ճանապարհը նեղ և ծուռ փողոցներով անդադար հարց ու փորձ անելով, թէ որ փողոցով գնան: Փողոցները նեղ էին և ցեխոտ, աները՝ հին, մաշվ: Պատուհաններից շատերը թղթած էին կամ հին շորով խցած: Ամեն տեղ երևում էին գինետներ, ճաշարաններ և խմիչքի խանութներ:

Երեխաները դունստ էին և մարմնով նիհար. նրանց աչքերը լուրջ հայեացք ունէին և թւում էր, թէ նրանց մանկական հայեացքի մէջ նշմարւում էր կեանքից պահանջուած ծերութիւն: Կեղտոտ և ցնցոտիներով պատած նրանք նմանում էին փողոց ձգած կատուի ձագերի:

— Աստուած իմ, Աստուած, — բացականչեց Հռաքէլ տեսնելով երեխաներին: — Ի՞նչպէս է անցնում սրանց ոսկէ մանկութիւնը. ինչով են շնչում. ինչպէս են ապրում, ի՞նչ են տեսնում. ի՞նչ տպաւորութիւն ու ազդեցութեան տակ

են մեծանում սրանք: Դժուար է հաւատալ, որ սա քաղաքակիրթ երկրի մի քաղաքի մասն է: Միթէ Փրկիչ հանգիստ կերպով կարող էր անցնել այստեղից: Ինչպէս է, որ մենք, քրիստոնեաներս, տանում ենք այս ամենը մեր կողքին, մեր շէմքին կից:

Այդ խղճալի թշուառները թափառաշրջիկները աղքատ և անգործ բեռնակիրները, արհեստաւորներն ու բանւորները յիշեցնում էին Հռաքէլին աւետարանի անդամաւոյժին, որ երեսուն ութ տարի ընկած էր պրօպատիկէ աւազանի մօտ և չէր կարողանում օգտուել ջրի բուժիչ դօրութիւնից:

— Մարդ չունիմ, որ ինձ բարձրացնի. — ասում էր խեղճը:

— Սոքա նոյնպէս մարդ չունին, որ նրանց բարձրացնէր, — մտածում էր Հռաքէլը:

Եւ նրանք ընկած են այստեղ անօգնական, իրենք փշանում են և վարակում ուրիշներին: Բայց չէ՞ որ կենդանի խօսքը նրանց վրայ ևս ազդեցութիւն ունի, սրտի ձայնը ցնցոտիների տակ ևս մուտք գտնել կարող է:

Հռաքէլը յիշեց, թէ ինչպէս իւր երգը ջերմ ազդեցութիւն ունեցաւ նրանց վրայ, ինչպէս նրանց կոպիտ և դաժան դէմքերը պայծառացան, որքան մաքուր արցունքներ փայլեցին նրանց աչքերում:

— Որպիսի պտղաբեր և պատրաստի հող է ներկայացնում. չնայելով երեսի վրայ թողնուած լինելուն, այդ ժողովուրդը, ասաց նա Չէզին:— Եթէ մի երեկոյ երգով և քրիստոնէական մաքուր կեանքի հրաւերով կարելի եղաւ այդչափ ազդել նրանց վրայ, հրչափ կարելի էր ազդել ամիսների և տարիների ընթացքում: Լրագրների մէջ ժամանակ առ ժամանակ գրում են, որ Ուղիղ Անկիւնի տների ու փողոցների կեղտոտութիւնը ամօթաբեր է քաղաքային վարչութեան համար: Իսկ Ուղիղ Անկիւնի փողոցներում ապրող մարդկանց բարոյական անմաքրութիւնը միթէ մեծ ամօթ չէ՞ քրիստոնեայ քաղաքի, մեղ, նրանց հետ կողք կողքի ապրողներին համար:

— Դուք, օրինակի համար, Ձեզ, հեղինակ էք. դուք վէպ էք գրել, որ յաջողութիւն է գտել, կարգացում է. ձեր մասին գովասանական յօդուածներ են գրում: Դուք, կը նշանակէ, տաղանդ ունիք: Ինչո՞ւ դուք չպէտք է գրէք այս խեղճերի կեանքի մասին և այնպէս, որ նա ամենքի սրտի փափուկ թելերին խփի: Քանի գնում աւելի են զայրացնում ինձ բոլոր այդ անթիւ վէպերը, վէպիկներն ու պատմութիւններ: Ինչ լեզուով գիրք էլ որ վերցնելու լինիք, ինչ հեղինակի վէպեր որ կարդալու լինիք, ամեն տեղ սէր, սէր և սէր: Այս ինչը սիրեց, այն ինչը մոռացաւ իւր սէրը, երրորդին դաւաճանեցին: Հազար տարիներ են անցնում, հարիւրաւոր սերունդներ են փոխում, կեանքի նորանոր կարգեր են մշակւում, սակայն վիպասանները շարունակ մնում են նոյն տեղում, շարունակ նոյն նիւթի մասին գրում, շարունակ սիրոյ նոյն հին երգը երգում: Միթէ կեանքի մէջ, բայի տղամարդու և կնոջ մէջ եղած սիրուց, սիրահարութիւնից, ամուսնական դաւաճանութիւնից, չկան այլ հետաքրքրական երևոյթներ, կենսական խնդիրներ, խոր կերպով զբաղեցնող ու յուզող հարցեր: Իմ կարծիքով, այդ ուզգական յանցանք է վիպասան — հեղինակների կողմից: Նրանց գրութիւնները ընթերցողը պատանեկան, երբեմն նոյն իսկ մանկական տարիներից սկսած լսողւմ է սիրոյ մթնոլորտում, սիրոյ խաղերով ապրում, սիրային արկածների հետեւանքներով յուզւում, սիրահարութեան զգացմունքին, որպէս աշխարհի հիմնական, ամենասուրբ և ամեն ինչ իրեն ենթարկող զգացմունքի վրայ նայել սովորում:

Ձգիտեմ, գուցէ դուք ինձ միամիտ անուանէք, ծիծաղէք ինձ վրայ, սակայն ես հաստատ եմ իմ ասածին և վիպասանների գրելու սովորական եղանակը դատապարտելի եմ համարում և անարժան լուրջ գեղարուեստի: Հեղինակի տաղանդը փոխանակ ամբիոն բարձրանալու և ուսուցիչ լինելու, կանգնում է ամբոխի յետեւ և գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար ծառայի ստորացուցիչ դեր է կատարում, չոյելով նրա ստոր հակումները: Տղա-

մարդուն և կնոջը իրար գիրկ նետող բնագոյը առանց այն էլ զօրեղ է և նոյն իսկ աւելի զարգացած, քան հարկաւոր է: Հարկ չկայ այդ բնագոյը աւելի ևս զարգացնելու. նրա մասին աւելի չաւ է լռել, քան թէ շարունակ խօսել:

Ներողութիւն, — Ընդհատեց Ձեզ, — դուք շատ խիստ էք, օրիորդ Վինսլօու, դէպի մեզ՝ խեղճ վիպասաններս: Մենք, եթէ նոյն իսկ մեղաւոր ենք, բայց ոչ այդ չափով և յամենայն դէպս ներողամտութեան արժանի: Գեղարուեստը կեանքի վերարտադրութիւնն ու պատկերացումն է և հեղինակը, վիպասանը մեծ թէ փոքր տաղանդով պատկերացնում է իւր գրուածի մէջ այն, ինչ որ տեսնում է իւր շուրջը: Նա իւր նիւթը վերցնում է կեանքից և ի հարկէ պատասխանատու չէ իրականութեան պակասաւորութեան համար: Այդ նկատմամբ պէտք է հաշիւ տեսնել կեանքի և ոչ թէ հեղինակի հետ և վիպասանին դատել պէտք է միմիայն ընտրած նիւթի գեղարուեստական կամ ոչ գեղարուեստական մշակութեան տեսակէտից:

— Ես միանգամայն համաձայն չեմ՝ ձեզ հետ, — պատասխանեց Հոաքէլ: Հեղինակը պէտք է ազնուացնէ, մշակէ ամբօխի ճաշակը, իսկ դրա համար հարկաւոր է, որ նա ինքը ճաշակ ունենայ և զգուշութեամբ ընտրէ իւր նիւթը, Խոհօն և դիտող հեղինակին կեանքը բազմազան նիւթեր, տիպեր և ինքիւրներ է տալիս: Ի՞նչու, կրկնում եմ, վիպասանները շարունակ մէկ նիւթի վրայ են կանգնում և միշտ մարդկային նոյն կրքի մասին խօսում:

— Ո՛չ, Ձեզ, — շարունակում էր Հոաքէլը: — Ամեն մի իրականութիւն չպէտք է նիւթ գտնայ գեղարուեստական գրականութեան համար: Գրականութիւնը մարդկութեան ինքնակենսագրութիւնն է՝ նկարագրուած նրա լաւագոյն և տաղանդաւոր ներկայացուցիչների ձեռքով: Մի թէ մարկանց կեանքի մէջ եղած բոլոր դէպքերը տեղ պէտք է ունենան հանրամարդկային ինքնակենսագրութեան էջերում: Մարդկային կեանքի տղմոտ ճահճի յատակում կան ամեն տեսակ կեղտոտութիւններ: Այդ ամենքը գիտեն և տաղանդաւոր հեղինակի համար մեծ արժանիք չէ,

եթէ նա մի աւելորդ անգամ ևս յիշեցնէ ընթերցողներին այդ անմաքրութիւնների մասին, Ամեն մէկս մեզնից բաւականաչափ ունինք այդ պակասութիւններից և ես նախադասում եմ, որ հեղինակը իւր գեղարուեստական խօսքով օգնէր ինձ աւելի մաքրուելու և եղած անմաքրութիւնները մոռանալու:

Այո, — վրայ բերեց Ձեռագիր Ձեզ, — բայց ինչ արած, երբ մարդիկ յաճախ խեղդւում են սեփական անմաքրութեան մէջ, մինչև կոկորդը խրուած են նրա մէջ, բայց դարձեալ չեն զգում այդ, գոհ են իրենց վիճակից: Ի՞նչ պէս կը կամենաք, որ վարուի հեղինակը, երբ տեսնում է այդ սարսափելի դրութիւնը և ոյժ է զգում իւր մէջ պարզելու այդ ամենը բթացած ամբօխին: Մի՞թէ պէտք է փակի աչքերը, չտեսնելու դնի ու լռութեան տայ:

Ոչ, — պատասխանեց Հռաքելը, — նա պէտք է գրէ, խօսէ, բարձրաձայն աղաղակէ իրեն յուզող կեանքի երեւոյթների, այս կամ այն անմաքուր կողմերի մասին, բայց նա չպէտք է այդ անմաքրութիւնները ընթերցողների առաջ ի ցոյց դնի, այլ պէտք է դէպի այդ զգուանք զարթեցնի, անդամադրելի ձգտումն առաջացնի դէպի լաւը, դէպի աւելի մաքուր և վսեմ կեանք: Հեղինակը չպէտք է լողացնի ընթերցողներին իւր նկատած տղմի մէջ, այլ աւելի շուտ պէտք է հանէ նրան այդտեղից դէպի Աստուծոյ մաքուր աշխարհը:

Ահա հէնց այդ մասին և ուզում էի խնդրել ձեզ: Գրեցէք մի գիրք այն տղմի մասին, որի մէջ ընկղմուած է Ուղիղ Անկիւնը և նորա հետ միասին բոլոր քրիստոնեայ երկրների մեծ քաղաքներում գտնուած միլիոնաւոր նոյնպիսի թշուառներ: Ձարթեցրէք մարդկանց քնած խիղճը: Նկարագրեցէք մի շարք պայծառ պատկերներով այն բոլոր սարսափելի իրողութիւնները, որոնք տեղի են ունենում այնտեղ, որպէս զի այդ երկրային դժոխքից ելած հեծեծանքն ու ատամների կրճտոցը հասնէ այն մարդկանց ականջներին, որոնք աչք ունին և չեն աեսնում, ականջ ունին և չեն լսում:

—Այդ շատ դժուար է, օրիորդ Վինսլօու, — պատասխանեց Չէզ։ — Պէտք է շատ երկար ուսումնասիրել այդ թշուառների կեանքը, ճանաչել նրանց հոգին և վերջապէս պէտք է անձամբ սիրել նրանց բոլոր սրտով, նոյն այդ սէրը ուրիշներին հաղորդելու համար։

— Ահա հէնց դուրս մասին է, որ ես խօսում եմ, դառնութեամբ ուսաց Հռաքելը. վիպասանները ընդհանուր առմամբ չեն տալիս այն, ինչ որ մենք իրաւունք ունինք նրանցից սպասելու։ Մարդկանց մէջ բարի զգացմունքներ զարթեցնել, նրանց դէպի լոյս տանել դժուար գործ է և մեծ ջանք է պահանջում։ Պէտք է անձամբ սիրել մարդկանց, նախ և առաջ անձամբ լուսաւորուել և պայծառ իդէալներով ոգևորուել։

— Այդպիսի գիրքը, օրիորդ Վինսլօու, շատ քիչ ընթերցողներ կ'ունենայ։

— Բայց դուրս փոխարէն այդպիսի մի ընթերցող հազար ուրիշներ կարժենայ։

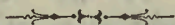
— Այդպիսի ընթերցողներ պէտք է դեռ կրթել, պատրաստել, — շարունակում էր Չէզ։

— Կրթեցէք, ուրեմն, նրանց ձեր գրուածներով, պընդում էր Հռաքելը։ Մի նկարագրէք միմիայն կեանքի ախտերը, այլ և բժշկեցէք նրանց. մի բաւականացէք միմիայն ձեր նկարագրած պատկերների և տիպերի գեղարուեստական կողմով, այլ և ձգտեցէք, որ ձեր ամեն մի նոր գրքի շնորհիւ թէ մարդիկ և թէ կեանքը աւելի և աւելի մօտենան զեղեցիկին, բարուն և արդարութեան։

Այս խօսքերով մեր խօսակիցները հասան Հռաքելի բնակարանին և Հռաքելը բաժանուելով Չէզից, ասաց նրան.

— Դուք մի լաւ խորհեցէք մեր խօսակցութեան մասին։

Ռուս. թարգմ. Մամբրէ վարդապետ.

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ԱՅՍՊԷՍ ԿՈՉՈՒԱԾ ՊԱՐՄԻՑ ԺՈՂՈՎԸ

Այս ժողովի մասին տեղեկութիւն են տալիս մեզ հայ պատմագիրներէից Սեբէոսն ու Ասողիկը, բայց անուղղակի կերպով: Սոքա պատմում են, որ բիւզանդացի զինուորները գանգատուում են Կոստանդին կայսրին (= Կոստանս II., 642—668), թէ Հայոց երկրում նրանց անօրէնների տեղ են դնում և առհասարակ չեն ընդունում Քաղկեդոնի ժողովն ու Լիոնի տուժարը: Կայսրը «չարիքի» առաջն առնելու համար հրովարտակ և մի Բագրաւանցի փիլիսոփայ Դաւիթ անունով ուղարկում է Հայաստան, որպէսզի հակառակութիւնը մէջտեղից վերցնեն և «Հոռոմի» հետ միաբանին, ընդունելով Քաղկեդոնի ժողովն ու Լիոնի տուժարը:

Այդ հրովարտակին ու միութեան առաջարկին սլատասխանելու համար հայերը ժողով են անում Դուինում՝ Ներսէս Գ. Շինող (641/642—661) կաթողիկոսի նախագահութեամբ և Թէոդորոս Ռշտունու ներկայութեամբ, և միութեան առաջարկը չընդունելով՝ ընդարձակ պատասխան են գրում կայսրին¹: Ահա այդ պատասխանի մէջ յիշատակուած է Պարսից ժողովը հետեւեալ կերպով: Իբրև թէ Պարսից թագաւոր Խոսրով II. Պարուէզը (590—628) լսելով, որ քրիստոնեաների մէջ հերձուած կայ և նոքա երկու խմբի բաժանուած նշովում են մէկ մէկու, ցանկանում է վերահասու լինել ճշմարտութեանը և այդ նպատակով հրաման է տալիս արեւելքի և Ասորեստանի եպիսկոպոսներին արքունի դուռը գալ, ճշմարտութիւնը վերականգնել

1) Պատմութիւն Սեբէոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլին, Պետերբուրգ, 1879. էջ 118—119. Հայոց պատասխանը՝ էջ 120—134. մեզ համար կարևոր է միայն առաջին մասը՝ 120—123. հմտ. Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական. Պետերբուրգ. 1885. էջ 90—98.

և սխալը մերժել. իրեն կողմից ներկայացուցիչ է կարգում ժողովում Սմբատ Բագրատունուն և արքունի բժշկապետին: Հայոց կողմից այդ ժողովին պատանմամբ ներկայ են լինում Մամիկոնէից Կոմիտաս և Սմատունեաց Մատթէոս եպիսկոպոսները, «արք հաւատարիմը, զոր վասն բռնութեան տշխարհին էին արձակեալ, զի ծանուցեն թագաւորին»: Վիճաբանութիւններից յետոյ ճշմարիտ է ճանաչում երեք առաջին տիեզերական ժողովների վճիռը միայն, մերժում է Քաղկեդոնի ժողովը և հրամայում է Պարսից թագաւորի կողմից ուղիղ ճանաչել միայն Հայոց հաւատը, որովհետեւ միայն նա է համաձայն Յ տիեզերական ժողովների վճռին, ինչպէս վկայում է նաեւ գերութեան մէջ եղած Երուսաղէմի պատրիարք Զաքարիան (609—629)¹, Նեստորականները պարտում են և Հայոց հետ միանում են Կամիլիով մետրոպոլիտը ուրիշ տասն եպիսկոպոսների հետ, որոնց անունները չեն յիշում Սեբէոսն ու Ասողիկը, «և աստուածաւէր թագուհին Շիրին և քաջն Սմբատ և բժշկապետն մեծ»², Բացի այն, որ Զաքարիա պատրիարքը յիշում է իբրեւ այդ ժողովում ներկայ, սկզբից էլ չենում է, որ ժողովը եղել է «յետ գերութեանն Երուսաղէմի»: Իբրեւ եպիսկոպոս Պարսկաստան գնացած Մամիկոնէից Կոմիտասը՝ Հայոց կաթողիկոս դարձած, իւր եկեղեցու դաւանութեան թուղթն է տալիս ժողովին և նրա հետ միանում են Կամիլիով մետրոպոլիտն ու վերի յիշուած տասն եպիսկոպոսները, անուն անուն յիշուած Կոմիտասի հաւատոյ թղթի մէջ³:

Ե՞րբ է եղել այդ ժողովը. Կոմիտաս կաթողիկոսի թուղթը մեզ ոչ մի ցուցումն չէ անում թուականի համար:

1) Հմտ. Smith-Wace, Dictionary of the Christian Biography, London, 1887. IV. էջ 1207.

2) Հմտ. մեւ. Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den syr. Kirchen. Leipzig. 1904. էջ 62—65.

3) Գիրք Թղթոց, Խիֆլիա 1901, էջ 212—219. Հմտ. Աբարաո 1896. էջ 531—536, որտեղ Կաբապետ վարդապետն հրատարակել է ամբողջ թուղթը. Գիրք Թղթոցի մէջ սկզբից մի խոշոր կտոր պակաս է:

բայց Սերէոսն ու Ասողիկը պարզ ասում են, ինչպէս վերին էլ յիշուեցաւ, թէ ժողովն եղել է Երուսաղէմի գերութիւնից յետոյ և Երուսաղէմի պատրիարք Ջաքարիան գտնուում էր գերութեան մէջ ու մասնակցում էր ժողովին. այդ վկայութեան համաձայն Պարսից ժողովը պէտք է եղած լինի 614-ից յետոյ, ուրեմն հաւանօրէն 615-ին կամ 616-ին: Յօգուտ այդ թուականի է խօսում նաև այն փոքրիկ թուղթը, որ երկու ասորի միաբնակ եպիսկոպոսներ՝ Պետրոսն ու Մարութան, անձամբ ներկայացնում են Դուլինում Կոմիտասին, իրենց միաբանութիւնը Հայոց հետ ապացուցանելու համար, որովհետև այդ թղթի վերնագիրը որոշ կերպով ասում է, որ յիշեալ եպիսկոպոսները Դուլին են եկել Խոսրով Պարուէզի Իէ. տարին, ուրեմն 616-ին կամ 617-ին:¹ Այդ էր պատճառը, որ մինչև այսօր 615 կամ 616-ն է համարուել Պարսից ժողովի թուականը:²

Բայց խնդիրը այնքան էլ պարզ չէ, ինչքան արտաքուստ երևում է. ասորական աղբիւրները 615-ին կամ 616-ին եղած մի ժողովի մասին մեզ ոչ մի տեղեկութիւն չեն տալիս, որքան մենք գիտենք: Այդ ուշագրաւ հանգամանքն արդէն կասկած է յարուցանում, և որովհետև խօսքը նեստորականների ու միաբնակների մէջ տեղի ունեցած մի վիճաբանութեան մասին է, որի մէջ, համաձայն միաբնակ հայ աղբիւրների վկայութեան, յաղթութիւնը միաբնակներն են տարել, ուստի բնականաբար հարց է ծագում, թէ արդեօք նեստորականները որևէ յիշատակութիւն չունին այս իրենց հետ եղած վիճաբանութեան մասին: Եւ այդ հարցին մենք կարող ենք պատասխանել, որ նեստորական ասորիները մինչև անգամ չառ ընդարձակ տեղեկութիւններ են տալիս մեզ մի վիճաբանութեան մասին, որ եղել է իրենց և «հերձուածող» միաբնակների

1) Աբարատ 1896. էջ 536 և Սամուէլ Անեցի, Էջմիածին, 1893, էջ 290 շար.

2) Հմմտ. G. Hoffmann, Auszüge aus syr. Akten pers. Märtyrer, Leipzig 1880. էջ 121. և մեր վերև յիշուած գիրքը՝ էջ 63.

մէջ Խոսրով Պարուէզ արքայի հրամանով ու Գաբրիէլ Դու-
րուստպետի (բժշկապետի) գրգռմամբ, բայց ոչ թէ 615-ին
կամ 616-ին, այլ Խոսրովի ԻԳ. տարին, այն է 612-ին կամ
613-ին:

Տեսնենք ուրեմն նեստորական ասորիները ի՞նչ են պատ-
մում այդ հետաքրքրական ժողովի ու վիճաբանութեան
մասին: Երեք տեսակ աղբիւր ունինք այդ վիճաբանութեան
պատմութեան համար. ա) մի նեստորականի գրած ժամա-
նակագրութիւն¹. բ) Գէորգ Իզալացու վկայաբանութիւնը՝
գրուած Բաբայ Իզալացու ձեռքով². և գ) նեստորականա-
ների Սիւնհադոս կոչուած գիրքը, որի մէջ ժամանակա-
գրական կարգով գրուած են բոլոր նեստորական ժողովների
վաւերական արձանագրութիւններն ու սրոյշուած կանոն-
ները՝ ժողովականների ստորագրութեան հետ միասին, և
ուր բերուած են նաև այս վիճաբանական ժողովի առթիւ
նեստորականների գրած թղթերն ու խնդիրները³:

Առաջին աղբիւրը՝ ժամանակագրութիւնը պատմում է
հետևեալը. Դուրուստպետ Գաբրիէլ Շիգդարացին, բժշկա-
պետը, որ Խոսրով Պարուէզ թագաւորի աչքն էր ժուել նրա
քրիստոնեայ, թագուհի Շիրինին ամուլութիւնից ազատելով
և այդպիսով պատճառ էր դարձել Մերդանշահի ծննդեան,

1) I. Guidi. Un nuovo testo siriano sulla storia degli ultimi
Sassanidi, Leyden 1891, J. Brill. (=Actes du huitième Congrès in-
ternational des Orientalistes). Գերմաներէն թարգմանեց Th. Nöldeke,
die von Guidi herausgegebene syrische Chronik, Wien, 1893. (=Sit-
zungsber. d. Wien. Akad. phil.-hist. Classe. Band CXXVIII). Նորից
արտադրած և Լատիներէն թարգմտած I. Guidi-ի ձեռամբ Corpus
Script. Christ. Orient. Scriptores Syri. Series III, tomus IV, Chronica
Minora հատորի մէջ, Paris, 1903. բնագիր էջ 15—39, թրգմն. էջ
15—32.

2) G. Hoffmann, Auszüge aus syr. Akten pers. Märtyrer, Leip-
zig, 1880. էջ 91—115.

3) Synodicon Orientale ou Recueil de Synodes Nestoriens.
հրատարակեց և Ֆրանսերէն թարգմանեց J.-B. Chabot. Paris. 1902:
Գերմաներէն O. Braun. Das Buch der Synhados, Stuttgart und Wien,
1900.

անցել էր հերետիկոսների (իմա միաբնակների) կողմը և ամեն կերպ աշխատում էր փնտել նեստորականներին: Մար Սաբրիշո նեստորական կաթողիկոսը (596.—604) մեռնում է 604-ին. Շիրին թագուհու ազդեցութեամբ կաթողիկոս է դառնում Գրիգոր Պորաթեցին, թէև եկեղեցականները և թագաւորն ինքն էլ իսկապէս Գրիգոր Կաշկարցուն էին ուզում: Գրիգոր Պորաթեցին սակայն կարճ ժամանակ է կաթողիկոսութիւն անում. 3 կամ 4 տարուց յետոյ նա մեռնում է և եկեղեցին երկար ժամանակ մնում է առանց առաջնորդ, որովհետև Գաբրիէլ Շիրգարացին ոչ միայն կարողանում է իւր ազդեցութեամբ նոր ընտրութիւնն արգելել, այլ և ուղղափառներին (նեստորականներին) մեծ նեղութիւն է պատճառում, քչելով նրանց Մար Պեթիոնի և Շիրինի վանքերից և նրանց տեղ բերելով իւր հերետիկոսական կուսակիցներին:

Բաւական ժամանակ անցնելուց յետոյ Գաբրիէլը դրդում է թագաւորին հրաման տալ, որ նեստորականները հրաւիրուին մի վիճաբանութեան իւր կուսակիցների՝ միաբնակների հետ. որովհետև նեստորական եկեղեցին կաթողիկոս չունէր, որը կարող էր հրամայել, թէ ով պէտք է գնայ վիճաբանութեանը, ուստի կամաւոր կերպով արքունի դուռը գնացին հերետիկոսների հետ վիճելու համար Խզհայեաբի մետրոպոլիտ Յովնաթաբը, Կարխա դրբեթ Սլոխի մետրոպոլիտ Շուբխալըմարանը, Գէորգը Իզալայի լեռներից (այժմեան Թուր Արդին) և ուրիշները: Գաբրիէլն ու իւր կուսակիցները պարտուեցան և «մեր» նեստորական ուղղափառները յաղթեցին: Թէև թագաւորն էլ, աւելացնում է ժամանակագրութիւնը, յանդիմանեց Գաբրիէլին և հրամայեց նրան նեստորականներին այլ ևս չնեղացնել, բայց Գաբրիէլը շարունակեց ուղղափառներին ամբաստանել ամենախիստ կերպով, մինչև որ Իզալացի Գէորգին էլ մատնեց, թէ նա թողել է մոգաց կրօնը, քրիստոնեայ է դառել* ու անարգում է Ուրմզին ու

*) Պարսից պետական օրէնքով մոգական կրօնը թույնիլ և քրիստոնեայ դառնալը մեծ յանցանք էր համարւում և պատժւում էր մահով:

Քեւանին: Այդ մատնութեան հետեանքն այն եղաւ, որ Խոսրով Պարուէզը հրամայեց Գէորգին բանտարկել և մի տարուց յետոյ խաչել տուեց նրան Ռեհարդաշիր՝ քաղաքի հրապարակում²: Գլխաւոր դերը կատարում է սւրեմն մեզ արդէն ծանօթ Գաբրիէլ մեծ բժշկապետը, թագաւորի ու թագսահու սիրելին, որ նպատակ էր դրել իրեն առաջ, ինչպէս երևում է, ոչնչացնել նեստորականութիւնը Պարսից երկրում և միաբնակութիւնը հաստատել: Աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ է տալիս վիճաբանութեան մասին երկրորդ աղբիւրը՝ Գէորգ Իզալացու ճշմարտապատում վկայաբանութիւնը, որի հեղինակն է նեստորական Մար-Բաբայը, Գէորգ նահատակի կրտսեր ժամանակակիցը:

Ահա նրա տուած տեղեկութիւնները. Գէորգ Իզալացին յաղթահարում է Խաննանեաններին³ և Մեոպեաններին. ապա նաև հին աստուածաշարժարների հերձուածն է տապա-

1) — Սեւեկիա. ահա Hoffmann, Auszüge, էջ 90.

2) Chronicon Anonymum, ed. et interpr. est I. Guidi, (Corp. Script. Chr. Orient. Ser. Syri. III, t. 4. Chronica Minora), էջ 19, 21—23 բնագիր, 18—21 Լատին. թարգմն. հմտ. Նեոլոյեկէի Գերմ. թարգմ. էջ 13. 18—22.

3) Խաննանա Խոհայեացին Մծրինի դպրոցի նշանաւոր ուսուցիչներից մէկն էր, որ մօտ 800 աշակերտ ունէր և արդէն խիզբիէլ կաթողիկոսի օրով (567—580) արտճաւ էր դարձել մի մեծ դուռնական վէճի նեստորական եկեղեցու մէջ: Նա չնորհիւ իւր հետախուզութիւնների և մեկնարանութեան հասել էր այն եզրակացութեան, որ անընդունելի պէտք է համարել Թէոդոր Մոպսուեստացու մեկնաբանութիւնն ու դաւանութիւնը և վարդապետում էր ի միջի այլոց հետեւալը: Մարդոս ի ծնէ յատուկ է մեղքը. այդ պատճառով նա անպատասխանատու է, ինչ որ մարմնին է վերաբերում: Միւս կողմից մարդն անմահ է, որչափ որ նա միևնոյն բնութիւնն ունի Աստուծոյ հետ (բրբե հոգի). այդպիսով կարելի է խօսել ուրեմն միայն հոգիների վերստին միացման մասին Աստուծոյ հետ, և ոչ թէ մարմնի յարութեան: Սրանով վերացնում էր Խաննանան նաև Քրիստոսի երկու էութիւններն ու նրանց անխառն սրբութիւնը. այդ է պատճառը, որ Գէորգի կենսագիր Մար-Բաբայը նրան աստուածաշարժարների, այսինքն Յակոբիտների կողմն է դնում հմտ. G. Hoffmann, Auszüge, էջ 117.

լուծ, որոնք այն ժամանակ մի բժիշկ ներկայացուցիչ ունէին արքունիքում: Այդ աստուածաշարչար Շիգգարացին մտնում է թագաւորի մօտ և ասում, թէ նոցա ուսուցիչն անգամ (խօսքը երևի Խաննանային հետևող մի նեստորականի մասին է) համաձայնում է ինձ հետ և նամակ է ուղարկել իւր մի աշակերտի ձեռքով: Թագաւորը նրան լիազօրութիւն է տալիս իրեն ուղած մարդուն ընտրելու և (նեստորականների) կաթսւղիկոս դարձնելու¹: Այն ժամանակ արևելքի եպիսկոպոսները շատ զայրանում են և պատրաստուում են շտապով արքունիք գնալու և թագաւորին հասկացնելու, որ այդ կարգադրութեամբ ամբողջ Պարսից աշխարհի եկեղեցում մեծ խռովութիւն կընկնի և թագաւորը կարող է վերջը դեռ նրանց մեղադրել, թէ ինչո՞ւ ժամանակին իրեն չեն պարզել իրերի դրութիւնը: Եպիսկոպոսները թուղթ են գրում Իզալայի կրօնաւորներին և խնդրում են ուղարկել Գէորգին, որ իրենց օգնէ, մանաւանդ որ նա ծանօթ է «պալատական կարգերին»: Գէորգը մի քանի ընկերներով իսկոյն ճանապարհ է ընկնում. երբ Գէորգը արքունիք է հասնում, նեստորական եպիսկոպոսները նրան ուղարկում են պալատ իւր հին ծանօթներից (առաջնա ծառայած է իզելպալատում) իմանալու իրերի դրութիւնը. նրան յայտնում են պալատում, որ դրութիւնը վտանգաւոր է, հերետիկոսները մեծ վստահութիւն ու շնորհ են վայելում, աւելի լաւ է նեստորական եպիսկոպոսներն երթան իրենց տեղերը: Բայց Գէորգը ուշադրութիւն չի դարձնում այդ հանգամանքի վրայ և համոզում է, որ թոյլ տրուի եպիսկոպոսներին պալատ դալու և իրենց խնդիրն անելու: Եպիսկոպոսներին էլ քաջալերում է Գէորգը և վերջապէս նրանց արքունիք տանելով մի պալատականի միջոցով յայտնել է տալիս թագաւորին իրենց խնդիրը, այն է՝ համաձայն օրէնքի և սովորութեան թոյլ տրուի իրենց մի գլուխ ընտրելու:

1) Այս նախադասութիւնը, որ Հոֆմանը լու չէ հասկացել, գրինք համաձայն Նեօլգեիկէի սրբագրութեան. տես «Die von Guidi herausg. syrische Chronik, übersetzt und commentiert von Th. Nöldeke», էջ 21, ծանօթ. 4.

Պալատականի (Փարրուխան անուամբ, ասած է բնագրում) զեկուցմանը թագաւորը պատասխանում է. «Առաջ պէտք է տեղեկանալ, թէ ո՞րն է ճշմարիտ հաւատը, ապա նրանց իշխանաւոր կնշանակեմ»: Փարրուխանը առարկում է՝ եթէ թագաւորը կամենայ, կարող է մի վիճաբանութիւն կամ հակաճառութիւն տեղի ունենալ այդ խնդիրը պարզելու համար: Թագաւորը պատասխանում է՝ մենք չենք հրամայում, բայց թող լինի (?) այն մեր առաջ. և այդ խնդիրը առ ժամանակ մի կողմ է դնում առանց որոշում անելու: Փարրուխանը մի անգամ էլ է խօսք բաց անում հակաճառութեան մասին և առաջարկում է, Գէորգից նախօրօք խրատուած լինելով, հրամայել, որ քրիստոնեաներն իրենց դաւանութիւնները գրաւոր ներկայացնեն: Թագաւորն այս բանին համաձայնում է: Նետտորականները ժողով են անում և իրենց հաւատոյ դաւանութեան մէջ բոլորովին պարզ կերպով յայտարարում են, որ Աստուծոյ Որդի Քրիստոսի մի անձնաւորութեան մէջ կայ երկու քնութիւն եւ երկու էութիւն՝ աստուածային և մարդկային, որոնք պահպանում են իրենց առանձնայատկութիւնները: Հաւատոյ դաւանութեանն ապակցում են այն առարկութիւններն ու հարցերը իրենց լիակատար հերքման հետ միասին, որ միամտաբար տալիս են մոլորութեան մէջ զանուոյ հերետիկոսները:

Հաւատոյ դաւանութիւնն ու առարկութիւնները Գէորգ Իգալացին թարգմանում է պարսկերէն և յանձնում Փարրուխանին: Թագաւորը կարդալուց յետոյ պատասխանում է՝ թող իմացած լինին, որ քանի նետտորի անունն են քարոզում, չեմ թոյլ տայ, որ գլուխ (կաթսղիկոս) ունենան: Նա երեք հարց տուեց, պահանջելով պատասխանել. ա) Ո՞րն է առաքեալների քարոզած հաւատը և ո՞վ է հեռացել ամենից առաջ այդ հաւատից՝ (միաբնակ) վանականները, թէ նետտորականները. բ) ի՞նչ է Մարիամը. Աստուածածին, թէ մարդածին. գ) Նետտորից առաջ եղե՞լ է մի վարդապետ, որ Քրիստոսին երկու բնութիւն և երկու էութիւն վերագրէր:

Այս հարցերին պատասխանեցին եպիսկոպոսները հա-

մաձայն Ս. Գրքի և եկեղեցական հայրերի և ուղարկեցին թագաւորին: Սա նոյն դիրքը բռնեց, ինչ որ առաջ. սկըզբում լռեց, իսկ մի քիչ անցնելուց յետոյ իւր սովորուած թեան համաձայն ելաւ գնաց Բեթ-Մադայէ՝¹ նահանգը՝²: Այնուհետեւ պատմուում է, թէ ինչպէս նեստորականները որոշում են հետեւել նրան, գնում են նրա յետեից Մարաստան առանց որ և է օգուտի, ինչպէս Գաբրիէլը փորձում է այնտեղ միաբնակների ձեռքը ձգել մեծ հռչակ ունեցող, մինչ այն նեստորականներին պատկանող Ս. Սարգսի ուխտատեղին, ինչպէս Գէորգն ու նեստորական եպիսկոպոսները հակառակում են, որի հետեւանքն այն է լինում, որ Գաբրիէլը մատնում է Կարխա դը բեթ Սլխի մետրոպոլիտ Շուբխալըմարանին իբրեւ թագաւորի դէմ դաւադրութիւն սարքել տուողի և նրան սպանել ցանկացողի, իսկ Գէորգ Իզալացուն իբրեւ նախկին մոգական կրօնի երկրպագուի և այժմ՝ ուրացողի: Գէորգին բանտարկում են³ 7 + 8 ամիս⁴ և ապա խաչում՝ յսահայ 826 թուին «Կանոն խրայ» ամսի 14-ին, որ է Պարսից թագաւոր Որմզդի որդի Խոսրովի ԻԵ. տարին (=14-ին Յունուարի 615 թուի)⁴:

Այստեղ էլ ուրեմն շատ մեծ դեր է կատարում Գաբրիէլը բժշկապետը, որի ազդեցութեան շնորհիւ իղուր են

1) Մեդիա=Մարաստան.

2) Մինչև այստեղ, մեզ հարկաւոր եղած մասը բերինք ընդարձակ, տեղ տեղ բաւացի թարգմանելով:

3) Գ. Հոփմանը յայտնում է, որ ձեռագրի մէջ 8-ից յետոյ եկող բառը եղծուած է եղել և մի նորագոյն գրիչ վրայով գրել է «տարի». այնպէս որ դուրս է եկել 7 ամիս և 8 տարի. մենք տեսանք, որ ժամանակագրութիւնը, միւր առաջին աղբիւրը, ամբողջ բանտարկութեան ժամանակը համարում է մի տարի. երևում է, որ կենսագիրը աւելի որոշ գրել է 7+8=15 ամիս. եղծուած «ամիս» նշանակող ասորերէն բառի տեղ նոր գրիչը հնչաւութեամբ կարող էր «տարի» նշանակող բառը կարգաւ ու գրել. նրանք միմեանց բաւական նման են: Հմմտ. G. Hoffmann, Auszüge, էջ 110, ծանօթ. 999. և Th. Nöldeke, Guidi's Chronik, էջ 21, ծանօթ. 7.

4) S. Hoffmann, Auszüge aus syr. Akten pers. Märtyrer, Leipzig. 1880. էջ 91.—115.

անցնում նեստորականների բոլոր ջանքերը իրենց համար կաթողիկոս ընտրելու նկատմամբ: Բայց այս մանրամասն տեղեկություններից վիճաբանությունն մասին, որ ինչպես շուտով կտեսնենք, միանգամայն հաւաստի են և ապացուցւում են նաև նեստորականների «Ժողովոց Գրքի» փաստաթղթերով, Գէորգի վկայաբանութիւնը միջոց է տալիս մեզ նաև որոշելու, թէ երբ է եղել այդ վիճաբանութիւնը: Խաչի մահով մեռնելուց առաջ Գէորգը 15 ամիս բանտարկուած է մնում. մահուան օրն անգամ յայտնի է մեզ՝ 615-ի Յունուարի 14-ը. նա բանտարկուած է եղել ուրեմն սկսած 613-ի Հոկտեմբեր ամսից: Նեստորական եպիսկոպոսները Մարաստանում երկար սպասել են թագաւորի հրամանին, նախ քան Ս. Սարգսի ուխտատեղու վէճը. Գէորգի վկայաբանութիւնն ասում է, որ «երկար ժամանակ մնացին նոքա այնտեղ, առանց եկեղեցական խնդիրների մասին խօսելու»: Եթէ այդ «երկար ժամանակը» ընդունենք գէթ 4 ամիս, այն ժամանակ վիճաբանութեան ժամանակը կլինի 613-ի գարնան ամիսները, հաւանօրէն Ապրիլ Մայիս Յունիս, յամենայն դէպս 612/613 թուականը, ուրեմն Խոսրով Պարուէղի թագաւորութեան ԻԳ. տարին¹:

Եւ յիրաւի, մեր երկրորդ աղբիւրը, «Ժողովոց Գիրքը» 2 անգամ յիշում է Խոսրովի ԻԳ. տարին, իբրև այսպէս կոչուած Պարսից Ժողովի թուական: Նախ նեստորական եպիսկոպոսների թագաւորին ներկայացրած շնորհակալական ուղերձի և ջատագովութեան վերնագրի մէջ², և ապա հաւատոյ դաւանութեան վերնագրում. վերջին անգամ յիշուած է այսպէս. «Հետևում է հաւատոյ տուժարը, թագաւորի հրամանով կազմուած այն եպիսկոպոս հայրե-

1) Խոսրով Պարուէղի ԻԳ. տարին սկսում է 612-ի Յունիսի 21-ից:

2) Synodicon Orientale par Chabot, Paris 1902. էջ 562 շար. բնագիր, և էջ 580 Ֆրանս. թարգմ. Հմտ. O. Braun, Das Buch der Synhados, Stuttgart und Wien, 1900. էջ 307.

րից, որոնք Հորմիզդի որդի Խոսրովի ԻԳ. տարին հաւաքուել էին Բարձր Դուռը¹։

Աւելորդ ենք համարում երկար խօսել այլևս Գ. աղբիւրի, «Ժողովոց Դրքի» մասին. այնտեղ պահուած, ամեն կասկածից ազատ վաւերական փաստաթղթերը բոլորովին նոյնն են, ինչ որ մենք վերեւը տեսանք Գէորգ Իզալացու վկայաբանութեան մէջ յիշուած։ Մի դիմումն թագաւորին նոր կաթողիկոսի ընտրութեան թոյլտուութեան համար, մի ուղերձ ու ջատագովութիւն, մի նեստորական հաւատոյ դաւանանք և ապա մի ընդարձակ հերքումն հակառակորդների դէմ, ուր առանձնապէս նաև Մարիամի Աստուածածին լինելու դէմ, վերջապէս պատասխան նոցա, որոնք ասում են թէ նեստորականները նախկին Ս. Հայրերի աւանդած հաւատից հեռացել են. վերջինս սկսում է մինչև անդամ այսպէս. «Եղբւլ է նեստորից առաջ մէկը, որ ասած լինի թէ Քրիստոսը երկու բնութիւն և երկու անձն ունի», ուրեմն ճիշտ այն, որի համար բացատրութիւն էր պահանջում Խոսրով Պարուէզը, համաձայն Գէորգ Իզալացու վկայաբանութեան (տես վերեւը)²։

Այս բոլոր տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս բոլորովին պարզ կերպով մի բան. մենք տեսնում ենք, որ սկսած 604 կամ 605 թուականից միաբնակ Դուրուստպետ Գարիէլը Շիրին թագուհու միջոցով այնպիսի ազդեցութիւն է ձեռք բերել բոլոր եկեղեցական խնդիրներում Պարսից պետութեան մէջ, որ ամեն կերպ և յաջողութեամբ աշխատում է բոլորովին ոչնչացնել նեստորականութիւնը և որքան կարելի է ոյժ տալ միաբնակութեանը։ Միաբնակ-

1) Synodicon Orientale, էջ 564 Ասորերէն, 581 չար. Ֆրանսերէն. Հմմտ. O. Braun, Das Buch der Synhados, էջ 309.

2) Բոլոր այդ փաստաթղթերը տես Synodicon Orientale, էջ 562—580 Ասորերէն, էջ 580—598 Ֆրանսերէն թարգմանութիւն. Հմմտ. O. Braun, Synhados, էջ 307—331։ Պարսից ժողովի վերաբերեալ միւս նիւթերն էլ Guidi-ի ժամանակագրութեան կարևոր կտորներն ու Գէորգի վկայաբանութիւնը, Chabot-ն թարգմանելով Ֆրանսերէն, տպել է Synodicon-ի մէջ, էջ 625—634.

ները խնամք ու վստահութիւն են վայելում, այն ինչ 608-ից կամ 609-ից սկսած նեոտորականներին չի թոյլատրւում մինչև անգամ իրենց համար կաթուղիկոս ընտրել: Բանն այնտեղ է հասնում, որ Խոսրով Պարուէզը լիազօրութիւն է տալիս միաբնակ Գաբրիէլ Շիգփարացուն նեոտորականների գլխին կաթուղիկոս նշանակել, ում որ ինքը կամենայ: Այդ վերջին անպատեհութեան առաջն առնելու համար է, որ նեոտորական եպիսկոպոսները «զայրացած» արքունիք են գալիս՝ հասկացնելու թագաւորին թէ ինչպիսի վտանգաւոր հետեանքներ կարող է ունենալ այդպիսի կարգադրութիւնը: Նոցա ամենագլխաւոր ներկայացուցիչ Գէորգ Իզալացուն պալատում մինչև անգամ պարզ կերպով հասկացնում են, որ իզուր են եկել նեոտորականները և աւելի լաւ է ցրտին ու իրենց տեղերն երթան, որովհետև հերետիկոսները (==միաբնակները) մեծ վստահութիւն են վայելում: Եւ իրօք նեոտորականներին ոչ միայն չի յաջողւում իրաւունք ստանալ իրենց համար կաթուղիկոս ընտրելու, այլ Գաբրիէլ բժշկապետի գրգռմամբ թագաւորը նրանց գլխաւորներին բանտարկում է և նշանաւոր Գէորգ Իզալացուն էլ վերջը խաչել տալիս: Բոլոր վիճաբանութիւններն և գրաւոր ներկայացրած հաւատոյ դաւանութիւններն ու հերքումները մնում են կամ անհետեանք կամ անպատասխան: Միայն այն չափով են օգտւում նեոտորականները, որ Գաբրիէլին էլ չի յաջողւում իւր ուզած մարդուն նեոտորականների կաթուղիկոս դարձնել, ինչպէս նրան լիազօրութիւն էր տուել Խոսրով Պարուէզը¹:

Խոսրով Պարուէզի այս շրջանի քաղաքականութեան համար շատ բնորոշ է այն տեղեկութիւնը, որ տալիս է մեզ Գրիգոր Բարհեբրէսը. Խոսրովը թոյլ է տալիս Եդեսսա-

1) Ուրեմն յաղթող միաբնակ կուսակցութիւնն էլ անյաջողութեան է հանգիստում և ինչպէս նեոտորական ժամոհմակալութիւնն իրաւամբ նկատում է, Գաբրիէլը պարտութիւն է կրում նեոտորականներից. բայց ի հարկէ միայն այս կէտում: Հմմտ. Nöldeke, Die von Guidi herausg. syrische Chronik. էջ 21. և ծանօթ. 4. նոյն տեղում:

ցիններին, որոնք ոտից գլուխ միաբնակ էին, ընտրելու իրենց դաւանութեան մի եպիսկոպոս իրենց համար¹, ուրեմն բացարձակ պաշտպանութիւն միաբնակներին և հալածանք նեստորականների դէմ: Բայց որ Խոսրովը «թոյլ է տալիս» ընտրել, արդէն ցոյց է տալիս, որ նա արգելած է եղել առաջ և անձամբ ամենեւին համակիր չէ եղել միաբնակներին, այնպէս որ Եդեսոացիներին շնորհած թոյլութիւնն էլ կատարուել է անշուշտ դարձեալ Գաբրիէլ բժշկապետի ջանքերով: Որ այդ այդպէս է, որ Խոսրով Պարուէզը ներքին կամ անձնական ոչ մի համակրութիւն չէ ունեցել դէպի քրիստոնէական որ և է եկեղեցի, պարզ կերպով երևում է այն հանգամանքից, որ Գաբրիէլ բժշկապետի մահից յետոյ միաբնակների մայրաքաղաքում՝ ունեցած վանքերն էլ աւերում են և 624 թուականից սկսած միաբնակների կաթողիկոսական աթոռն էլ թափուր մնալու դատապարտում²: Առհասարակ իւր թագաւորութեանէ ընթացքում Խոսրովը դառնացրել է կարելի է ասել բոլոր քրիստոնեաներին, որոնց վրայ անշուշտ շատ մեծ ազդեցութիւն պիտի տնէր նաև Երուսաղէմի առումն ու Սուրբ տեղերի սղծութիւն: Այդ է պատճառը, որ թէ առորի և թէ հայ պատմիչները առանձին գոհունակութեամբ են խօսում հայրասպան Շերոէի ապստամբութեան և Խոսրով Պարուէզի անկման մասին:

Ուրեմն միանգամայն սխալ պիտի համարել Սեբէոսի և Աողղան տուած այն տեղեկութիւնը, թէ Խոսրովը ինքը հետաքրքրուել է առանձնապէս իւր պետութեան մէջ եղած քրիստոնեաների վիճակով և ճշմարտութիւնը պարզելու և միութիւն վերականգնելու համար է հրաւիրել այսպէս կոչուած Պարսից ժողովը: Մենք տեսանք, որ այդ գումարման միակ շարժառիթը նեստորականների կաթողի-

1) G. Barhebr. Chron. eccl. I, էջ 265 չար.

2) G. Barhebr. Chron. eccl. II, էջ 111. Հմմտ. այս գրութեան համար առանձնապէս Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden, aus der arabischen Chronik des Tabari übersetzt von Th. Nöldeke. Leyden 1879, էջ 358.

կոսութեան խնդիրն էր, որի յաջող լուծման ամեն կերպ արգելք լինել էր աշխատում, յայտնի քրիստոնէական եղբայրսիրութեամբ, մի այլ քրիստոնեայ՝ դուրուստպետ միաբնակ Գաբրիէլը:

Արդեօք վիճաբանութիւն եղել է, ինչպէս վկայում է ասորական ժամանակագրութիւնը, թէ թագաւորը թող չի տուել այդպիսի հակաճառութիւն սարքել և միայն դրաւոր բացատրութիւններ է պահանջել, ինչպէս պնդում է Գէորգ Իզալացու կենսագիրը, երկրորդական խնդիր է մեզ համար. այսքանը միայն պարզ է, որ միաբնակները շատ մեծ եռանդ են դործ դրել տապալելու հակառակորդ նեւտորականներին ու թող չտալու, որ նրանք կաթուղիկոս ունենան: Հայոց Կոմիտաս կաթուղիկոսը իւր տուած դաւանութեան թղթի մէջ անուն անուն յիշում է 9 միաբնակ եպիսկոպոս և աւելացնում է «և այլ բազում եպիսկոպոսք ... և ին», որոնք Պարսից արքունիք են զնացած եղել¹: Պարզ է նաև, որ վիճաբանութիւն սարքելու նպատակ եղել է և դուցէ Գաբրիէլի ու միաբնակների իղձն է եղել առանձնապէս մէջ տեղ բերել նաև այն դաւանութեան թղթերը, որ մի ժամանակ Սիմէոն Բեթ-Արշամցին հաւաքել էր հայերից, յոյներից ու ասորիներից, թէ նրանք հեռու են բոլորովին նեւտորի վարդապետութիւնից և ներկայացնելով Կաւատ թագաւորին (488—531) հաստատել էր տուել արքայական կնքով². Սերէոսն ու Ասողիկը գոնէ մի այդպիսի տեղեկութիւն տալիս են³:

1) Տես Կոմիտասի թուղթը՝ Գիրք Թղթոց, Տփլիս 1901. էջ 218.

2) G. Barhebr. Chron. eccl. III, էջ 85. Հմատ. Գիրք Թղթոց, էջ 41—47. Թուղթ Հայոց ի Պարսս առ ուղղափառս. և այդ բոլորի մասին Erwand Ter-Minassiantz, Die armen. Kirche in ihren Beziehungen zu den syr. Kirchen, 1904, էջ 35. 33 չափ. 63.

3) Սերէոս, էջ 123., Ասողիկ 97. «Յւ հրաման տուեալ թագաւորն խնդիր առնել ի դանձու տեղւոյն, և գտին գրեալ զնիկիայն հաւատս ճշմարիտս և ի յերայ հասեալ ըստ միաբանութեան հաւատոյ աշխարհիս Հայոց, որ էր կնքեալ մատանեաւ Կաւատայ արքայի և որդւոյ նորա Խոսրովուս»:

Սակայն ինչ դորժ ունէին հայերը այս ժողովում։ Սերէոսի և Ասողկան մէջ պահուած հայկական աղբիւրի համաձայն երկու հայ եպիսկոպոսները՝ Կոմիտաս Մամիկոնէից և Մատթէոս Ամատունեաց, միայն պատահմամբ են ընկել այս դումարման մէջ։ Թէ և մեր հայ աղբիւրը պարզ կերպով ասում է, թէ յիշեալ ժողովը եղել է Երուսաղէմի գերութիւնից յետոյ և Ջաքարիա պատրիարքն էլ ներկայ է եղել ժողովին, բայց վերեւի բոլոր հանգամանքներն ի նկատի ունենալով մենք չառ անհաւանական ենք համարում այդ. չառ դժուար է ընդունել, որ Խոսրով Պարուէզը այդքան երկար տարիներ զբաղուել է քրիստոնեաների դաւանութեան խնդրով և գումարել է տունել երկու ժողով, մէկը 612/613-ին ինչպէս ցոյց են տալիս ասորական աղբիւրները, իսկ միւսը 614-ից յետոյ, ինչպէս դիմում է հայկական աղբիւրը։ Մանաւանդ որ չգիտենք թէ այս Բ. ժողովն էլ ինչ պիտի անէր, քանի որ Ա. ժողովից յետոյ բոլորովին ճշտուած էին նեոստորականները և նրանց դէմ եղած հալածանքը իւր դադարածնադէտին էր հասել Գէորգ Իգալացու բանտարկութեամբ։ Այդ պատճառով մենք լսել թիւրիմացութեան արգիւնք ենք համարում և սխալ ներսէս Գ. Շինոյի թղթի մէջ Ջաքարիա պատրիարքի անունն ու Երուսաղէմի առումն յիշուելը և ենթադրում ենք, որ այնանդ յիշուած Պարսից ժողովը նոյնն է, ինչ որ գումարել է տունել Խոսրով Պարուէզը Գաբրիէլ Շիգգաւացու դրդմամբ 613 թուին։

Եթէ այդպէս է, այն ժամանակ Մամիկոնէից եպիսկոպոս Կոմիտասի Պարսից ժողովից իբրև Հայոց Կաթողիկոս վերադառնալն էլ նոր լուսաբանութիւն է ստանում և մեզ համար աւելի հասկանալի դառնում։

Սերէոսը վկայում է, որ Խոսրով Պատուէզի ԻԱ. տարին ուրեմն 610/611-ին վախճանում է Աբրահամ կաթողիկոսը¹, ինչպէս երևում է Խոսրովն ընդհանուր արգելք

1) Սերէոս, զԼ. ԻԳ. էջ 77—78. մեր կարծիքով Սերէոսի այդ կոտորը ուրիշ կերպ հասկանալ կարելի չէ։

է դրած եղել՝ առանց իւր գիտութեան կաթուղիկոսի ընտրութիւն չկատարել, այդ է ապացուցանում վերին յիշուած թոյլտուութիւնը՝ Նդեսոյի համար նոր միաբնակ եպիսկոպոս ընտրելու համար: Հայոց Հայրապետական Աթոռը բաւական երկար ժամանակ, մօտ 2 տարի թափուր է մնում այդ պատճառով, վերջապէս որոշում են պատգամաւոր ուղարկել Խոսրով Պատուէզի մօտ՝ «Երկրի ծանր դրութիւնը նկարագրելու համար»: Որ պատգամաւոր են ընտրուում երկու եպիսկոպոս, որոնցից մէկը յատկապէս Հայ եպիսկոպոսութեան աւագը՝ Մամիկոնէից եպիսկոպոսը¹, պարզ կերպով ցոյց է տալիս, որ եկեղեցական խնդիրն այստեղ մեծ դեր է կատարել և եղել է պատգամաւորութեան ամենազլաւոր նպատակը: Շատ հաւանական է, որ Կոմիտասը իբրև եպիսկոպոսների ու իշխանների կողմից արդէն ընտրուած՝ գնացել է Ամատունեաց եպիսկոպոսի հետ Պարսից Դուռը, որպէսզի պէտք եղած հաճութիւնն ու հաստատութիւնն ստանայ Խոսրով Պարուէզի կողմից: Իբրև միաբնակութեան ներկայացուցչի յաջողուել է այդ նրան, ի հաշիւ Սմբատ Բագրատունու և Դաբրիէլ Բժշկապետի միջոցով, շատ հեշտութեամբ, և այդ է պատճառը անշուշտ, որ իբրև եպիսկոպոս Պարսից Դուռը գնացած Մամիկոնէից Կոմիտաս եպիսկոպոսը, ժողովում ներկայանում է իբրև Հայոց կաթուղիկոս² և իւր հօտի կողմից, միաբնակ ասորի եպիսկոպոսների խնդրով, դաւանութեան թուղթ է ներկայացնում:

Եղրակացութիւն: Ա. Այսպէս կոչուած Պարսից ժողովն եղել է ամենայն հաւանականութեամբ 613 թուին³

1) Հմմտ. Գիրք Թղթոց, էջք 40, 48, 52, 55, 62, 70, 73, 76, 78, 81, ուր Մամիկոնէից եպիսկոպոսի անունը գտնւում է անմիջապէս Հայոց կաթուղիկոսի անունից յետոյ:

2) Գիրք Թղթոց, էջ 218. «Նա Կոմիտաս մամիկոնէից եպիսկոպոս, որ յաջորդեցայ ի կաթուղիկոսութիւն Հայոց Մեծոյ»:

3) Հակառակ չէ կարող լինել այդ թուականին նաև Մարութայի ու Պետրոսի թղթի վերնագրի թուականը, որովհետև ի՛նչ և ի՛նչ հեշտութեամբ չփութուել կարող էին:

հետադարձականների կաթուղիկոսութեան խնդրի առթիւ: Բ. Այդ ժողովում պատահամբ հերկայ է լինում նաև Մամիկոնէից Կոմիտաս եպիսկոպոսը, որը նոյն ժողովին՝ իբրև Հայոց կաթուղիկոս, դաւանութեան թուղթ է ներկայացնում. ուրեմն Կոմիտասի կաթուղիկոսութեան առաջին տարին է 613 թուականը: Գ. Ներսէս Գ. Շինողի առ Կոստանս Բ. կայսր գրած թղթի մէջ այդ ժողովի յիշատակութեան առթիւ սխալմամբ է յիշուած Զաքարիա պատրիարքը իբրև հերկայ և ժողովը եղել է Երուսաղէմի գերութիւնից ոչ թէ յետոյ, այլ առաջ:

Երուանդ վարդապետ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Էդիսոնը տիրել է ռանքին. Այս է հաղորդում «Թուոք» 78 համարը Ահանաւեսը պատմում է, թէ ինչպէս մի վայրկենի մէջ կտոր կտոր լիզեց ահագին ժայռը: Իսկ ամենազրկուած ուրն այն է, որ այդ շանթը անդրադարձ ազդեցութիւն չունի: Փորձ կատարողները այնքան մօտ են եղել ժայռին, որ եթէ այն լինէր նիւրախլիցներին կամ որոտացող սնդիկ, նրանց մօտ մօտ կանէր: Բայց նորա զգացել են մի թեթև ցնցում միայն լիզուող ժայռից յառաջացած: Եւ այս լուրը յայտնողը պնդում է թէ նոյն և նման էր շանթի հարուածի. որովհետեւ ուրիշ նիւթերից յառաջացած հարուածը առարկայի հետ ոչնչացնում է և նրա շուրջը գտնուած միւս իրերը, սակայն այստեղ վնաս կրողը միայն այն առարկան է, որին ուղղուած է հարուածը: Լրատուն համարում է այն մի «հրեշտակն ելեքարական ոյթ» և բաւական է համարում 10 այնպիսի հարուած, որ ոչնչացնէ մի բերդ և 100-ը, որ մոխիր դարձնէ Պարեղ կամ Բեռլին քաղաքները:

Եգիպտոսը իւր գաղանիքը ոչ ոքի չի ուղում յայտնել, թէ և լրտեսներ և հետաքրքրուողներ բազմաթիւ են. որովհետեւ եթէ մի այսպիսի զօրութիւն անցնի կառավարութեան ձեռքը՝ յաւիտեանս կստրկացնէ մարդկութիւնը. իսկ իրորձը շատերի առաջ առանց քաշուելու կրկնում է:

Օդաչու գործիքներ. — Օդաչու գործիքների ցարդ երեք տեսակն է յայտնի.

1 Օդապարիկ — սա ներկայարնում է մի տհալին դունդ կուտապերչից պատրաստած և օդից թեթև դադով (օր. ջրածնով) լեցրած: Օդապարիկներ շարժողը օդի վերին շերթի հոսանքներն են: Պարզ է, որ այս հանգամանքում մարդ պիտի ուսումնասիրէ մթնալստի վերին հոսանքները, որ հնարաւոր է դառնում կամ թռուցիկների և կամ մանր օդապարիկները միջոցով, որոնց վերայ լինում են չափեղագործիքներ:

2 Կառավարչող օդապարիկ: Այս երկրորդ կարգի օդապարիկները այն առաւելութիւնն ունին, որ կարելի է ուղղել դէպի ցանկացած կողմը: Այս նպատակի համար յարմարեցրած է մի բենզինի կամ ցըռ շարժիչ մեքենայ, բայց հէնց այս մեքենան բարձրացնելու համար երկրորդ կարգի օդապարիկը աւելի մեծ ծաւալ պիտի ունենայ:

3 Թռչելու մեքենայ — որով մարդիկ թռչունների նման կտրում են օդի սահմանները՝ շարժելով իրենց արհեստական թևերը: Թռչելու մեքենան բաղկացած է մի քանի մտկարդակներից, որ շարժուում են յատուկ պատրաստած մեքենայի միջոցով:

Թռչելու մեքենան իւր կազմութեամբ մօտենում է թռչունի թևերի և պոչի կազմութեան, և նոյն իսկ թռչելու յաջողութիւնը կախուած է այն հմտութիւնից, որ մարդ ձեռք է բերում դիտելով թռչունների թռչելը: Երրորդ տեսակի գործիքը արագութիւնը աւելի է քան առաջիններինը, սակայն յաջողութիւնը կախուած է այն ունակութիւնից, որ ձեռք է բերում մարդ բազմաթիւ փորձերից յետոյ: Այստեղ ի հարկէ կատարելութեան հեռանկարը շատ աղօտ է, որովհետև մարդը ներկայանում է միայն մեքենայավար: Խնդիրը այլ կերպարանք կստանար, եթէ հնար լինէր արհեստահան թևերն ու պոչը շարժել մկանային ուժով:

Թէ ինչ գործնական հետեւանքների պիտի յանդին այս ճիգերը, դժուար է գուշակել: Բայց պատերազմների համար արդէն սկսել են օգտուել զանազան նպատակով: Իսկ եթէ սրա վերայ էլ աւելացնենք Էդիսոնի ռանքը — այն ժամանակ մարդիկ շանթալից ու որոտալով պիտի սլանան օդի վերին ուսմաններում և այնտեղից իւր նոր Արամադդ կրակ ու շանթ պիտի տեղան ներքեւում ապրողների դիմին, պատերազմը կիտկազուի երկրի վերայից ամպերի մէջ կամ էլ բարձր:

Դ. Ի. ՄԵՆՅԵԼԷՆԻ

Յունիսար 20-ին մեռաւ ռուս զինական Դմիտրի Իվանովիչ Մենդելեւը, որ ոչ միայն ռուսաց մէջ, այլ և արեւմտեամ էլ յայտնի էր ինչպէս մեծ քիմիկոս:

Ծնուած էր 1834-ին Տորոլսկում. նորա հայրը նոյն քաղաքի դիմնադիտնի տեսուչն էր և մեռաւ, երբ որդին հազիւ տասը տարեկան էր դառել: Նա իւր կրթութիւնը պարտական է մօրը, որ հանգուցեալի ասելով մեծ ազդեցութիւն է ունեցել նորա մտաւոր զարգացման վերայ: Մենդելեւը իւր բարձրագոյն կրթութիւնը ստացել է Պետերբուրգի Մանկավարժական ինստիտուտում, ուր նորա քիմիայի ուսուցիչն է եղել Վստկրեսենսկին, բնագիտութեանը՝ Լենցը և մատիմատիկոսի՝ Ուտրոկրատսկին:

Ուսումը աւարտելուց յետոյ մի առ ժամանակ ուսուցչութեամբ է պարապել Սիմֆերոպոլում և Օդեսայում, բայց շուտով վերադարձել է Պետերբուրգ և պարապել է քիմիայով: Քիմիայի և բնագիտութեան մագիստրոսի քննութիւն տալուց յետոյ սկսում է դասախօսել Պետերբուրգի համալսարանում և ապա 1859 թ. ուղարկուում է արտասահման և 2 տարի մնում է Հայդելբերգում և հրատարակում է մի քանի մասնագիտական հետազոտութիւններ: 1861-ին՝ վերադառնում է Պետերբուրգ և դասախօսում է քիմիայի պրիւսա դոցենտի աստիճանով համալսարանում. 1863-ին՝ նշանակուում է արեւստագիտական ինստիտուտում ուսուցչապետ, իսկ 1866-ին՝ լիոխադրուում նոյն աստիճանով Պետերբուրգի համալսարանում: Այդ ժամանակներում նա հրատարակում է մի քանի շարադրութիւններ՝ արդիւնք հետազոտութեանց ջրի և ցքու միացման, նաւթի ուսումնասիրութեան (Բաքուում) և ըն:

1868—70 լոյս է տեսնում նորա «Քիմիայի հիմունք»ը որի մէջ ցոյց էր տրուած քիմիական տարրերի պարբերական համակարգութեան սկզբունքը. յետոյ դպերի առաձգականութիւնը, նաւթի ածխածնածինը, ջրային բաղադրութիւնները ըստ իւրեանց տեսակարար կշռի և ըն:

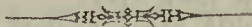
Այս հետազոտութիւնները հռչակեցին Մենդելեւի անունը արեւմտեամ և նրա նկարը հրատարակուեցան անգղիական «Scientific Worthie» անուանուած շարքի մէջ, միակ ռուս մարդը, որ ցարդ արժանացել է այդ պատուին:

Սակայն Մենդելեւը միայն իւր մասնագիտութեամբ չէ բաւականացել. նա հետաքրքրուել է կեանքի և դիտութեան ամէն տեսակ հարցերով:

Նա զբաղուել է օգտավարելիով, հետաքրքիր է եղել մեղի-
ումի երևոյթով, զրել խալերի տիգով մասին, կաղմել է գեղարուես-
տական հաւաքածուներ, բայց առաւել զբաղուել է ռուսաց
որդիւններով թեամբ: Նա ուսումնասիրել է նաւթի, քա-
րածուի և հանքային գործերը և այլն: 1890 զազարում է
համալսարանում դասախօսելուց և առեարի ու մանուֆակտուրի
գեղարտամենտի խորհրդի անդամ դառնում և ջերմ պաշտ-
պան ռուս. արդիւններով թեան հովանաւորով թեան ոկդրուն-
քին: Գործակցել է զինուորական և ծովային նախարարութեանց
խորհրդին անժուի վառողի ընտրութեան խնդրում:

1893 ին Դ. Ի. Մ. փողերանոցի նախարարութեան կից
«կշռի և չափի» պալատի զլխաւոր է նշանակուում և ոկում
հրատարակել «Временникъ»ը, ուր լոյս էին տեսնում նորա չա-
փաբերական հետազոտով թիւնները: Իւր կեանքի վերջին տարի-
ներում առանձնապէս հետաքրքրուում էր Ռուսաց արդիւնա-
բերութեան և գիւղատնտեսական խնդրով. նա իւր հայեացք-
ները պարզել է «Завѣтныя мысли» և «Къ познанію Россіи»
հրատարակութեանց մէջ, վերջինս մի տարում (1906) 3 հրա-
տարակութիւն ունեցաւ: Այսպիսի անդուլ աշխատութեանց
մէջ էլ կնքեց նա իւր մահկանացուն 73 տարեկան հասակում
գեռ ընդունակ աշխատելու և պայծառ և ուղջ մտաւոր
կարողութեամբ:

Հատարական խնդիրներում, կարելի էր չհամաձայնել
հանգուցեալի հետ, սակայն անկասկած Դ. Ի. Մենդելէւը
եռանդուն, անկեղծ և արտակարգ խելքի տէր մարդ էր, որ նա
խորը հետք թողեց թէ գիտով թեան և թէ ռուսաց հատարա-
կական կեանքի վերայ:

1907 թ.

Մ Ո Ւ Ր Ճ

ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍՈՒԴԻՐ

(նոր շրջան, VII տարի)

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ

Ռուսաստան տարեկան 10 ռ.	Արաստանման 12 ռ. (32 ֆ.)
Կէս տարին 5 » 40 կ	» 7 » (18 ֆ.)
1 ամսական 1 »	» 1 « 20. (3 1/2 ֆ.)

Հասցէն՝ Тифлисъ, редакция журнала «МУРЧЪ». Արաստանմանից՝ Tiflis, Rédaction de la Revue «Mourtech».

Խմբագիր՝ Լ. Սարգսեան.

Հ Ո Վ Ի Ի

Հոգեւոր-բարոյական, հասարակական եւ մանկավարժական շարքաբերքը հրատարակում է շաբաթը մի անգամ, կիրակի օրը

Տարեկան բաժանորդագրինը	4 ռ.
Կէս տարուանը	2 ռ. 50 կ.
Ամսական	— 40 կ.

Հասցէն՝ Тифлисъ редакция „ОВИВЪ“.

Խմբ.-Հրատ. Եզնիկ ա. քահ. Երզնկեան.

Բացուած է Բաժանորդագրութիւն 1907 թուի

„Հ Ո Ս Ա Ն Ք“

ՀԱՍՏԱՐԱԿ., ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ՕՐԱԹԵՐԹ. Բաժանորդագրինն է Թիֆլիսում եւ գաւառներում տարուանը 6 ռ., ամսական 50 կ.

Յայտարարութիւնների լճարն է. առաջին երեսում իւրաքանչիւր տողին պետքով 6 կ., վերջին երեսում 3 կ.: Տարեկան եւ ամսական յայտարարութիւնները՝ փոխադարձ համաձայնութեամբ:

Արատաստանում եւ Պարսկաստանում 20 ֆրանկ. Կէս տարին 10 ֆրանկ, ամսական 2 ֆրանկ:

Խմբագրութեան Հասցէն հետեւան է. Тифлисъ, Редакция «Осанкъ» Николаевская № 9 կամ Tiflis Caucasie Rédaction «Hossank.»

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ԺԲ. տարի

Տարեկան բաժանորդագինն է 3 ռուբլի
Հասցեն՝ Тифлисъ, Ерванду Лалаянцъ Семинарія Персисянъ.

ԲԱԶՄԱՎԵՊ ԱՄՍԱԹԵՐԹ

65 տարի

Բաժանորդագինն է 4 ռ.

Հասցեն՝ Rédaction de la Revue, Basmavep, Venise [Italie) St. Lazare.

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

ԻԱ. տարի

Բաժանորդագինն է 15 ֆր. կամ 6 ռուբլի

Հասցեն՝ Vienne (Autriche) V11/2 Mechitharistengasse 4.

Открыта подписка на 1907 г.

на большую ежедневную политическую, общественную и литературную газету.

„ПАРУСЪ“. (ВѢКЪ)

На годъ. Въ Москвѣ: 8—р На города: 8 р. 50 к. Заграницу 16. р.

МОСКВА Кузнецкій Мостъ, д Кулическаго Общества.

Ա. Էջմիածնի սպարաւում լոյս են տեսել եւ
վաճառուում են

	Ռ. Կ.
1. Ժամագիրք միջնադիր (կազմած)	2 —
2. Ժամագիրք գրպանի (կազմած)	1 50
3. Մեղոււաբուժութիւն Գ. Ղազարեան	— 50
4. Դաւիթ Հարքացի. Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
5. Ֆարրարի Քրիստոնէական արշալոյսին թարգմանեց Մխիթար վարդ.	2 50
6. Հայկականք Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
7. Աստուծուն թէ՛ Մամոնային. թարգ. Մամբրէ վարդ.	— 3
8. Հայերը Ռուսաստանում. Մխիթար վարդ.	— 80
9. Հողեքանութեան հիմնական գաղափարները մասին. Խմբագրութեամբ Ա. Տիգրանեանի	— 40
10. Մարդու շնոտ հող է հարկաւոր թարգ. Վրթանէս քհ. Մարգարեան	— 5
11. Հազար ու մի խաղ. Կոմիտաս վ. և Մ. Աբեղեան Ա. յիսնեակ	— 15
12. Նոյնը Բ. յիսնեակ	— 20
13. Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը. թարգ. Մամբրէ վարդ.	— 10
14. Բարի սերմեր թարգմ. Մամբրէ վարդ.	— 10
15. Էջմիածնի ծոցի զրացոյց 1907 թուականի	— 20
16. Յուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վ. Դադեան	2 —
17. Գելցեր. պատմութիւն Բիւզանդական կայսրների թարգ. Մեսրոպ վարդապետ	1 —
18. Խոսքովիկ թարգմանիչ և երկասիրութիւնը, Գարեգին վարդ. Յովսէփեան	1 20
19. Հայոց Նոր Վկաներ, Մանանդեան և Աճառեան, գիտական	3 —
20. Նոյնը Ժողովրդական Ա. հատոր	— 50
21. , , Բ. հատոր	— 50
22. Համառօտ տեսութիւն Հայրապետական Աթոռի մասին. Յուսիկ Եպիս. Տ. Մարգարեան	— 30
23. Ջէմս Բրայս. Կրօնը և եկեղեցին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում. թ. Ե. Ժ. վ. Մ.	— 25
24. Տօլստոյի երկերի Ժողովածուի առաջի գերբը՝ Կրէյցերի Սօնատը, Կրէյցերի Սօնատի վերջաբանը, Կանանց և Սէր Ե. Ժ. վ. Մ.	— 60

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Ս. Էջմիածնի Լուսաւորչական Հայոց Սինոդի վճռի համաձայն Ս. Էջմիածնի Տպարանական Ժողովը այսու յայտարարում է ի գիտութիւն հասարակութեան, որ Էջմիածնի Տպարանը, ձուլարանը եւ կազմատունը բոլոր պարագաներով տրւում են կապալով: Պայմանների հետ ծանօթանալ ցանկացողները կամ նոր պայմաններ առաջարկողները պէտք է դիմեն Տպարանական Ժողովին հետեւեալ հասցէով—*Զումիածշուռ, Դսոցրացի-պետոյ կոմիտեայ.*

